

DILAFRO'Z MUMINOVA

**BOSHLANG'ICH SINFLAR
O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK
KO'NIKALARINI
RIVOJLANTIRISH METODIKASI**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

D.A.MUMINOVA

**BOSHLANG'ICH SINFI
O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK
KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH
METODIKASI**

(MONOGRAFIYA)

NAMANGAN – 2019

Ushbu monografiyada boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish mexanizmini takomillashtirishning ijtimoiy-pedagogik mohiyati, asosiy yo'nalishlari, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish mazmuni va pedagogik-psixologik mohiyati, xorijiy tajribalarining boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni, tamoyillari va muhim omillari, innovatsion texnologiyalari va ularni takomillashtirish borasida so'z yuritiladi.

Shuningdek kitob o'qish hamda kitobxonlikka bo'lgan ijtimoiy-tarixiy yondashuv va an'analari, kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishning konsepsiyasi va metodik ta'minoti yoritilgan.

Monografiya boshlang'ich sinf o'qituvchilari, tarbiyachi-pedagoglariga, mustaqil tadqiqotchilar va ijtimoiy soha xodimlari uchun mo'ljallangan.

Taqrizchilar:

pedagogika fanlari doktori,
dotsent O'.M.Asqarova

pedagogika fanlari nomzodi,
dotsent M.S.Nishonov

Monografiya Namangan Davlat universiteti ilmiy-texnik kengashning
“ ” 20 yildagi -sonli yig'ilish qarori bilan nashrga
tavsiya etilgan.

© Namangan davlat universiteti, 2019 yil

Kitob o'qish, kitobxonlikning jamiyat va shaxs uchun ahamiyati, kitobxonlikni rivojlantirishning ijtimoiy-individual jihatlari, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qish ko'nikma, malakalarini shakllantirish, uning pedagogik, psixologik, metodik talablari, oilaviy kitobxonlik va sinfdan tashqari kitob o'qishni tashkil qilish masalalari insonni ijtimoiylashuvida muhim dolzarb muammodir.

Rivojlangan xorijiy davlatlarda kitob o'qish ijtimoiy hamda madaniy antropologiyaning yangi madaniy amaliyoti deya baholanib, uni tahlil etish tarixiy tadrijiylik negizida amalga oshiriladi. Kitob o'qish, shuningdek, ijtimoiy-madaniy jarayonning indikatori sifatida belgilangandi. Shu sababli kitob o'qish xususiyatining retrospektiv ko'rsatkichlarini o'rganishga yo'naltirilgan ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu jarayonda mustaqil kompaniyalar, davlat va ijtimoiy tashkilotlar, tadqiqot markazlari (Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti, Osiyo axborot-tahlil jamg'armasi, Allensbach Institute, (Publishing Technology, The Pew Internet i American Life Project) va b.) faol ishtirok etmoqda. Xususan, AQSHning San'at milliy jamg'armasi (National Endowment for the Arts – NEA) tomonidan 2004 yilda olib borilgan tadqiqotda yoshlarning “badiiy asarlarni o'qish” darajasi keskin pasayib ketishining oldini olish umummilliy muammo ekanligiga alohida urg'u berilgan. G'arbiy Avstraliyada o'smirlarning kitob o'qish holatini o'rganish (West Australian Study in Adolescent Book Reading – WASABR) maqsadida tashkil etilgan tadqiqot doirasida 2011-2016-yillar davomida tegishli yosh toifasidagi shaxslarning kitob o'qishga munosabati, bu yo'lda amalga oshiradigan individual harakatlari, o'qituvchilar, ta'lim muassasasi va ota-onalar tomonidan beriladigan yordam masalalari o'rganilgan. Ayni vaqtda Internet orqali mahsulotlarni sotuvchi va xizmat ko'rsatuvchi jahondagi eng yirik kompaniya “Amazon” tomonidan mustaqil qurilma “Kindle” shakllantirilgan bo'lib, u o'z zahirasidagi 700.000 ortiq nomdagi elektron kitoblardan foydalanishga imkon beradi. Rossiya FRda 2007-2020 yillarga mo'ljallangan uch bosqichli (1-bosqich 2007-2010 yy; 2-bosqich 2011-2015 yy; 3-bosqich 2016-2020 yy) “Kitob o'qishni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish milliy dasturi” qabul qilingan.

O'zbekistonda 2017-yilning 13-sentabrida respublika Prezidentining “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida”gi Qarori (lex.uz/docs/3338600) qabul qilindi. Unda “jamiyat hayotida ezgu qadriyat va an'analarni chuqur qaror toptirishga, xususan, xalqimiz, ayniqsa, yosh avlodning ma'naviy-intellektual salohiyati,

ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirishda, ona Vatani va xalqiga muhabbat va sadoqat tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol shaxsni tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega bo'lgan kitobxonlik madaniyatini oshirish" maqsadga muvofiqligi ko'rsatilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi (2017-yil 13-sentyabr) Qarori¹, "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida"gi Farmoyishi² hamda "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi (2017-yil 7-fevral) Farmoni³ belgilangan vazifalarning ijrosini ta'minlashda mazkur dissertatsiya ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикасида китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобxonлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида"ги (2017 йил 13 сентябрь) Қарори // lex.uz/docs/3338600.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикасида китоб маҳсулотларини chop этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобxonлик маданиятини ошириш ҳамда тарғибот қилиш бўйича комиссия тuzиш тўғрисида"ги Фармойиши // <http://uza.uz/oz/documents/kitob-masulotlarini-chop-etish-va-tar-atish-tizimini-rivozh-12-01-2017>.

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги (2017 йил 7 февраль) Фармони // http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=3107036#3109146.

I BO'LIM

I BOB. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-METODOLOGIK ASOSLARI

1.1-§. Kitob o'qish va kitobxonlikni rivojlantirishning ijtimoiy-tarixiy an'analari va zamonaviy yondashuvlari

Global axborotlashuv sharoitida intellektual mulk jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Binobarin, insoniyat tomonidan yaratilgan barcha umumbashariy kashfiyot va innovatsiyalarning asosini intellekt (inson tomonidan yaratilgan g'oya) tashkil etadi. Ijtimoiy, iqtisodiy hamda madaniy taraqqiyotni belgilab beruvchi kreativ va innovatsion g'oyalarni asoslashda shaxsning fikrlash, yanada aniqrog'i kreativ, innovatsion fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Har qanday jamiyatda shaxslarning fikrlash malakasiga egaliklari, qolaversa, bugungi kun talabidan kelib chiqqan holda kreativ, innovatsion fikrlash qobiliyatini o'zlashtira olishlari badiiy, ilmiy va ilmiy-ommabop asarlarni o'qishga nisbatan ijobiy munosabatga egaliklariga bog'liq. Zero, badiiy, ilmiy va ilmiy-ommabop asarlarni o'qish shaxsda fikrlash, tasavvur, tahlil hamda tafakkur qobiliyatini rivojlantiradi. Natijada esa jamiyatni har tomonlama taraqqiy etishini ta'minlovchi g'oyalar shakllandi. Shu sababli so'nggi uch yil davomida O'zbekistonda yoshlarda fikrlash qobiliyatini, kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga davlat siyosati darajasida ahamiyat qaratib kelinmoqda. Bu borada keng ko'lamga ega tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Kishilik jamiyatining tarixiy taraqqiyoti davomida insoniyat bir necha mo'jizaviy ne'mat – moddiy va ma'naviy ashyoga ega bo'lgan. Ular: ovoz, nutq, yozuv va kitob. Taraqqiyotning turli bosqichlarida evolyutsion (asta-sekin oddiydan murakkabga tomon borish) asosida insoniyat qo'lga kiritgan bu ashyolar tsivilizatsiyaning navbatdagi bosqichi uchun asos bo'lib xizmat qilgan. Agar insoniyat ovoz, nutq va yozuv yordamida o'zaro ijtimoiy munosabatlarni tashkil etish, xohish-istaklarni, intilishlarni bir-biriga bayon qilish imkoniyatiga ega bo'lgan bo'lsa, kitob vositasida o'z ongini boyitish, nutqi, fikrlash va mantiqiy tafakkur yuritish qobiliyatini rivojlantirishga muvaffaq bo'lgan.

Agarda insoniyat tarixiga nazar solinsa, ma'lum dinlarning vujudga kelishida ham kitob asosiy vosita bo'lganligini ko'rish mumkin. Xususan, Muso alayhissalom "Tavrot", Iso alayhissalom "Injil" ("Bibliya") hamda payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) "Qur'on" kabi muqaddas kitoblar orqali

kishilar o'rtasida o'zlari mansub bo'lgan din asoslarini targ'ib etishgan. Alloh tomonidan so'nggi uch nafar payg'ambarga muayyan kitoblarning nozil qilinishi bu shakldagi moddiy ashynonig ma'naviy-ruhiy va intellektual imkoniyatlarini to'la namoyon qilishga asos bo'la oladi. Zero, og'zaki bayon etilgan fikrlarni avloddan avlodga uzatishda ularda ifoda etilgan asl maqsad, g'oya, qarashga ziyon yetadi: ba'zan shaklan, ko'p holatlarda mazmunan o'zgaradi. Yozma bayon etilib, boshqalarga uzatilgan har qanday fikr, g'oya, qarash o'zining asl "qiyofasi"ni, shaklini, shu bilan birga mazmunani saqlab qoladi. Xatti-harakat, yurish-turish, ijtimoiy axloqning tub negizi, kishilar uchun ma'naviy-axloqiy yo'riqnoma bo'lgan diniy manbalar – "Injil", "Tavrot", "Qur'on"dagi g'oyalarning aslidek saqlanishi, o'zgartirilmasligi yagona tartib-qoidalar sifatida barqaror bo'lishini ta'minlaydi. Shu sababli ularning kitob holda mavjudligi muhim amaliy ahamiyatga ega.

Yozuvning paydo bo'lishi va hujjatli manbalarni, ayniqsa, qo'lyozma va keyinchalik bosma kitoblarning ko'payishi kutubxonalarning yuzaga kelishi va rivojlanishiga sharoit yaratdi. Kutubxonalar yozma yodgorliklarni saqlovchi xazina sifatida juda qadimdan paydo bo'lgan. Jumladan, O'rta Osiyo hududida miloddan avvalgi I ming yillikning so'nggi asrlarida dastlabki kutubxonalar paydo bo'lgan. Ular hukmdorlar saroylarida va ibodatxonalarda tashkil etila boshlagan. Bu davrda yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda shaxsiy kutubxonalarning ahamiyati ham katta bo'lgan. Ularni, asosan boy tabaqaga mansub bo'lgan kishilar tashkil etganlar⁴.

Markaziy Osiyoda kutubxonalar o'tmishdayoq juda rivojlangan bo'lib, ular asosan xon saroylari va madrasalar tasarrufida bo'lib kelgan. Mamlakat hukmdorlari kutubxonalarning ravnaqi, ularni boyitish, xattotlar bilan ta'minlash sohasida doimiy g'amxo'rlik qilib kelganlar. Rossiyada esa XIX asrdan boshlab ta'limiy, madaniy sohada kutubxonalarning o'rni bir qadar o'sib bordi. Qadimgi kutubxonalar orasida eng mashhurlari Aleksandriya (Iskandariya), Buxoro amirligi hamda Bog'dod kutubxonalari bo'lgan. Biroq, XX asrga qadar kutubxonachilik pedagogikasi u qadar rivojlanmagan edi.

Tarixiy manbalarda X asrning ulug' olimlaridan biri bo'lgan andalusiyalik Ibn Rushdning umri davomida faqat ikki, ya'ni, biri uylangan va ikkinchisi otasi vafot etgan kechada kitob o'qimaganligi, tobe'inlardan Urva ibn Zubayr roziyallohu anhunging esa hayotida bir marta – qorason boshlangan oyog'i narkozsiz kesib tashlanganda hushdan ketib, kitob (Qur'on) o'qiy olmaganligiga oid ma'lumotlar keltiriladi⁵.

⁴ Филиппова Л.В. Словарная работа как средство формирования коммуникативных умений младших школьников // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – М.: 2014. - № 11. – С. 800-803.

Kitobni ulug'lash, bolalar o'rtasida ilm-ma'rifat asoslarini targ'ib qilish maqsadida kutubxona tashkil etishda jadidchilik harakatining vakillari ham ibrat ko'rsatgan. Masalan, ma'rifatparvarlardan biri Ishoqxon Ibrat o'z uyida "Kutubxonai Ishoqiya" deb nomlangan kutubxona tashkil qilgan. Ushbu kutubxona fondidan o'zbek, rus, turk, tatar, fors-tojik tillarida yaratilgan adabiyotlar o'rin olgan. Isoqxon Ibratning kutubxonasi nafaqat u o'qitgan o'quvchilarga, shuningdek, qishloq aholisiga ham xizmat qilgan. Kutubxonadagi kitoblar ularning xarakteri, yo'nalishiga ko'ra bir necha bo'limlarga ajratilgan. Xususan, maktab o'qituvchilari uchun mo'ljallangan bo'limdan S.Saidazizovning "Ustodi avval", A.Avloniyning "Birinchi muallim", "Turkiy guliston yohud axloq", R.Yusufbek hoji o'g'lining "Rahbari hisob" kabi darslik va o'quv qo'llanmalari o'rin olgan. Ibrat kutubxonasi doimiy ravishda kattalashib borgan. Ma'rifatparvar tomonidan kutubxona faoliyatining yo'lga qo'yilishi, kitobxonlar tomonidan kitoblarning olinishi va topshirilishi qayd etilgan daftarlarning yuritilishi, shuningdek, o'quvchilarning kitob mutolaa qilishlari o'qishlarini shaxsan nazorat qilib borilgan ⁶.

O'zbekistonda kitobxonlik madaniyati.

Elektr manbaining musbat va manfiy quvvatlarning birligi negizidagina mavjud bo'lgani kabi jamiyatning dinamik rivoji ham pasayish va o'sish hodisasining o'zaro o'rin almashinuviga asoslanadi. Buning yorqin namunasi sifatida so'nggi ikki yil ichida O'zbekistonda jamiyatni har tomonlama rivojlantirishda kitob mahsulotlarini chop etish, tarqatish, aholi o'rtasida kitob mutolaasini keng targ'ib etish, yoshlarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish yo'lida turkum amaliy ishlarning olib borilayotganligini ko'rsatish mumkin. Bu boradagi tizimli ishlarning asosini esa O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi (2017 yil 13 sentyabr) Qarori⁷ tashkil etadi.

Qarorda jamiyatda kitobxonlik madaniyatini qayta tiklash, jadal rivojlantirish, aholi, xususan, yoshlarda kitob o'qish hamda kitobxonlikka

⁵ Kitob uqumagan xalq jamoatligida ma'ruzum // <http://ufq.uz/2017/11/13/548>.

⁶ Ibrat. Ajjiiy. S'ufizoda. – T.: Shark, 1999. – 38 b.

⁷ "Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi (2017 yil 13 sentyabr) Qarori"ni Farmoniyasi // <http://uza.uz/oz/documents/kitob-masulotlarini-chop-etish-va-tar-atish-tizimini-rivozh-12-01-2017>.

bo'lgan ijobiy munosabatni qaror toptirish, kitob mutolaasini kundalik faoliyatga aylantirishga erishish mohiyatini yorituvchi qator vazifalar belgilab berilgan. Chunonchi: kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish, noshirlik va matbaa sohalarini yanada rivojlantirishga oid normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan kitoblarni, ayniqsa, bolalarga mo'ljallangan adabiyotlarni chop etishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash; kitob mahsulotlari bo'yicha davlat buyurtmasining asosiy yo'nalishlarini shakllantirish, adabiy-badiiy, o'quv-uslubiy, ilmiy-nazariy, ilmiy-ommabop va ko'rgazmali adabiyotlarni chop etish va tarqatish tizimini takomillashtirish, ixtisoslashtirilgan kitob do'konlari faoliyatini rivojlantirish; jahon adabiyotining eng sara namunalari o'zbek tiliga tarjima qilish bo'yicha davlat buyurtmalari berish, ularni ko'p nusxada yuksak sifat bilan nashr etish va moliyalashtirish tizimini yo'lga qo'yish, kitob tarqatish tizimini yanada rivojlantirish va kitob mahsulotlarining narxini shakllantirish va sotish bo'yicha aniq mexanizmlarni ishlab chiqish choralari belgilash; axborot-kutubxona faoliyatini kuchaytirish, ta'lim muassasalari axborot-resurs markazlarining kutubxona fondlari, kutubxonalar, tashkilot va muassasalarning "Ma'naviyat xonalari"ni o'quv-uslubiy adabiyotlar, adabiy-badiiy, ma'rifiy va ilmiy-ommabop kitoblar bilan boyitish, ularning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash; nashriyotlar va matbaa sohasi mutaxassislarini, badiiy va texnik muharrirlar, grafikachi rassomlar, axborot-kutubxona xodimlarini tayyorlash, malakasini oshirish va rag'batlantirish tizimini takomillashtirish; lotin yozuviga asoslangan yangi o'zbek alifbosidagi ilmiy-texnik, adabiy-badiiy va entsiklopedik adabiyotlarni yanada ko'paytirish bo'yicha aniq chora-tadbirlar ishlab chiqish; O'zbekiston Milliy kutubxonasi va axborot-kutubxona markazlaridagi barcha turdagi axborot-kutubxona resurslarining yagona bazasini shakllantirish va undan boshqa axborot-kutubxona muassasalarida turib foydalanishni ta'minlash; qishloq aholisiga kutubxona xizmati ko'rsatish tizimini tashkil etish choralari to'g'risida tadbirlar rejasi loyihasini tayyorlash; mamlakatimizda internet orqali zarur adabiyotlarni topish va xarid qilish imkonini beradigan eReader elektron o'quv qurilmalarini ishlab chiqarishni tashkil etish, ularning axborot bazasiga umumta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari, oliy o'quv yurtlari uchun darsliklar, o'quv qo'llanmalari, o'quv-uslubiy, ilmiy-nazariy manbalarni joylashtirish, bunday mahsulotlarni arzon narxlarda sotib olish mexanizmlarini yo'lga qo'yish bo'yicha takliflar tayyorlash; mazmunan sayoz, milliy ma'naviyat va qadriyatlarimizga, axloq me'yorlariga mos kelmaydigan, yoshlar tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan adabiyotlarni tayyorlash, bosib chiqarish va tarqatishning oldini olish choralari ko'rish; kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirishga doir targ'ibot ishlarini tizimli va

samarali tashkil etish, bu borada kitobxonlar, kutubxonachi va targ'ibotchilar o'rtasida "Eng kitobxon maktab", "Eng kitobxon mahalla", "Eng kitobxon oila", "Eng faol kutubxonachi" kabi ko'rik-tanlovlarning saralash va respublika bosqichlarini yuqori saviyada o'tkazishni yo'lga qo'yish⁸.

Ma'lumki, jamiyat hamda shaxsning kitobxonlik madaniyatiga egaligi tegishli davlat hududida kutubxona, axborot-resurslari markazlarining mavjudligi, ular tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlarning sifati, ijtimoiy sub'ektlarda kitob o'qishga bo'lgan qiziqish hamda ehtiyojni qaror toptirishdagi ishtiroki bilan belgilanadi. Xo'sh, sohaning O'zbekistondagi ahvoli qanday?

Agar 1991 yilga qadar respublikada atigi to'qqizta nashriyot faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, oradan chorak asr o'tib, ularning soni 118 tani tashkil etdi. Mustaqillikkacha bo'lgan davrda 149 ta matbaa korxonasi mavjud bo'lgani holda, hozirgi kunda bunday korxonalar o'n barobardan ziyod ko'payib, 1 ming 677 taga yetdi⁹.

2018 yilga holatiga ko'ra O'zbekistonda 1760 ta matbaa korxonasi, 146 ta nashriyot faoliyat yuritmoqda. A.Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi, 14 ta viloyat axborot-kutubxona markazi, tuman, shaharlardagi ta'lim muassasalarida 200 ga yaqin axborot-resurs markazi, "Kitob olami", "Sharq ziyokori", "O'z davkitobsavdota'minoti" majmualari tomonidan yoshlarga sohaga doir xizmatlar ko'rsatilmoqda¹⁰. Birgina A.Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi fondida qariyb 8 millionta kitob va kitob mahsulotlari, jumladan, 450 mingtadan ortiq kitobning elektron shakli, elektron darslik va qo'llanmalar mavjud. Ushbu maskanda elektron kutubxonaning ma'lumotlar bazasi o'zbek, rus va ingliz tillarida yaratilgan.

Har qanday tashkilot, korxonalar, birlashma hamda idoralar xodimlarining o'z ustida ishlashlarini ta'minlash, mehnat jamoasida yuqori natijalarni qo'lga kirish, mehnat unumdorligi va samaradorligini oshirishni ko'zlar ekan, o'z kutubxonasiga ega bo'lishi lozim. Bugun respublikada "20 ta turli vazirlik va idoralarga qarashli 12 mingdan ziyod kutubxona mavjud. Ularda jami 23 milliondan ortiq kitob saqlanadi"¹¹.

⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish b'uyicha komissiya tuzish t'g'risida"gi Farmoyishi // <http://uza.uz/oz/documents/kitob-masulotlarini-chop-etish-va-tarqatish-tizimini-rivozh-12-01-2017>.

⁹ Сайицд С. Китобсиз келажак йўк // <http://uza.uz/oz/society/kitobsiz-kelazhak-y-16-01-2017>.

¹⁰ Амалий конференцияда китобхон эхтиёжнни кондирияш борасида таклиф ва тавсиялар берилди // <https://m.kun.uz/news/2018/11/16/analij-konferenciada-kitobxon-etieczini-kondiris-borasida-taklif-va-tavsialar-berildi>.

¹¹ "Болаларсиз" болалар кутубхонаси // <https://kun.uz/news/2019/01/21/bolalarsiz-bolalar-kutubxonasi>.

Birgina Xalq ta'limi vazirligi tizimida 9 ming 570 dan ortiq axborot-kutubxona muassasasi mavjud. Ularga 4 milliondan ziyod o'quvchi a'zo bo'lgan. Ushbu muassasalarning kitob fondi 23 milliondan oshadi¹².

Respublika Vazirlar Mahkamasining qaroriga asosan A.Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasining "O'smirlarga xizmat ko'rsatish bo'limi fondi" negizida 1965 yilda viloyatlardagi bolalar kutubxonalari uchun ilmiy-uslubiy markaz sifatida Respublika bolalar kutubxonasi tashkil etilgan. 220 mingdan ortiq kitob zahirasiga ega bo'lgan ushbu kutubxona bog'cha yoshidagi bolalardan tortib umumta'lim maktablarining yuqori sinf o'quvchilarigacha faoliyat ko'rsatadi¹³.

Kutubxona direktori D.O'rolovning aytishicha, o'quvchilar bepul obuna bo'lgan holda, o'zlariga yoqqan kitobni uyga olib ketib mutolaa qilishlari mumkin. Bolalar uchun bepul ingliz tili va rasm chizish to'garaklari tashkil qilingan¹⁴.

So'nggi yillarda nashriyotlar tomonidan ham milliy va jahon adabiyotining eng sara namunalarini chop etish tashabbusi ilgari surilmoqda. "Yangi asr avlodi" nashriyoti mazkur tashabbusning yetakchisi sifatida "Kamolot" kutubxonasi" rukni ostida milliy va jahon adabiyotining 50 tadan nodir namunalari nashrdan chiqardi¹⁵.

O'zbekiston matbuot va axborot agentligi tizimidagi nashriyot-matbaa ijodiy uylari esa "O'zbekiston pochta" bilan hamkorlikda "Pochta orqali kitob" aksiyasini yo'lga qo'ydi. Aktsiya doirasida Toshkent, Nukus shahri hamda viloyatlar markazlaridagi ko'chalar, hiyobonlar, bozorlar, metro, avtobus bekatlari, maktab, litsey, kasb-hunar kollejlari, oliy o'quv yurtlari va boshqa aholi gavjum joylarga kamida 2 tadan kitob targ'ibotiga bag'ishlangan zamonaviy dizayndagi ijtimoiy reklama bannerlari joylashtirildi. Bannerlarda "Matbuot va axborot agentligi tavsiya etadi" ruknida "Bolangizga kitob sovg'a qiling!", "Farzandingizga kitob o'qib bering!", "Nabirangiz bilan birga kitob o'qing!" da'vati ostida oilaviy kitobxonlik madaniyatini oshirishga targ'ib etilgan¹⁶.

Jamiyatda kitob o'qish va kitobxonlikni targ'ib etishga qaratilgan tashabbusda O'zbekiston milliy teleradio kompaniyasi ham faol ishtirok

¹² Kitobxonlik: an'ana va zamon uyg'unligi // <https://sog'lom.uz/nigoh/kitobxonlik-anana-va-zamon-uyg'unligi>.

¹³ "Bolalarsiz" bolalar kutubxonasi // <https://kun.uz/news/2019/01/21/bolalarsiz-bolalar-kutubxonasi>.

¹⁴ "Bolalarsiz" bolalar kutubxonasi // <https://kun.uz/news/2019/01/21/bolalarsiz-bolalar-kutubxonasi>.

¹⁵ Сайиди С. Китобсиз келажак йўк // <http://uza.uz/oz/society/kitobsiz-kelazhak-y-16-01-2017>.

¹⁶ Бек У. Бугунги болалар – эртанги кун халқининг китобхонлик маданияти қандай? // <http://qalampir.uz/news/bugungi-bolalar-28094-ertangi-kun-xalqining-kitobxonlik-madaniyati-qanday-12485>.

etmoqda. “Markaziy va hududiy teleradiokanallarda mashhur san’atkorlar, teatr va kino aktyorlari, sport ustalari ishtirokidagi ijtimoiy reklamalarni tayyorlash va efirga uzatish”¹⁷ yo’lga qo’yildi.

Umumimilliy harakat tusini olgan kitob va kitobxonlik targ’ibotida taniqli tilshunos olimlar, amaliyotchi o’qituvchilarning ishtiroki esa yoshlarda kitob mutolaasining metodik jihatdan to’g’ri tashkil etishga oid nazariy va amaliy bilimlarga ega bo’lishlariga yordam bermoqda. “Mumtoz adabiyot va kitobxonlik madaniyati” deb nomlangan madaniy-ma’rifiy tadbir¹⁸ doirasida yoshlar kitobning jamiyat taraqqiyoti va shaxs kamolotidagi o’rni, ahamiyatini anglash bilan birga, foydali, qiziqarli badiiy asarlarni tanlash, ularning asosiy g’oyasini tushunish, mazmunini tahlil qilishga doir tushunchalarini yanada boyitish imkoniyatiga ega bo’ldi.

Har bir milliy jamiyat ravnaqi umuminsoniy taraqqiyot bilan bevosita bog’liq. Shu nuqtai nazardan hozirda respublikada ham “2-aprel – Bolalar kitoblari xalqaro kuni” (mashhur ertakchi adib Gans Xristian Andersenning tug’ilgan kuni), “23-aprel – Butunjahon kitob va mualliflar huquqlari kuni” (1995 yili YuNESKO tomonidan joriy etilgan), “14 fevral – Kitoblar sovg’a qilish xalqaro kuni”¹⁹ kabi dunyo miqyosida keng nishonlanadigan sanalarda ommaviy “Kitob bayrami”²⁰, “Yoshlar o’rtasida kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish” mavzuida respublika seminarlari²¹ning tashkil etilishi yo’lga qo’yilgan bo’lib, ular bolalar, o’quvchilar, talabalar o’rtasida kitob o’qishga bo’lgan qiziqish va ehtiyojni qaror toptirishda muhim amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

O’zbekistonda, shuningdek, ijtimoiy targ’ibotning zamonaviy shakli bo’lgan hamda rivojlangan davlatlar amaliyotida o’ziga xos an’ana sifatida shakllangan “bookchallenge” O’zbekistonda davlat siyosati darajasida amalga oshirilmoqda. Xususan, respublika Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning tashabbusi bilan yuqori va o’rta bo’g’in lavozimdagi mansabdor shaxslari, qonunchilik, sud va ijro organlari, san’at va madaniyat sohasining vakillari, talabalar ishtirok etayotgan “book challenge” doirasida umumiy o’rta ta’lim maktablari, “Bolalar uylari”ga badiiy, ilmiy-ommabop va o’quv adabiyotlarini yetkazib berish yo’lga qo’yildi.

¹⁷ Бек У. Бугунги болалар – эртапги кун халқининг китобхонлик маданияти қандай? //http://qalampir.uz/news/bugungi-bolalar-28094-ertangi-kun-xalqining-kitobxonlik-madaniyati-qanday-12485.

¹⁸ Китобхонлик маданияти //http://navoiy-uni.uz/uz-k/content/kitobxonlik-madaniyati.

¹⁹ Саййид С. Китобсиз келажак йўқ //http://uza.uz/oz/society/kitobsiz-kelazhak-y-16-01-2017.

²⁰ Саййид С. Китобсиз келажак йўқ //http://uza.uz/oz/society/kitobsiz-kelazhak-y-16-01-2017.

²¹ Ёшлар ва китобхонлик маданияти // http://old.xs.uz/index.php/homepage/madaniyat/item/9576-joshlar-va-kitobxonlik-madaniyati.

Shunday qilib, yozuv paydo bo'lganidan boshlab kitob tarixiy taraqqiyoti davomida insoniyatga uning ma'naviy ehtiyojini qondirishga xizmat qilib kelmoqda. O'tgan vaqt davomida uni tayyorlashda ishlatilgan xomashyoning turi ijtimoiy taraqqiyotga mos, mutanosib ravishda evolyutsion tarzda o'zgarib bordi. Shu bilan birga kitoblarning shakli, hajmi, dizayni va turi ham izchil o'zgarib bordi. Insoniyat tsivilizatsiyasining bevosita ta'siri tufayli qo'lyozma, bosma va elektron kitoblar tizimi yuzaga keldi. Shakli, hajmi, dizayni, turi va boshqa xususiyatlaridan qat'iy nazar kitoblar jamiyat ravnaqini ta'minlash, shaxs kamolotini ta'minlashda o'ziga xos ahamiyat kasb etib kelmoqda. Shaxsda kitob o'qish va kitobxonlikka ijobiy munosabatni qaror toptirish o'z-o'zidan ro'y bermaydi. Buning uchun har bir shaxsni maktabgacha ta'lim yoshidan boshlab, kitoblar bilan tanishtirish, ularning jamiyat va inson hayotidagi ahamiyati, amaliy qiymatini tushunishlari uchun zarur pedagogik shart-sharoitni yaratish lozim. Shaxsni kitoblar bilan tanishtirishda uzluksiz ta'limning izchil, tizimli va maqsadli amalga oshiriladigan dastlabki bo'g'ini – boshlang'ich sinflar o'ziga xos o'rin tutadi. Boshlang'ich sinflarda tashkiliy-metodik jihatdan pedagogik, psixologik talablar negizida tizimli faoliyatning yo'lga qo'yilishi boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini samarali rivojlantirishga imkon beradi.

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish mazmuni va asosiy bosqichlari

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qishning shaxsni intellektual, psixologik va fiziologik jihatdan rivojlanishiga yordam beruvchi ta'sirlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Binobarin, kitob o'qish orqali o'quvchilarning: nutq rivojlanadi; nutqi (nutq lug'ati)ni boyiydi; tasavvuri o'sadi; tafakkuri rivojlanadi; xotirasi mustahkamlanadi; hissiyoti (hissiy sifatlar, xususan, hamdardlik hissi) tarbiyalanadi; "ijtimoiy idroki" shakllanadi²². Ayni o'rinda shuni ham qayd etib o'tish kerak, shaxsda "ijtimoiy idrok"ning shakllanishi unda yashovchanlik qobiliyatining rivojlanishini ta'minlaydi. Bu esa boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning kitob o'qishga ijobiy yondashishlariga erishish dolzarb pedagogik vazifalardan biri ekanligini tasdiqlaydi. Ushbu vazifani hal qilish orqali esa boshlang'ich ta'lim davridan boshlab shaxs (o'quvchilar)ni ijtimoiy munosabatlarga izchil, to'g'ri yo'naltirish imkonini beradi.

²² Орлова Э.А. Рекомендации по повышению уровня читательской компетенции в рамках Национальной программы поддержки и развития чтения // http://ifapcom.ru/files/publications/rekomend_obr_1.pdf.

Zamonaviy jamiyatda qaror topgan ayrim holatlar ta'lim sohasining jadal rivojlantirish yo'lida to'siq bo'lmoqda. Xususan, jamiyat a'zosi bo'lgan alohida aholi qatlamining real daromadlari o'sganligiga qaramay, kitoblar hamda bosma OAVga bo'lgan talab pastligicha qolmoqda; kitob o'qish uchun talab qilinadigan bo'sh vaqt tarkibiy tuzilmasining o'zgarishi uning nufuzi pasayishiga olib kelmoqda; ta'lim sohasida savodxonlik va o'qish madaniyatini rivojlantirishga nisbatan e'tibor pasaymoqda: a) umumiy o'rta ta'limda – bitta til (masalan, rus tili va adabiyoti, yozma matnlarni bilan ishlash)ni o'quv predmeti sifatida o'qitish uchun ajratilgan soatlarning qisqarganligi; b) o'rta maxsus ta'limda – kasbiy tayyorgarlik (OTM, qo'shimcha ta'lim, malaka oshirish) darajasida kitobxonlik kompetentsiyasi, yozma matnlar bilan ishlash mahoratini rivojlantirishga oid tizimli dasturlarning mavjud emasligi; axborot texnologiyalarining intensiv rivojlanishi kitob o'qishni ifodalovchi ijtimoiy-madaniy muhit doirasining torayishiga olib kelmoqda; nazariy jihatdan taklif etilayotgan kitob va kitob mahsulotlari (badiiy, ma'lumotli, ilmiy-ommabop, maxsus adabiyotlardan iborat mahalliy va tarjima asarlari) sifatining talab darajasi emasligi ko'plab hududlarda kitob o'qishning zamonaviy ijtimoiy-madaniy muhitini shakllantirishga to'sqinlik qilmoqda; ta'lim muassasalari, kutubxonalar, nashriyotlar, kitob savdosida kitob o'qishning nufuzini ko'taradigan, bu boradagi harakatni qo'llab-quvvatlaydigan hamda rivojlantiradigan malakali kadrlarning yetishmasligi kitobxonlar doirasini kengaytirish yo'lidagi to'siq bo'lmoqda²³.

Eng achinarli jihati yuqorida qayd etilgan muammoning yoshlar orasida kitob o'qishga bo'lgan qiziqishning pasayishi, ularning kitobxonlik madaniyatiga ega emasligidir. Falsafa kategoriyalarining mohiyatiga tayanib aytiladigan bo'lsa, har qanday oqibat (holat)ning yuzaga kelishi o'z-o'zidan bo'lmaydi, balki qanday sabablar negizida yuz beradi. Shu nuqtai nazardan olganda O'zbekistonda yoshlar, xususan, talaba va o'quvchilar o'rtasida kitob o'qishga bo'lgan salbiy munosabatning shakllanishi, ularning kitobxonlik malakalariga ega bo'lmasligini bir qator sabablar bilan izohlash mumkin. Chunonchi: 1) badiiy, ma'rifiy, ilmiy-ommabop, tarbiyaviy, yoshlarning intellektual salohiyatini oshirishga qaratilgan adabiyotlarni chop etish, ular bilan ta'lim muassasalarini ta'minlash, milliy va jahon adabiyoti namoyandalarining yetuk asarlarini saralash, tarjima qilish ishlari puxta o'ylangan tizim asosida tashkil qilish, ta'lim va madaniyat muassasalari uchun kitob xarid qilishga mablag'lar yetarli darajada mavjud bo'lgan manbalar hisobidan jalb etish yo'lida jamiyat miqyosida faollikning yetishmayotganligi; 2) kitob sotishga

²³ Основы читательской культуры // <https://studfiles.net/preview/6812001>.

ixtisoslashgan korxonalar tomonidan ta'lim muassasalari, kutubxonalar va mahallalarda yangi kitoblar taqdimotlarini o'tkazish, mutolaa madaniyatini oshirish, shu jumladan, ommaviy-axborot vositalari orqali targ'ibot-tashviqot qilishga qaratilgan tadbirlarning yuksak talablar darajasida emasligi²⁴.

Har qanday taraqqiyot ijtimoiy rivojlanishga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Axborot texnologiyalari jadallik bilan rivojlanayotgan mavjud sharoitda shaxs ehtiyojarini qondiruvchi ma'lumotlarni tarqatuvchi OAV soni, turining ko'payib, ular qamrab olgan ko'lamning tobora kengayib borayotganligi kitob va kitobxon mavzusining yanada dolzarblashayotganligida ikki jihatni ko'rish mumkinligini tasdiqlaydi: "yaxshi tomoni, mutolaa ehtiyoji yuksalib, shaffoflashib borayotganligi; xavotir tarafi ommaviy kitobxonlik susayib, betiyiq kitoblarning rastalarda ko'payayotganligi"²⁵.

Avval aytib o'tilganidek, badiiy adabiyotlar turli yoshdagi kishilarga qaysi yosh davrida bo'lishidan qat'i nazar nutq, tasavvur va dunyoqarashni boyitish, tafakkurni kengaytirish, mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga, "insonning ma'nan yuksalishiga, salohiyatini boyitishga xizmat qiladi"²⁶. Global axborotlashuv sharoitida ijtimoiy, ma'naviy-axloqiy, madaniy qiymatga ega bo'lmagan kitob mahsulotlarining yaratilayotganligi, badiiy, hatto ilmiy adabiyotlarning yuqori saviya, amaliy qiymatga ega emasligi o'z navbatida shaxsning fikrlash qobiliyati, tafakkur salohiyatiga ega bo'lishiga erishishni ijtimoiy ehtiyojga aylanishini ta'minladi. Jamiyat a'zolarining ong, tafakkur va keng dunyoqarashga ega bo'lishlariga erishishning muhim omili sifatida kitob o'qishni, kitobxonlikni keng targ'ib qilish masalasini tobora dolzarblashishiga olib kelmoqda.

M.Yu.Gudovaning yondashuviga ko'ra kitob o'qishni uch holatga ko'ra, ya'ni: faoliyat, ijtimoiy institut hamda madaniy amaliyot sifatida o'rganish²⁷ kerak. Bizning fikrimizcha, kitob o'qish jarayon hamda shaxs faoliyatining muayyan ko'rinishi, kitobxonlik esa kitob o'qish faoliyatini maqsadli, izchil va samarali tashkil etish asosida o'zlashtirilgani sifat sanaladi. O'z mohiyatiga ko'ra jarayon va faoliyat uni tashkiliy-metodik jihatdan to'g'ri, oqilona, tizimli

²⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харажатлар стратегияси тўғрисида»ги (2017 йил 7 февраль) Фармони // http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=3107036#3109146.

²⁵ Нима учун китобларни ўқиб тинглашдан юшпирок? // <https://kun.uz/news/2018/10/16/nima-ucun-kitoblarni-ukis-tinglasdan-yahsirok>.

²⁶ Янги кгарор: энди янги тугилган чакалокларга китоб хадя этилади // <https://aniq.uz/yangiliklar/yangi-qaror-jndi-yangi-tugilgan-chaqaloqlarga-kitob-hadya-etiladi-1>.

²⁷ Хафизов Д.М. Социокультурные практики повышения читательской активности молодежи: стимулирующие возможности моды: Автореф.дис... канд.наук. культуралогии. – Челябинск: 2017. – 27 с.

tashkil etishni taqozo qiladi. Shunga ko'ra boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish jarayoni ham pedagogik-psixologik talablarga ko'ra maqsadli, izchil va tizimli tashkil etilishi lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish muammosining umumiy mohiyatini yoritishda dastlab tayanch tushunchalarni ajratish hamda ularning mazmunidan xabardor bo'lish tadqiqiy xarakterga ega pedagogik faoliyat yo'nalishini to'g'ri belgilash, sinovdan o'tkaziladigan nazariy g'oya va farazlarni aniq ifodalash, kutiladigan natijani oldindan to'la tasavvur etish imkoniyatini ta'minlaydi. Shu sababli ilmiy tadqiqotni olib borishda muammo asosini tashkil etuvchi, uning mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib olish va ularni pedagogik nuqtai nazardan yoritishga e'tibor qaratildi.

Pedagogika sohasida shaxs, shu jumladan, boshlang'ich sinf o'quvchilari hamda kitobxonlik o'rtasidagi o'zaro munosabatni yoritishda "kitob", "o'qish", "kitob o'qish" (yoki "mutolaa"), "kitobxonlik savodxonligi", "kitobxonlik", "kitobxonlik faoliyati", "kitobxonlik ko'nikmasi", "kitobxonlik malakasi", "kitobxonlik kompetentligi" hamda "kitobxonlik madaniyati" tushunchalari tanyach tushunchalar – asosiy kategoriyalar sifatida qabul qilingan. Quyida mazkur tushunchalar negizida pedagogika va psixologik yo'nalishlarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda shaxs (xususan, boshlang'ich sinf o'quvchilari)ning kitobga, kitob o'qishga bo'lgan munosabatining mazmuni ochib beriladi.

Tadqiq etilayotgan muammoga doir manbalarning barchasida arabchadan

tarjima qilinganda "yozilgan, muqovalangan asar"²⁸ ma'nosini anglatuvchi "kitob" tushunchasi derli bir xil deya ta'riflanadi: ma'lum matnli varaqlardan iborat, juzlab tikilgan, muqovalangan, hajmi 48 varaqdan kam bo'lmagan bosma (qadimgi qo'lyozma) asar²⁹; bosma hamda qo'lyozma (qadimiy) asosidagi matnli va grafikli ma'lumotlarni o'z ichiga olib, juzlab tikilgan yoki alohida qog'oz yoki daftar sahifalaridan iborat qattiq muqovali nodavriy chop etiladigan nashr mahsuloti turlaridan biri³⁰. Qolvaersa, "ko'p asrlardan buyon insonning yo'ldoshi bo'lib kelayotgan qadimgi madaniy atribut" bo'lgan "kitobdan dastlab voqeliklar, ilmiy bilimlarni yozib borish uchun

²⁸ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Н – Тартибли / 5 жилдди. Учинчи жилд. А.Мадвалиев тахрири остида. – Т.: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2007. – 376-б.

²⁹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Н – Тартибли / 5 жилдди. Учинчи жилд. А.Мадвалиев тахрири остида. – Т.: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2007. – 376-б.

³⁰ Колесникова Е. В. Развитие интереса и способностей к чтению у детей 6-7 лет / Учеб.-мет.пособие. 3-е изд., перераб. – М.: Изд-во "Ювента", 2016. – 64 с.

foydalanishgan, so'ngra kitob chop etishning va badiiy adabiyotning yaratilishi bilan bog'liq holda bo'sh vaqtni mazmunli o'tkazishning elementiga aylandi"³¹.

Anglanganidek, kitoblarning eng muhim xususiyati ularning qo'lyozma (asosan, qadimgi adabiyotlar) va bosma shaklda bo'lishi, matnli yoki grafikli ma'lumotlarni o'z ichiga olishi, muqovalanishi sanaladi. Global axborotlashuv sharoitida kitoblar, nafaqat qo'lyozma va bosma, shu bilan birga elektron shaklda ham mavjud bo'ladi.

Kitoblar orasida bolalar uchun mo'ljallangan kitoblar o'ziga xos o'rin tutadi. Bu turdagi adabiyotlar ham boshqa turdagi kitoblar kabi borliq to'g'risidagi axborotlarni jamlovchi, kishilik taraqqiyoti tajribasini o'zida ham etuvchi manbadir. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarini ham kitobga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishlariga erishishda bolalar adabiyotlarini shunchaki ermak, o'yinchoq deb emas, balki ularni intellektual, hissiy, axloqiy madaniyatini shakllantirishning eng samarali vositasi sifatida qabul qilish maqsadga muvofiqdir. Zero, kitob va kitob o'qish "yosh avlodning ma'naviyatini yuksaltirish, milliy adabiyotimiz va san'atimizni yanada rivojlantirish, yoshlarni milliy qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash"³² da o'ziga xos o'rin tutadi. Ayni o'rinda shuni ham qayd etib o'tish zarur, kitob "bolalarni qiziqitira olishi, zavqlantirishi, hayratlantirishi, to'lqinlantirishi kerak"³³.

Bolalar adabiyotlari (bolalar uchun mo'ljallangan badiiy asarlar)ning eng muhim didaktik ta'sirlaridan yana biri – bolalarda estetik dunyoqarash (estetik ong, his-tuyg'u, did, ideal, sezgi, tasavur, tafakkur hamda qarash)ni shakllantirishga xizmat qilishi bilan belgilanadi. Estetik dunyoqarashning shakllanishi hamda rivojlanishi bolalarni hissiy jihatdan kamol topishiga yordam beradi. Hissiyot rivojlanishining eng muhim jihati – bolalar atrofda qilargalarga, borliqqa, tabiatga nisbatan befarq, loqayd bo'lmaydi. Ming afsuski, "bugungi kunda o'qish umummadaniy, estetik, hissiy ehtiyojlarni qondirishga emas, balki eng oddiy axborot olish ehtiyojini qodirish"³⁴ ga yo'naltirilmoqda.

Bolalarning kitob bilan muloqoti uni o'qishda ko'rinadi. Mohiyatan o'qish "ijtimoiy ahamiyatli axborotlar, kasbiy va kundalik faoliyatni tashkil etishda zarur bo'lgan bilimlar, avval va hozirda madaniy jihatdan qadrlil bo'lgan tarixiy

³¹ Чтение. 10 советов, как привить ребёнку любовь к чтению и книгам // https://mel.fm/chteniyе/9635178-to_like_to_read.

³² Сайинд С. Китобсиз келажак йўк // <http://uza.uz/oz/society/kitobsiz-kelazhak-y-16-01-2017>.

³³ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014. – 72 б.

³⁴ Миллионер бўлишга тайёр эканлигингизнинг 5 та белгиси // <https://daryo.uz/k/2017/08/08/millioner-bolishga-tayyor-ekanligingizning-5-ta-belgisi>.

hamda zamonaviy voqealar to'g'risidagi ma'lumotlarni o'zlashtirishning muhim usuli" ³⁵ dir.

Pedagogik manbalarda o'quvchilar, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan tashkil etiladigan faoliyatning asosiy turlari o'yin, mehnat va o'qish ekanligi qayd etib o'tiladi. O'yin faoliyati ixtiyoriylikka asoslanib, o'quvchilar tomonidan borliqni anglash, amaliy harakatlarni tashkil etish ko'nikma, malakalarini o'zlashtirish, kattalarning harakatlarini imitatsiyalash uchun imkoniyat yaratiladi. Mehnat va o'qish faoliyatlari majburiylik xususiyatiga ega. Ular orqali o'quvchilar mehnat va o'qish (ta'lim olish)ni ijtimoiy zaruriyat ekanligini anglaydi, muayyan turdagi mehnat faoliyatini bajarishga oid ko'nikma va malakalarni o'zlashtiradi, uni tashkil etish jarayonida ijobiy fazilatlar – mehnatsevarlik, tartibli, intizom, o'zgalarning mehnati hamda mehnat mahsulotlariga ijobiy munosabatda bo'lish, ularni asrash, ulardan tejamkorlik bilan foydalanish, o'z xatti-harakatlari uchun javobgarlik, mas'uliyat kabilarni o'zlashtirib boradi.

Garchi o'qish boshlang'ich sinf o'quvchilarining faoliyatida o'yin va mehnat kabi asosiy o'rinni egallasa ham ushbu jarayonni tashkil etish o'z-o'zidan ro'y bermaydi. Boshlang'ich sinflarda o'qish jarayonini samarali, muvaffaqiyatli tashkil etish o'quvchilarda kitobxonlik ko'nikmalarini nafaqat shakllantirish, shu bilan birga rivojlantirish muayyan pedagogik-psixologik shart-sharoitlarning mavjudligi, ularning individual-shaxsiy xususiyatlarini inobatga olish orqali ta'minlanadi. Quyida boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik mohiyati to'g'risida so'z yuritiladi.

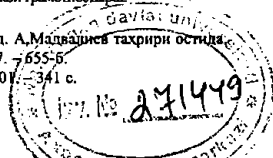
"Mutolaa" ("kitob o'qish") tushunchasi arab tilidan tarjima qilinganda "diqqat bilan o'qish", "o'rganish" ma'nolarini anglatadi. Nazariy jihatdan ushbu tushuncha "diqqat bilan o'qish, o'qib tushunib olish"³⁶ ni anglatadi. SHuni unutmaslik zarurki, kitob o'qish – boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mashaqqatli mehnat sanaladi. V.A.Suxomlinskiyning fikricha, "kitob o'qish aqlli, fikrlovchi tarbiyachi uchun bolaning yuragiga yo'l topishga yordam beradigan so'qmoq yo'lga o'xshaydi"³⁷. So'qmoq yo'ldan yurish esa har doim ham oson kechmaydi. SHu sababli bu jarayonni asta-sekin, biroq, izchil tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Psixologlarning fikriga ko'ra, bolalarning aqliy, axloqiy, jismoniy va

³⁵ Инновационные формы работы по формированию читательской грамотности // <http://gimnazia38.ru/wp-content/uploads/2016/03/Инновационные-формы-работы-по-формированию-читательской-грамотности.pdf>

³⁶ Ўзбек тилининг изоҳли лугати. Н – Тартибли / 5 жилдди. Учунчи жилд. А.Маллаевнинг тахрири остида. – Т.: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат тиллий нашриёти, 2007. – 655-б.

³⁷ Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Минск: Народная асвета, 2001. – 341 с.

estetik kamol topishida ikki muhim davr ko'zga tashlanadi: a) 2 yoshdan 5 yoshgacha bo'lgan davr. b) 5 yosh va undan keyingi davr.

Mazkur davrlar o'zida quyidagi xususiyatlarni namoyon etadi³⁸ :

Yosh davrlari	
2 yoshdan 5 yoshgacha bo'lgan davr	5 yosh va undan keyingi davr
Bola o'z ongi yordamida san'atni hayotdan ajrata olmaydi, shuning uchun badiiy asarlarga ham o'yinchoqqa yondashgan singari munosabatda bo'ladi yoki hayotning aynan o'zi aks etadi, deb hisoblaydi; san'atni esa xuddi qiziqarli o'yin kabi qabul qiladi	Bolaning o'zi mustaqil ravishda hayotni san'atdan farqlay boshlaydi va san'at uning uchun qadrlil bo'lib boradi
O'zining asar matnida bayon qilingan voqealar to'g'risidagi tasavvurlarida bola hech qachon badiiy asar chegaralaridan chiqmaydi, bayon etilayotgan voqealarni real joy yoki vaqt bilan bog'lamaydi, voqelikni o'zicha o'zgartiradi, unga yangi personajlar yoki boshqa asarlardagi badiiy qahramonlarni qo'shadi	Bola badiiy asarni boshqacha fikrlar, tuyg'ular va tasavvurga ega begona kishi tomonidan yaratilgan, "o'zga" dunyoning aksi sifatida qabul qila boshlaydi

O'qishni bilish va axborot olish faoliyatining ko'rinishi sifatida shaxs shakllanishining tarkibiy tuzilmasida alohida o'rin tutadi. Binobarin, u fikriy faoliyatni shakllantiradi, ahamiyatli darajada turli ijtimoiy sharoitlar, masalan, ta'lim va yosh xususiyatlariga bog'liq holda bilimlarni egallash darajasi bo'lgan rivojlanish, ta'lim va tarbiyaning, shuningdek, madaniy tajribaning asosi³⁹ sanaladi. Bu o'rinda mashhur pedagog V.A.Suxomlinskiy kitob o'qitishning ahamiyati haqida so'z yuritarkan, quyidagilarni yozadi: "Kitob bolalarning ma'naviy hayotida katta rol o'ynaydi, faqat qachonki, bola yaxshi o'qiy olsa. "Yaxshi o'qish" deganda nima tushuniladi. Bu, avvalo, eng oddiy ko'nikma – o'qish texnikasini o'zlashtira olishdir"⁴⁰.

Darhaqiqat, mutolaa kitobxon shaxsini shakllantirishning muhim asosi bo'lib, u muayyan ko'nikma, malaka va tajribaga ega bo'lishni taqozo qiladi.

³⁸ Фактор // <http://ru.wikipedia.org/wiki>

³⁹ Бородин В. А. Культура чтения – универсум развития личности и модернизация образования // Культура чтения в контексте модернизации Российской школы: материалы Второй науч.-практ. конф. – СПб.: 2003. – С. 10.

⁴⁰ Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Минск: Народная асвета, 2001. – 287 с.

Pedagogik yo'nalish va bolalarda o'qish ko'nikmasi, malakasi va madaniyatini shakllantirishga qaratilgan tadqiqotlarning natijalarini umumlashtirilgan holda mutolaa ko'nikmalari quyidagilardan iborat ekanligini aytib o'tish mumkin: matnda nima, kim haqida so'z yuritilayotganligidan kelib chiqqan holda vaziyatni tushunish; muhim axborotni ajratib ko'rsatish; matn ostida ifodalangan yashirin sabab va mo'ljallarni tushunish; matnning hal qiluvchi tahlili: matnning turli qismlarini o'lchash; shaxsiy tajribani qiyoslash; matnning shaklini o'zgartirish va izohlash: mazmunni chiqarish; matn bo'yicha muhokamani tashkil etish, o'qilganlarga asoslangan holda xulosa chiqarish; matnni baholash, muallifning pozitsiyasi (yondashuvi)ni ko'ra olish, yaxlit holda asarning kayfiyatini his qilish; o'qilganlarga nisbatan shaxsiy munosabatni shakllantirish va o'z tanlovini izohlash⁴¹.

“Texnika, o'qish sur'ati, o'qiganlarni tushunish – kichik yoshdagi maktab o'quvchisining badiiy, shu bilan birga, umumiy ta'limdagi olg'a harakatlanishining asosiy tashkil etuvchilari sanaladi”⁴². Ayni o'rinda shuni ko'rsatib o'tish joizki, o'quvchilarning o'qish (mutolaa) sur'ati “ta'limning asosiy tarkibiy qismi emas, u ta'lim oluvchining individual xususiyatlari, kuch-quvvati, asab tizimining qo'zg'aluvchanligi, temperamentiga bog'liq. Shu sababli bir daqiqada o'qiladigan so'zlarning miqdori har bir bola uchun alohida belgilash”⁴³ talab etiladi.

Psixolog A.P. Nechaevning tadqiqotlarida o'quvchilarning o'quv-bilish darajasidan kelib chiqqan holda mutolaaning turlarini belgilab beriladi. Bunda muallif o'quv-bilish darajasiga tayangan holda bolalarni uch guruhga ajratadi:

1-guruh – matnni badiiy idrok va tasavvur qila oladigan o'quvchilar:

2-guruh – o'qilganlarni sust tushunadigan, matnga nisbatan shaxsiy munosabat bildira olmaydigan va ko'rish idroki past darajali o'quvchilar;

3-guruh – faol tasavvuri past darajada bo'lgan, “ruhiy avtomatizm” belgilariga ega o'quvchilar⁴⁴.

Kitob o'qishning izchil olib borilishi, davomiyligi natijasida asta-sekin o'qish madaniyati o'zlashtiriladi. O'qish madaniyati “shaxsning kitobxon

⁴¹ Бунсева Е.В., Чиндилова О.В. Технология работы с текстом в начальной школе и 5-6 классах (технология формирования типа правильной читательской деятельности) // Образовательные технологии. Сборник материалов. – М.: Баласс, 2008. – С. 77.

⁴² Заруцкая Т.П. Развитие самостоятельной читательской деятельности младших школьников // <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/chtenie/2012/03/31/razvitie-samostoyatelnoy-chitatelskoy-deyatelnosti-mladshikh>.

⁴³ Заруцкая Т.П. Развитие самостоятельной читательской деятельности младших школьников // <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/chtenie/2012/03/31/razvitie-samostoyatelnoy-chitatelskoy-deyatelnosti-mladshikh>.

⁴⁴ Нечаев А.П. Психологические основы разных типов процесса чтения у детей // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – С. 8-11.

sifatida rivojlanganlik darajasini, ongi, faoliyati va muloqotining miqdor hamda sifat ko'rsatkichlarini ifodalovchi holati"⁴⁵ demakdir.

L.A.Mosunova mutolaani o'quvchi shaxsida o'z-o'zini anglash qobiliyatini rivojlantirish vositasi sifatida e'tirof etgan holda badiiy adabiyotni idrok etish murakkab jarayon bo'lib, u bir necha tarkibiy asoslarga ega bo'lishiga alohida urg'u beradi. Muallifning e'tirofi badiiy adabiyotni idrok etishning tarkibiy asoslari quyidagilardan iboratligini ko'rsatadi: qayta tiklash va ijodiy tafakkurlarni faollashtirish; o'quvchilarda motivatsion zahiralarni ko'paytirish; ta'lim jarayonini insoniylashtirish; ijodiy faoliyatni tashkil etish tajribasini bosqichma-bosqich rivojlantirish⁴⁶.

Kitob o'qish (kitob mutolaasi) da eng muhim omil – qiziqish sanaladi.

Asar syujetining qiziqarliligi, bayon etish usulining sodda, ravonligi bolalarni kitobga bo'lgan e'tiborini tortadi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarini kitob o'qishga majburlash emas, balki ularda kitob o'qishga bo'lgan qiziqishni shakllantirish hamda tizimli ravishda rivojlantirib borish zarur. Xo'sh, qanday omillar boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qishga bo'lgan qiziqishni yuzaga keltiradi?

Pedagogik kuzatish, boshlang'ich sinf o'quvchilari, shuningdek, ularning ota-onalari bilan olib borilgan savol-javob, suhbatlar natijasida bolalarda kitob o'qishga bo'lgan qiziqish quyidagi omillar yordamida yuzaga kelishiga ishonch hosil qilindi: kitobning o'ziga xos shaklga egaligi, ko'plab tasvirlar bilan boyitilganligi, ularni bezatishda yorqin ranglardan foydalanilganlik, asar syujetining oson, ravon bayon etilganligi, asar qahramonlarining hayvonlar, o'simliklar, gullar, qo'g'irchoqlar, o'yinchoqlardan iborat bo'lishi, shuningdek, sebrgarlik, sarguzasht va sayohatlarga asoslanganligi, asar xotimasining ijobiy yakuni. SHu bilan birga tadqiqotni olib borish davrida boshlang'ich sinflarda kitob o'qishga bo'lgan qiziqishni hosil qilishda samarali bo'lgan pedagogik faoliyatning tashkiliy shakllarini aniqlashga ham e'tibor qaratildi.

Pedagogika yo'nalishida olib borilgan tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qishga qiziqishni rivojlantirishda sinfdan tashqari mashg'ulotlar muhim ahamiyat va tarbiyaviy ta'sirga ega ekanligi, shuningdek, ularni tashkil etishda rolli o'qish, suhbat, "o'ziga tortuvchi" suhbatdan foydalanish, shuningdek, rang-barang syujetli matnlarni tanlash, ularni o'qish,

⁴⁵ Инновационные формы работы по формированию читательской грамотности // <http://gimnazia38.ru/wp-content/uploads/2016/03/Иллюстрации-формы-работы-по-формированию-читательской-грамотности.pdf>.

⁴⁶ Мосунова Л.А. О теоретических основах развития полноценного восприятия художественной литературы // Ж. Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. – Вятск: 2009. - №1. – С. 29.

yo'l-yo'lakay muhokama qilish, eng qiziq o'rinlarda to'xtalish kabi metodlardan foydalanish samarali ekanligi ko'rsatilgan⁴⁷.

Aksariyat tadqiqotchilarning yondashuvlariga ko'ra, qiziqish shaxsga xos sifatlardan biri bo'lib, u orqali atrof-muhitga bo'lgan munosabat ifodalanadi. Jumladan, N.G.Morozov va A.V.Petrovskiylarning fikriga ko'ra, qiziqish bevosita shaxsning atrof-borliqqa bo'lgan ijobiy yoki salbiy mazmundagi shaxsiy munosabati. N.G.Morozovning e'tirofiga ko'ra, qiziqish – sub'ekt va ob'ekt o'rtasidagi hissiy-anglash mohiyatiga ega munosabat bo'lib, u ijobiy ham salbiy ham bo'lishi mumkin⁴⁸. A.V.Petrovskiy esa qiziqishni yagona ehtiyoj bilan bog'liq bilish xarakteridagi kognitiv-motivatsion holat deb hisoblaydi⁴⁹.

Pedagog olim G.I.Shukina ham qiziqishni shaxsning o'z atrofidagi borliqqa bo'lgan munosabati ekanligini to'g'risidagi fikrni tasdiqlaydi, biroq, N.G.Morozov, A.V.Petrovskiy⁵⁰ lardan farqli ravishda munosabatni ehtiyojligini inkor etadi. Uning fikriga ko'ra, munosabat va ehtiyoj bu bir-biridan farq qiladigan shaxsga xos sifat. Ular o'rtasidagi farq “biologik va ijtimoiy, shuningdek, ko'lam va hayotiy vazifasi”⁵¹ da ko'rinadi. Psixolog olim S.L.Rubinshteyn esa qiziqish va ehtiyojning bir-biriga bog'liq emas, aksincha, alohida holatlarni ifodalashiga urg'u beradi: “qiziqish predmetlar bilan tanishish istagini uyg'otadi, ehtiyoj esa – ularga egalik qilish xohishini”⁵².

Turli yoshdagi bolalarning psixologik, fiziologik va jismoniy imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda ular uchun kitobni mutolaa qilish vaqti hamda asar hajmining to'g'ri tanlanishi ham ularda badiiy adabiyotlarga bo'lgan qiziqishni kuchaytirishga yordam beradi. Qolaversa, yosh xususiyatiga ko'ra kitob o'qish uchun vaqt va asar hajmining to'g'ri tanlanishi kitobni o'qish jarayonida uning mazmunini yetarli darajada tushunish, bayon etilayotgan voqea va hodisalarning mohiyatini anglash, fikrlash, yuzaga keladigan savollar yuzasidan mushohada yuritish, ularga javob topish hamda muayyan xulosalar chiqarishga xizmat qiladi. Kitob mazmunining oson tushunilishi ham boshlang'ich sinf o'quvchilarida uni o'qishga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi.

Qiziqish va ehtiyojning mavjudligi o'z navbatida o'quvchilarda kitob o'qishga ijobiy munosabatni shakllantiradi. Shaxsning voqelikka, voqelikdagi

⁴⁷ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014. – 72 б.

⁴⁸ Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика / Учеб. пособие для студ. высш. пед.учеб. зав. – М.: Издат-кий центр “Академия”, 2002. – С. 20.

⁴⁹ Петровский, А. В. Общая психология / Учеб. для студ.пед. ин-тов. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1996. – С. 195.

⁵⁰ Петровский, А. В. Общая психология / Учеб. для студ.пед. ин-тов. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1996. – С. 168.

⁵¹ Шуккина Г.И. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении. – М.: Сфера, 2004. – 112 с.

⁵² Рубинштейн Л.С. Основы общей психологии. – 2-е издание. – СПб.: Питер, 2009. – С. 186-525.

narsalarga, hodisalarga qarashi, yondashish tamoyili⁵³ tarzda talqin etiladigan “munosabat” tushunchasining arab tilidan tarjimasi “munosiblik”, “muvofiglik” ekanligi nazarda tutilsa, boshlang’ich sinf o’quvchilarini kitob o’qishga qiziqtirish uchun tanlangan asar ularning yosh, psixologik xususiyatlari va jismoniy-fiziologik

imkoniyatlariga muvofiq kelishi zarur.

Bir guruh pedagog va psixologlar tomonidan olib borilgan tajribalar natijalariga ko’ra 1 yoshdan 7 yoshgacha bo’lgan bolalar bilan kitob o’qishda samarali bo’lgan vaqt hajmi aniqlangan (1.1.1-jadval):

1.1.1-jadval. Maktgacha ta’lim yoshi bolalarini kitob o’qishga jalb etishda samarali bo’lgan vaqt hajmi

№	Bolaning yoshi	Kitob o’qishning kunlik davomiyligi (o’qish va muhokama qilish)
1.	1 yoshdan 2 yoshgacha	Vaqt birligi kichik hajmli she’r, qo’shiqlarning tanlanishiga bog’liq
2.	2 yoshdan 3 yoshgacha	5-10 daqiqa
3.	3 yoshdan 4 yoshgacha	10-15-daqiqa
4.	4 yoshdan 5 yoshgacha	10-15-daqiqa
5.	5 yoshdan 6 yoshgacha	15-20-daqiqa
6.	6 yoshdan 7 yoshgacha	20-25-daqiqa

Kitob mutolaasi uchun sarflanayotgan vaqtning shaxsga xos bo’lgan psixologik, fiziologik va jismoniy imkoniyatlarga mos kelmasligi esa zerikish va toliqishga, natijada qiziqish va ehtiyojning pasayishiga olib keladi. SHu sababli kitob mutolaa qilish jarayonida boshlang’ich sinf o’qituvchilari, ota-onalar o’quvchilarning psixologik, fiziologik va jismoniy imkoniyatlariga tayanib ish ko’rishlari zarur.

Pedagogika va psixologik yo’nalishlarda amalga oshirilgan tadqiqotlarda e’tirof etilishicha, shaxs, xususan, boshlang’ich sinf o’quvchilarining mutolaa ko’nikma va malakalariga egaliklari quyidagi mezonlar bilan o’lchanadi: 1. To’g’ri o’qish. 2. Tezkor o’qish. 3. O’qishning ifodaviyligi. 4. Tushunib o’qish.

Xo’sh, to’g’ri o’qish, tezkor o’qish, o’qishning ifodaviyligi, tushunib o’qish tushunchalari o’zida qanday ma’noni anglatadi?

⁵³ Ўзбек тилининг изоҳли лугати. Н – Тартибли / 5 жилдли. Учинчи жилд. А.Мадвалиса тахрири остида. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2007. – 640-б.

Agar, *to'g'ri o'qish* – o'qilayotgan mazmunga ta'sir etmasligi uchun buzmasdan, ya'ni, xatolarsiz o'qish⁵⁴ bo'lsa, *tezkor o'qish* – o'qilganlarni ongli idrok etishni ifodalovchi va ta'minlovchi o'qish tezligi⁵⁵, tushunib o'qish (onglilik, anglanganlik) esa boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan o'qilgan matnning haqiqiy mazmunini tushunish, asarning g'oyasini, obrazlarini va badiiy vosita sifatidagi rolini to'g'ri anglash, shuningdek, o'quvchida muallif tomonidan tasvirlangan holatlarga to'g'ri munosabatning shakllanishi⁵⁶. Bizning fikrimizga ko'ra, tushunib o'qish shaxsning asar mazmunini anglanishi, asar syujetini qayta talqin eta olishi, qahramonlarning xatti-harakatlari hamda asarga munosabat bildira olishidir.

O'qishning ifodaviyligi – asar mazmunining g'oyasi, obrazlari harakatga keltiradigan sifat tarzida uni tahlil qilish jarayonida shakllanadigan o'qish. Ifodaviylikda yetakchilik qiladigan intonatsiya nutqdagi to'xtalish va yarim to'xtalishlar, ritmi, urg'u, sur'at, ovozning ko'tarilishi va pasayishi kabi holatlar bilan belgilanadi⁵⁷.

A.V.Avdieeva va M.V.Mol'kovaning fikriga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarining kitob o'qishga bo'lgan qiziqishini quyidagi ko'rsatkichlar asosida aniqlash va baholash mumkin: kitobxonlik faoliyatiga ijobiy munosabatda bo'lish (“kitob o'qishni yaxshi ko'raman”); aniq (o'ziga yoqtirgan) kitoblarni o'qishga qiziqish (“mana shu kitoblarni o'qishni yoqtiraman”); o'qish jarayonidan zavqlanish (“kitobni qo'ldan qo'ygim kelmaydi”); boshqalar bilan kitobdan olgan taassurotlarini o'rtoqlashishga intilish (“boshqalar ham bu kitob haqida bilishni xohlayman”)⁵⁸.

Shaxs va kitobxonlik masalasini o'rganishda “kitobxonlik savodxonligi”⁵⁹ tushunchasi ham qo'llaniladi. Elektron manbalardan birida bu tushuncha ikki xil talqin qilinadi: 1) shaxsning yozma matnlar mazmunini tushunish va ularni tushunish, ular to'g'risida mushohada yuritish hamda o'z maqsadlariga erishish, bilimlari va ijtimoiy hayotda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish qobiliyati; 2) jamiyat talablari yoki shaxsning o'z qadriyatlaridan kelib chiqqan holda yozma nutqning turli tuman shakllarini tushunish va undan foydalanish qobiliyati⁶⁰. Bizning fikrimizcha, savodxonlik qobiliyat sifatida talqin

⁵⁴ Леонтьев А.Н. Психологические основы развития ребенка и обучения. – М.: Смысл, 2009. – С. 125.

⁵⁵ Леонтьев А.Н. Психологические основы развития ребенка и обучения. – М.: Смысл, 2009. – С. 134.

⁵⁶ Леонтьев А.Н. Психологические основы развития ребенка и обучения. – М.: Смысл, 2009. – С. 149-150.

⁵⁷ Леонтьев А.Н. Психологические основы развития ребенка и обучения. – М.: Смысл, 2009. – С. 119.

⁵⁸ Авдеева А.В., Молькова М.В. Формирование читательской компетенции младших школьников // Ж. Молодой ученый. – Казань: 2015. - №22. – С. 44.

⁵⁹ Филатова С.Г. Станиславчик Н.Ф. Формирование читательской грамотности младших школьников в рамках ФГОС //150.

⁶⁰ Инновационные формы работы по формированию читательской грамотности // <http://gimnazia38.lv/wp-content/uploads/2016/03/Инновационные-формы-работы-по-формированию-читательской-грамотности.pdf>.

etilmasligi zarur. Zero, “savod”, “savodxonlik” tushunchalarining o‘zi “o‘qish-yozishdan xabardorlik”, “o‘qish-yozishni bilish”⁶¹ ekanligi, ko‘p holatlarda o‘qish-yozishning dastlabki, eng oddiy asoslari (qoidalari)ning o‘zlashtirilganligi, bu hodisaning dastlabki holati ekanligi nazarda tutilsa fikrimizning to‘g‘riligi tasdiqlanadi.

Mantiqan kitobxonlik savodxonligi “maktabgacha ta’lim yoshidan bolaning namunalar asosida va tarbiyachiga taqlid qilgan holda qadri, ahamiyatini tushunishi uchun kitob bilan muloqotda bo‘lishga o‘rgatish”ga qaratilgan pedagogik jarayonda shakllanadi⁶².

S.G.Filatova va N.F.Stanislavchik⁶³ larning ishlarida muammo sifatida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik savodxonligini shakllantirish belgilangan. Bolalarni kitob bilan tanishtirish, ularda kitob o‘qishning dastlabki, eng oddiy asoslariga oid tushunchalarni shakllantirish yo‘lga qo‘yiladi. Demak, bolalarda kitobxonlik savodxonligini shakllantirish ushbu ijtimoiy institutlarda ta‘minlanadi. Shu sababli, bizning fikrimizcha, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kitob bilan muloqotlarini ta‘minlashga qaratilgan jarayon “kitobxonlik savodxonligini shakllantirish” deb emas (zero, bu jarayon oila va maktabgacha ta’lim muassasalarida o‘z yakuniga yetadi), balki “kitob bilan ishlash va mustaqil ishlash ko‘nikmalari shakllantirish” sifatida qabul qilinishi kerak.

Ushbu fikrning tasdig‘i sifatida elektron manbalarning birida bildirilgan bolalar o‘rtasida adabiy ta’limni tashkil etish, uning darajalari muddatini belgilashga oid quyidagi fikrlar ham tasdiqlaydi: “bolalar bog‘chasi va oilada adabiy ta’limning birinchi darajasi shakllanadi”⁶⁴ [143]. Birinchi sinfdagi kitob o‘qish o‘quv-nutqiy faoliyat bilan belgilanadi. O‘qituvchi bolalarga kitob o‘qib berishni davom ettiradi.

Adabiy ta’limning ikkinchi darajasi – kitob bilan ishlashning asosiy metodi sifatida o‘qish-suratlarni ko‘zdan kechirish orqali boshlang‘ich obrazlarning shakllanishi bilan belgilanadi. Ikkinchi sinfdagi kitob o‘qish o‘quv-bilish va kommunikativ faoliyat (muallif yoki o‘qituvchi bilan, shuningdek, o‘quvchilarning bir-birlari bilan muloqotlari) asosida kechadi, unda o‘qilganlardan olingan taassurotlar ifodalanadi.

⁶¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Е – М / 5 жилдди. Иккинчи жилд. А.Мадавдиев тахрири остида. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. – 416-б.

⁶² Виды анализа текста (с примерами) // <https://studfiles.net/preview/6812001/page:4>.

⁶³ Филатова С.Г. Станиславчик Н.Ф. Формирование читательской грамотности младших школьников в рамках ФГОС // Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.

⁶⁴ Виды анализа текста (с примерами) // <https://studfiles.net/preview/6812001/page:4>.

Uchinchi va to'rtinchi sinflarda esa estetik kitobxonlik faoliyati (yoki estetik daraja oldi) boshlanadi. Estetik daraja – o'quvchi badiiy asarning aqliy va hissiy darajasini tushunishi bilan bog'liq .

Pedagogik terminologiyada “kitobxonlik savodxonligi” tushunchasini qo'llashga nisbatan dissertantning shaxsiy yondashuvini ifodalash negizida tadqiqotni olib borish davrida turli yosh davridagi shaxsning kitob bilan muloqotini muayyan tushunchalar yordamida ifodalashga harakat qilindi. Bizning fikrimizcha, turli yosh bosqichidagi shaxsning kitob bilan muloqotini quyidagi shaklda ifodalash to'g'ridir:

1) oila va maktabgacha ta'lim muassasasi (ijtimoiy institutlarning dastlabki bo'g'ini)da “kitobxonlik savodxonligi” (bolalar kitob o'qishning dastlabki, eng oddiy asos (qoida)lari bilan tanishtiriladi);

2) boshlang'ich ta'lim (1-4-sinflar)da “kitobxonlik ko'nikmasi” (o'quvchilarda o'qituvchi, ota-ona yoki volontyor bilan hamkorlikda izchil kitob o'qish ko'nikmalari shakllanib, asta-sekin kitobni mustaqil o'qish ko'nikmalari rivojlanadi);

3) umumiy ta'limning o'rta bo'g'ini (5-8-sinflar)da “kitobxonlik malakasi” (o'quvchilarda barcha metodik shartlaridan xabardorlik asosida mavjud ko'nikmalar kitob o'qishning ularni mustaqil tanlash, mazmunini tahlil qilish, asar mazmuni va syujetiga munosabat bildirish, xulosa chiqarishni ifodalovchi malakalarga aylanadi);

4) umumiy o'rta ta'limning yuqori bo'g'ini (9-11-sinflar) va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida “kitobxonlik kompetentligi” (o'quvchilar o'zlarining kitob o'qish va kitobxonlik asoslariga oid bilim, ko'nikma, malakalarni amaliyotga bevosita tatbiq eta olish, shuningdek, mavjud hayotiy tajribalaridan amalda samarali foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi);

5) oliy ta'lim muassasalarida “kitobxonlik madaniyati” (talabalar kitob o'qish va kitobxonlik asoslariga oid bilim, ko'nikma, malaka hamda hayotiy tajribalarini amalda samarali qo'llagan holda muayyan yutuqlarni qo'lga kiritadi, zero, kitobxonlik negizida rivojlangan ma'naviy-axloqiy va estetik dunyoqarashga ega bo'lish individni shaxs sifatida kamol topishiga yordam beradi).

Shaxsning kitobga bo'lgan ijobiy munosabati u tomonidan izchil, samarali tashkil etiladigan kitobxonlik faoliyatida namoyon bo'ladi. “Kitobxonlik faoliyati – shaxsning kundalik faoliyati va hayot tarzini tashkil etishga bo'lgan yondashuvi”⁶⁵ ni anglatadi. Bu o'rinda keltirilgan ta'rif, bizning fikrimizcha,

⁶⁵ Инновационные формы работы по формированию читательской грамотности // <http://gimnazia38.ru/wp-content/uploads/2016/03/Инновационные-формы-работы-по-формированию-читательской-грамотности.pdf>.

kitobxonlik faoliyati mohiyatini yetarlicha yoritmaydi, chunki “kundalik faoliyat” tushunchasi keng qamrovli bo’lib, yo’nalishi, xarakteri, qolaversa, shaxsning o’z oldiga qo’ygan maqsadi tufayli bir necha ko’rinishlarda namoyon bo’ladi. Jumladan, mehnat faoliyati, o’yin faoliyati, o’quv-bilish faoliyati, ijtimoiy faoliyati, kasbiy faoliyati va b. Shu sababli berilayotgan ta’rif aniq ifodalanishi zarur. Bu o’rinda tushunchani quyidagicha ta’riflash mumkin: kitobxonlik faoliyati – shaxsning kitob tanlash, uni o’qish, asar g’oyasi va mazmunini tahlil qilish, baholash, xulosa chiqarish, asar syujetiga nisbatan munosabat bildirishdan iborat xatti-harakati.

Kitobxonlikda nimalar ko’zga tashlanadi? Yoki boshqacha aytganda, haqiqiy kitobxon qanday sifatarga ega bo’ladi?

Tadqiqot olib borish davrida hayotiy tajriba, pedagogik kuzatish hamda kitoblarni, shu jumladan, badiiy kitoblarni ko’p o’qiydigan shaxslar faoliyatini kuzatish natijasida o’qish va kitoblarga mehr qo’yshgan shaxslar quyidagi sifatarga ega bo’lishlari aniqlandi: asar mazmunini tushunish; asar voqealari o’rtasidagi izchil bog’liqlik va aloqadorlikni ko’ra olish; asar qahramonlarining kechinmalari, o’y-fikrlari, hayotiy intilishlarini tushunish va ularga hamdardlik bildira olish; o’zini asar qahramonining o’rniga qo’yib, u duch kelgan muammolarni hal qilishga urinish, muammoni hal qilishning yo’llarini izlash; asar mazmuni va voqealari nisbatan shaxsiy munosabatni ifodalash.

Pedagogik tadqiqotlarda, shuningdek, “kitobxonlik kompetentligi” tushunchasi ham qo’llaniladi. Masalan, rossiyalik pedagog A.Yu.Xanxatova o’zining ta’limiy loyihasida “boshlang’ich sinf o’quvchilarining kitobxonlik kompetentligi” tushunchasini sharhlashga e’tibor qaratgan. Muallifning nuqtai nazariga ko’ra, boshlang’ich sinf o’quvchilarining kitobxonlik kompetentligi – bolalarda kitobni o’qish va uni o’qishdan keyingi harakatlarga qo’yiladigan talablar asosida asar mazmunini maqsadga muvofiq tarzda individual anglash qobiliyati⁶⁶. Bu o’rinda aytish mumkinki, ta’rif yetarli darajada to’g’ri ifodalangan. Chunki, “kompetentlik” tushunchasining mavjud bilim, ko’nikma va malakalarni amalda qo’llay olish, hayotiy tajribadan samarali foydalanish ekanligi inobatga olinsa, berilgan ta’rif “kitobxonlik kompetentligi” atamasining mohiyatini to’la yorita olmaydi.

Bizning fikrimizga ko’ra, A.V.Avdieeva, M.V.Mol’kovalar tomonidan tushunchaga berilgan ta’rif nisbatan to’g’ri ifodalangan. Ya’ni, kitobxonlik kompetentligi – bolaga kitoblarni tanlashda mustaqil harakat qila olish,

⁶⁶ Олимлар телевизор пультани китобга алмаштиришни тавсия қилишди //https://zamin.uz/life-style/12575-olimlar-televizor-pultini-kitobga-almashtirishni-tavsiya-qilishdi.html.

kutubxona xizmatidan foydalanish savdoxonligi hamda kitob o'qishga ijobiy munosabatga ega bo'lish uchun zaruriy bilim, ko'nikma va malakalar majmui"⁶⁷ bo'lib, u shaxsning butun hayoti davomida takomillashib boradigan sifatlar tarzida rivojlanib boradi, deb hisoblaydi⁶⁸.

Bu o'rinda tushunchani quyidagicha ifodalash uning mohiyatini yetarlicha yorita oladi degan taklifni ilgari surmoqchimiz: kitobxonlik kompetentligi kitob o'qish, kitobxonlik faoliyatini oqilona tashkil etishga oid bilim, ko'nikma, malaka va hayotiy tajribadan amalda hech bir qiyinchiliksiz, samarali foydalana olish qobiliyatidir.

Shaxsning kitobxonlik kompetentsiyasini zarur darajada shakllantirishni ta'minlashda ta'lim muassasalari alohida o'rin tutadi⁶⁹. Ularda boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik kompetentligini shakllantirishga doir ishlarni quyidagi yo'nalishlarda olib borish maqsadga muvofiqdir: 1) o'quvchilarda ovoz chiqarib va ovoz chiqarmay o'qish ko'nikma, malakalarini rivojlantirish; 2) har bir o'quvchida: 1) tanishish xarakteridagi o'qish; 2) chuqurlashtirilgan o'qish; 3) izlanishga asoslangan o'qish; 4) tomosha qilishga asoslangan o'qish kabi kitob o'qish turlari bo'yicha ko'nikma, malakalarni hosil qilish⁷⁰.

Xalqaro o'quvchilarning ta'limiy yutuqlarini baholash dasturi – PISA (Programme for International Student Assessment) jamoasi tomonidan olib borilgan tadqiqotlar jarayonida kitobxonlik kompetentligi negizida g'oyasi, maqsadli va rasmiy tuzilishiga ko'ra turli xarakterdagi matnlarni tushunish, ular o'rtasida aloqani bir qadar kengroq hayotiy tajriba bilan bog'lay olish, ulardan o'quv faniga muvofiq turli maqsadlar uchun foydalanish imkoniyatiga ega, shuningdek, muhim bo'lsa-da, biroq, qo'yilgan maqsadga mos kelmaydigan axborotlarni matndan chiqarib tashlash qobiliyati tushuniladi⁷¹.

Pedagogik sohadagi tadqiqotlarda “kitobxonlik madaniyati” tushunchasi ham faol qo'llaniladi. Elektron manbalardan birida ko'rsatilishicha, kitobxonlik madaniyati – kitobxonlik ko'nikmasi, ehtiyoji va dunyoqarashi: o'qishg va kitobga bo'lgan barqaror qiziqish, kitobxonlik zakovati, matnni ifodaviy va tushungan holda o'qitish ko'nikmasi, turli janrdagi asarlarni

⁶⁷ Авдеева А.В., Молькова М.В. Формирование читательской компетенции младших школьников // Ж. Молодой ученый. – Казань: 2015. - №22. – С. 44.

⁶⁸ Авдеева А.В., Молькова М.В. Формирование читательской компетенции младших школьников // Ж. Молодой ученый. – Казань: 2015. - №22. – С. 45.

⁶⁹ Основы читательской культуры // <https://studfiles.net/preview/6812001>.

⁷⁰ Авдеева А.В., Молькова М.В. Формирование читательской компетенции младших школьников // Ж. Молодой ученый. – Казань: 2015. - №22. – С. 45.

⁷¹ Инновационные формы работы по формированию читательской грамотности // <http://gimnazia38.ru/wp-content/uploads/2016/03/Инновационные-формы-работы-по-формированию-читательской-грамотности.pdf>

o'zlashtirishga bo'lgan qobiliyat, zaruriy nazariy-badiiy bilimlar, o'qilgan asarlarni bibliografik, nutqiy va talqiniy bilimlar, o'qilganlar bilan bog'liq holda o'z fikri va tuyg'ularini ifodalovchi nutqiy, shuningdek, muallifning pozitsiyasini tushunish malakasi rivojlanganligining muayyan darajasi⁷² hisoblanadi. Bizning yondashuvimizga ko'ra, "kitobxonlik madaniyati" negizida tegishli sifatning muayyan darajasi emas, balki yuqori darajasi aks etadi. Zero, "madaniyat" tushunchasi turli zamona va makonlarda ham yuqorilik, ustuvorlikni anglatishga xizmat qilgan.

Tadqiqotchi A.Mavrulov "Kitobxonlik madaniyati" tushunchasiga ta'rif berar ekan, quyidagichalarni qayd etib o'tadi: kitobxonlik madaniyati – o'zining kasbiy-mutaxassislik hamda badiiy-ma'naviy barkamolligini oshirish uchun kitobni tanlay olish va o'zi uchun zarurini o'qish; kitob ustida ishlash malakasini obdon o'rganib olish va unga chuqur amal qila bilish; kitobni mustaqil o'qiy bilish; o'qigan kitobning asosiy mazmunini talqin qila bilish, uning fusunkor olamiga kira bilish; o'qiganlaridan hayotiy xulosalar chiqarish; kitobning kerakli, zarur joylarini yon daftarchaga ko'chirib olish, notanish bo'lgan so'zlarni esda saqlab qolishga intilish; muntazam ravishda o'qish ko'nikmasiga ega bo'lish; kitob bilan muomalada eng qadrdon do'stingga munosabatda bo'lganday e'tibor bilan qarash; kitobni yaroqsiz holiga keltirmaslik uchun undan to'g'ri foydalana bilish; kitobni shoshilmasdan, o'ylab, diqqat-e'tibor bilan o'qish malakasiga ega bo'lish, kutubxona kartotekalari bilan ishlay bilishni o'rganish; o'qigan kitobni do'stlar bilan o'rtoqlashish, yaxshi kitobni ularga tavsiya qilib, uni boshqalar ham o'qib chiqishiga erishish; har bir yaxshi kitobni ilm qal'asining kaliti deb bilib, uning boqiy umrini ta'minlash⁷³.

Bizning fikrimizga ko'ra, kitobxonlik madaniyati – shaxsning yuqori darajada kitob o'qish, kitobxonlik faoliyatini oqilona tashkil etishga oid bilim, ko'nikma, malaka va hayotiy tajribadan samarali foydalana olish qobiliyatiga egaligi.

T.N.Pantuyuxova va N.A.Zabrovskayalarning fikriga ko'ra, kitobxonlik madaniyati o'zida kutubxona etikasini, shuningdek, mustaqil ta'limning ko'rinishi sifatida o'qishning maqsadini (bu yerda bo'sh vaqtning vazifasi ahamiyatsiz) ifodalaydi⁷⁴.

SHaxsda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, rivojlantirishda turli xarakterdagi tizimli topshiriqlarning berilishi samarali natijalarga erishishni

⁷² Виды анализа текста (с примерами) // <https://studfiles.net/preview/6812001/page:4>.

⁷³ Широков Ф. Книга – хэтийн үргатувчи мураббий // <http://uza.uz/oz/society/kitob-ayetni-rgatuvchi-murabbiy-01-06-2018>.

⁷⁴ Пантохова Т.В. Читательская культура в обществе коммуникаций // Ж. Библиотковедение. – М.: 2008. - №3. – С. 63-63-8.

kafolatlaydi. N.A.Kustovanning fikriga ko'ra tizimli topshiriqlar quyidagilar bo'lishi mumkin: 1. Savolga javob qaytarilishini taqozo etadigan topshiriqlar. 2. Savolni mustaqil ravishda qo'yishi taqozo etadigan topshiriqlar. 3. O'qish jarayonida savollar kelib chiqishiga turtki beradigan topshiriqlar. 4. O'qish jarayonida qo'yilgan savollarga javob qaytarilishini taqozo etadigan topshiriqlar⁷⁵.

Bolalarda ijtimoiy xislatlar juda vaqtli uyg'onadi. Ular do'stlari, tengqurlari bilan ko'proq birga bo'lishga intiladi. A.I.Gertsen shunday deb ta'kidlagan edi: bolalar juda ochko'z tinglovchilardir, shuning uchun ular qiziquvchan bo'ladi, bitta hikoyani ko'p marta eshitishni yaxshi ko'radi. Ular nafaqat ertak va fantastik syujetlar, balki tarixiy voqealar, hayotiy dalillarga ham qiziqadi. O'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda bularga alohida ahamiyat berish kerak⁷⁶.

Tadqiqotning ob'ekti boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini rivojlantirishdan iboratligi sababli tayanch kategoriyalar sirasida "kitobxonlik ko'nikmasi" tushunchasiga batafsil to'xtalib o'tish maqsadga muvofiq deb topildi. Dastlab "ko'nikma" va "malaka" tushunchalari bilan ifodalanadigan holat o'rtasidagi farqni aniqlab olish pedagogik jihatdan to'g'ridir. "Ko'nikma, eng avvalo, ongli bajariladigan harakat bo'lsa, malaka ko'nikmaning avtomatlashish holatiga yetgan harakat, yuqori darajasi"⁷⁷.

Kitobxonlik ko'nikmasiga ega bo'lishning muhim shartlaridan biri – kitob o'qish qoidalaridan xabardor bo'lish sanaladi. Shu sababli tajriba davrida dastlab sinov ishlariga jalb etilgan o'quvchilarning mutolaa ko'nikma, malakalariga egaliklarini aniqlashga ham e'tibor qaratildi.

A.G.Asmolov, G.V.Burmenskaya, I.A.Volodarskayalar boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish masalalarini o'rganar ekan, mazkur jarayonni tashkil etishda quyidagi harakatlarning amalga oshirilishi muhim ekanligini ta'kidlab o'tadi: maqsadni anglash va qo'yilgan vazifalardan kelib chiqqan holda o'qish turini tanlash; asosiy va ikkinchi darajali axborotlarni aniqlash; matnning bosh g'oyasi va muammosini shakllantirish⁷⁸.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari badiiy asarlar vositasida o'qish, fikrlash, his etish, ijod qilish ko'nikmalariga ega bo'lib boradi. Badiiy asar bilan tanishish

⁷⁵ 20 лучших книг для чтения детям перед сном // <https://www.7ya.ru/article/Chitnie-bez-uvlecheniya-ili-Pochemu-rebenok-ne-hochet-chitat>.

⁷⁶ Ўзбек тилининг изоҳли лугати. Н – Тартибли / 5 жилдди. Учинчи жилд. А.Мадвалиев тахрири остида. – Т.: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2007. 19-21-б.

⁷⁷ Рубинштейн Л.С. Основы общей психологии. – 2-е издание. – СПб.: Питер, 2009. – С. 186.

⁷⁸ Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе: от действия к мысли: пособие для учителя / Под ред. А.Г.Асмолова. – М.: Просвещение, 2011. – С. 15.

jarayonida yuzaga keladigan mazkur to'rt holat (o'qish, fikrlash, his etish, ijod qilish) muayyan didaktik vazifalarning bajarilishini ta'minlaydi. Ya'ni: yangi ma'lumotlarni o'zlashtirish, atrof muhit bilan yaqindan tanishib borish (o'qish); o'zlashtirilgan ma'lumotlarga tayangan holda predmet, voqea va hodisalarni bir-biri bilan bog'lash, natijaga ko'ra xulosaga kelish (fikrlash); voqea, hodisalarning ishtirokchilari bo'lgan qahramonlarning ruhiy holati tushunish, unga hamdard bo'lish, uni qo'llab-quvvatlash yoki tanqid qilish (his etish); asar voqea va hodisalarining boshqacha yechimga ega bo'lishini istash, bu boradagi taklifni ilgari surish (ijod qilish).

“Kitobxonlik ko'nikmasi” tushunchasini esa shunday ta'riflash mumkin: **kitobxonlik ko'nikmasi** – boshlang'ich sinf o'quvchilarining kitob o'qish qoidalaridan xabardorligi, qiziqishi va ehtiyojidan kelib chiqqan holda kitob (badiiy asar)ni tanlashi, kitob o'qishga odatlanishi va bu yo'lda harakatlarni izchil, doimiy tashkil etishi, kitob o'qishdan zavqlanishi, asar mazmunini tushunishi, shuningdek, kitob o'qishdan olgan taassurotlarini atrofdagilar bilan o'rtoqlashishdan iborat ongli xatti-harakati, faoliyati.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini rivojlantirish – tegishli yosh davri o'quvchilari tomonidan kitob o'qish (to'g'ri, tezkor, ifodali va tushunib o'qish) hamda kitobxonlik (o'qish qoidalaridan xabardorligi, kitob (badiiy asar)ni tanlashi, kitob o'qishga odatlanishi va bu yo'lda harakatlarni izchil, doimiy tashkil etishi, kitob o'qishdan zavqlanishi, asar mazmunini tushunishi, kitob o'qishdan olgan taassurotlarini atrofdagilar bilan o'rtoqlashish) ko'nikmalarining malakaga aylanishini ta'minlashga qaratilgan pedagogik faoliyat jarayoni.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini samarali rivojlantirishda dastlab bu jarayonni tashkil etishda nimalarga e'tibor qaratish zarur, degan savolga javob topish talab etiladi. Bu jarayonda quyidagilarga e'tibor qaratish pedagogik faoliyatni metodik jihatdan to'g'ri, muvaffaqiyatli tashkil etilishini ta'minlaydi: 1. O'qituvchi, ota-onalar, oila a'zolarining kitobxonlik borasida boshlang'ich sinf o'quvchilariga namuna ko'rsata olishlari. 2. Maktabgacha hamda boshlang'ich ta'lim yoshi bolalari qiziquvchan bo'lishadi; ularning qiziquvchanligi sersavol bo'lishda yaqqol namoyon bo'ladi; o'quvchilarning xuddi shu xislatlriga tayangan holda ularning e'tiborlarini qiziqarli badiiy kitoblarga tortish asosida bu xislatni yanada boyitish mumkin. 3. Kitob mutolaasi vaqtida faqatgina bolalar tomonidan savollar berilishiga erishib qolmay, shu bilan birga vaqti-vaqti bilan ularga savollar asosida murojaat qilib, asarda bayon etilayotgan voqelik, qahramonlarning xatti-harakatlariga nisbatan munosabatlarini aniqlashtirib borish fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga, o'z munosabatini mantiqiy bayon qilishga o'rgatib boradi. 4.

Asar voqeligida tilga olinayotgan qahramonlar (misol uchun, ularning yoshi nechadaligi (bu qahramonni real hayotdagi biror-bir shaxs bilan taqqoslash ya'ni, Kamronning akasi, Zilolaning oyisi, SHohruxning dadasi, mening buvimdek deyish asosida) ishtirok etayotgan turli buyum, predmet, jihozlarni qanday tasavvur qilayotganliklari bilan qiziqish (ularning qanday shaklda, rangda, kattalikda, miqdorda va h.k. tarzida) ularning bu haqidagi fikrlarini to'ldirish, yangi sifatlar bilan boyitish o'quvchilarning tasavvurini rivojlantirishda o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. 5. O'qituvchi, ota-onalar yoki kutubxonasi tomonidan asar voqeligining muayyan o'rinlarida qisqa-qisqa to'xtalishlar qilish orqali o'quvchilarga shu jarayonning qanday kechishini to'g'risida o'ylab ko'rishga oid topshiriqni berish ta'limiy ahamiyatga ega bo'lib, ularda mantiqiy fikrlash, o'z fikrlash qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi.

Tegishli yosh davri o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonining maqsadli, izchil, tizimli hamda samarali tashkil etilishida boshlang'ich sinflarga rahbarlik qilayotgan o'qituvchi muhim o'rin tutib, asosiy vazifani bajaradi. O'rganilayotgan jarayon tashkiliy-metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishi zarur. Bunda boshlang'ich sinf o'qituvchisi kasbiy faoliyatni olib borishda quyidagilarga e'tibor qaratishi zarur: 1) boshlang'ich sinflarning bosqichiga bog'liq ravishda o'quvchilar uchun ularning yoshi, psixologik xususiyatlari hamda jismoniy imkoniyatlariga muvofiq ravishda badiiy asarlarni tanlash; 2) o'quvchilar bilan guruh yoki jamoa asosida badiiy asarlarni mutolaa qilishda samarali bo'lgan shakl, metod va vositalarni tanlash; 3) o'z sinfida o'quvchilarning kitobxonlik ko'nikmalariga ega bo'lishlarini ta'minlash maqsadida oila, maktab axborot-resurs markazi, shuningdek, o'rta hamda yuqori sinf o'quvchilaridan iborat volontyorlar guruhi bilan hamkorlikka erishish; 4) ota-onalar, maktab kutubxonachisi va volontyorlar guruhi a'zolari bilan hamkorlikda badiiy asarlarni mutolaa qilishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat ish rejasini ishlab chiqish; 5) ota-onalar, maktab kutubxonachisi va volontyorlar guruhi a'zolariga boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan samarali ishlash yuzasidan metodik maslahatlarni tashkil etish yoki metodik yordam ko'rsatish.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ota-onalar, maktab kutubxonachisi va volontyorlar guruhi a'zolari bilan o'zaro hamkorlikda o'zi rahbarlik qilayotgan o'quvchilarning kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonida kasbiy sifatlarga egaligini namoyon eta olishi zarur. SHuningdek, u "yuqori kasbiy mahoratli, nutqi ravon, mavzularni optimal yo'llar bilan tushuntira oluvchi,

ijodkor va tashabbuskor, o'quvchilar bilan ta'limiy hamkorlikda ishlay oladigan, ularni mustaqil va mantiqiy fikrlashga yo'naltiruvchi bo'lishi kerak"⁷⁹.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltiriladigan pedagogik-psixologik jarayon ma'lum talablar asosida tashkil etilishi zarur. Xususan: o'quvchilarda badiiy adabiyotni idrok qilish va anglash qobiliyatini rivojlantirishga erishish; bu jarayonda o'quvchilarning intellektual, bilish va hissiy faoliyati yotishini nazarda tutish; mazkur jarayonning muayyan bosqichlardan iboratligini inobatga olish asosida pedagogik faoliyatni tashkil etish; boshlang'ich sinflarda badiiy asarlarni mutolaa qilish jarayonining ovoz chiqarib o'qishga asoslanishi samarali ekanligini inobatga olish; yorqin ranglar, e'tiborni tortadigan obrazlar bilan boyitilgan bolalarga mo'ljallangan, yuqori sifatli poligrafiya mahsuloti bo'lgan badiiy asarlarni tanlash; badiiy asarlarni mutolaa qilish jarayonida o'quvchilarning tasavvur dunyosini boyitish, orzularini erkin bayon qilishlari uchun zarur imkoniyatni yaratish; o'quvchilarni turli janrdagi adabiyotlar bilan yaqindan tanishtirib borish; bunda boshlang'ich sinf o'qituvchisi tomonidan o'quvchilarga badiiy asarlarning janrlari – proza (hikoya, qissa, ertak-roman), poeziya (she'r, ballada, qasida), dramaturgiya (spektakl, novella, miniatyura, radio instsenirovka) kabilar haqida qisqacha ma'lumot berib o'tiladi; shuningdek, o'qituvchi o'quvchilarni folklor asarlar (xalq og'zaki ijodi namunalari) va ular (xalq ertaklari, topishmoq, maqol, masal, hisobga o'rgatuvchi va hazil she'rlar)dan ham tanishtirib borishi ularni badiiy adabiyotlarni mutolaa qilishga bo'lgan qiziqish va ehtiyojlarini kuchaytirishga yordam beradi; shuningdek, manbalarda bolalarni badiiy adabiyotlar bilan yaqindan tanishishda zamonaviy axborot texnologiyalarning texnik va funktsional imkoniyatlaridan samarali foydalangan holda bolalarga mo'ljallangan badiiy adabiyotlarning audio va video mahsulotlarini yaratish “bolaning kitob bilan muloqotini yaxshilash va rang-barang bo'lishi”⁸⁰ ga erishish imkoniyatini yaratishi aytiladi.

Har qanday ish-harakat, faoliyat ko'nikmalarini o'zlashtirishda uni tashkil etishga qanchalik ko'p kuch sarflash emas, balki jarayonning davomli, izchil, uzluksiz bo'lishi samarali sanaladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishda ham ana shu maqsadga qaratilgan pedagogik faoliyatning davomli, izchil bo'lishi muhimdir.

⁷⁹ *Китоб – эзгулик, меҳр-оқибат элчиси* // http://marifat.uz/marifat/v_pomosh_uchitelu-marifat/kitob.htm.

⁸⁰ *Фактор* // <http://ru.wikipedia.org/wiki>,

Tegishli yosh davri o'quvchilari bilan badiiy asarni mutolaa qilishda uning kichik teatr tomoshasiga aylantirish, o'quvchilarning o'zlarini ham unda ishtirok etishga jalb qilish kutilgan natijaga olib keladi.

Pedagogik va psixologik jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishda bir necha samarali yo'llardan foydalanish kutilgan natijaga erishishga yordam beradi.

Xo'sh, bular qanday yo'llar? Bizning fikrimizga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali bo'lgan yo'llar quyidagilardir:

1-yo'l – o'qituvchi yoki kutubxonachi ishtirokida sinf o'quvchilari bilan jamoa bo'lib kitob mutolaa qilish.

2-yo'l – o'qituvchi yoki kutubxonasining kitobni ifodali, ohang bilan o'qitilishiga e'tiborni qaratishi (asar voqeligidan kelib chiqqan holda personaj va obrazlarni ularning "tili"dan, mimika (yuz ifodasi), pantomimika (gavda harakati), turli jest (qo'l va oyoqlarning harakati) yordamida bayon etish, o'qish jarayonida ovoz ohangini turli holatlarda o'zgartirish o'quvchilarda kitobga bo'lgan qiziqishni oshiradi).

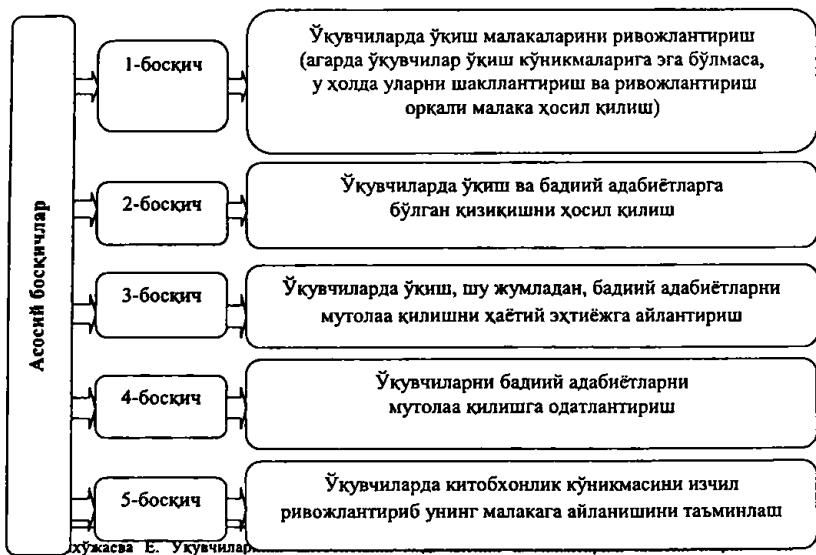
3-yo'l – o'qituvchi yoki kutubxonasi tomonidan o'qilayotgan kitob imkon qadar kulguli voqeliklarga asoslangan, aksincha, fojiali hodisalarning bayoniga asoslanmagan bo'lishi zarur.

Aksariyat boshlang'ich sinf o'quvchilari maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyalangan. O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan barcha maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim dasturlariga muvofiq tarbiyalanuvchilarda yozish, o'qish, hisoblash, rasm chizish va turli xom ashyolardan rang-barang buyumlarni yasash ko'nikmalari shakllantiriladi. SHu sababli ular maktab ta'limiga muayyan amaliy ko'nikma va malakalarga ega holda kelishadi. Ammo, boshlang'ich sinflarda ta'lim oladigan o'quvchilarning muayyan qismi maktabgacha ta'lim muassasalariga jalb etilmaganligi, uyda ot-onalar yoki vasiy (buva-buvi)lar, oilaning yoshi katta a'zolari tomonidan e'tibor qaratilmaganligi sababli bolaning maktab ta'limiga tayyorligini tavsiflovchi yozish, o'qish, hisoblash, rasm chizish va turli xom ashyolardan rang-barang buyumlarni yasash ko'nikma, malakalariga ega bo'lmaydi.

Shunga ko'ra boshlang'ich sinf o'quvchilari ta'lim jarayonida ushbu holatni inobatga olgan holda o'quvchilarni rasmiy bo'lmasa-da, norasmiy ravishda quyidagi ikki guruhga ajratib olishlari zarur: 1) yozish, o'qish, hisoblash, rasm chizish va turli xom ashyolardan rang-barang buyumlarni yasash ko'nikma, malakalariga ega bo'lgan o'quvchilar; 2) yozish, o'qish, hisoblash, rasm chizish va turli xom ashyolardan rang-barang buyumlarni yasash ko'nikma, malakalariga ega bo'lmagan o'quvchilar.

Bugungi kunda ko'pincha bolalar kitob o'qimayotganlikda ayblanadilar. Lekin ularga rang-barang adabiyotlar tavsiya qilish zarurligi o'qituvchilarning ham, kutubxonachilarning ham e'tiboridan chetda qolmoqda. Buning uchun o'qituvchilardan o'quvchilarning kitoblarga bo'lgan qiziqishlari, ehtiyojlarini yaxshi bilishilari talab etiladi... O'quvchilar kitob o'qimasligining sabablardan biri oilada ota-ona, maktabda o'qituvchi tomonidan kitobga mehr uyg'ota olmaslik yoki o'qiydigan, qiziqarli badiiy kitoblar yetishmasligidadir⁸¹. O'quvchilarning kitob o'qish va kitobxonlikka nisbatan salbiy munosabatda bo'lishlarida, yuqorida aytilganidek, bu jarayonni tashkiliy, moddiy ta'minotini yaratuvchi nashriyotlar, nazariy-pedagogik va amaliy-metodik jihatdan oqilona, samarali uyushtira olmayotgan ota-onalar, o'qituvchilar hamda soha uchun mas'ul ijtimoiy tashkilotlarning javobgarligini inkor qilib bo'lmaydi. Binobarin, ta'lim jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning tashkiliy-pedagogik jihatlari takomillashtirish bilan bog'liqdir⁸².

Nazariy tahlil natijalariga ko'ra aytish mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish bevosita beshta bosqichda amalga oshiriladi. Ya'ni (1.2.1-rasm):

1.2.1-рasm. Бошланғич синф ўқувчиларида китобxonlik кўникмаларини ривожлантиришнинг асосий bosqichлари

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida shakllantirilgan kitobxonlik ko'nikmalari (kitobni mavjud talablarga muvofiq ota-onalar, o'qituvchi, kutubxonachi va volontyorlar yordamida o'qishni o'rganish)ning keyingi darajasi kitobxonlik malakasi (kitobni mavjud talablarga muvofiq ota-onalar, o'qituvchi, kutubxonachi va volontyorlar yordamisiz, mustaqil o'qishni o'rganish)ning shakllanishi bo'ladi. Maktabgacha ta'lim yoshining yuqori bosqichlaridayoq asar qahramonlarining tuyg'ulari, o'y-fikrlari, ichki kechinmalari, hayotiy intilishlarini his qilish, syujetning rivojlanishini kuzatib borish, asarda bayon etilgan voqea, hodisalarni bir-biri bilan o'zaro taqqoslash kabi sifatlar rivojlanadi. Boshlang'ich sinflarda esa ushbu ko'nikmalarning malakalarga aylanishini ta'minlash maqsadga muvofiqdir.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish murakkab pedagogik jarayon. Uning samarali tashkil etilishi boshlang'ich sinf o'qituvchilaridan ushbu jarayonga maqsadli, tizimli yondashishni talab etadi. Binobarin, tegishli yosh davri o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirishda boshlang'ich sinf o'qituvchilari yetakchi o'rin egallaydi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarda kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish jarayonining pedagogik-psixologik asoslari, tashkiliy-metodik talablaridan yetarli darajada xabardor bo'lsalargina kutilgan natijani qo'lga kiritish mumkin. Ular, shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirishda bu boradagi mavjud ahvoldan, qolaversa, mazkur jarayonning samarali kechishiga xizmat qiladigan omillar, ularning pedagogik-psixologik ta'siridan ham xabardor bo'lishlari zarur.

I BO'LIM

II BOB. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK TA'MINOTI

2.1-§. Xorijiy tajribalarining boshlang'ich sinif o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni

Har bir jamiyatning istiqboli bugun kamol topayotgan bolalar, yoshlar tomonidan bunyod etiladi. Shu sababli yosh avlod tarbiyasini tashkil etish eng muhim ijtimoiy-pedagogik vazifa sanaladi. U qanday zamon, qaysi makon bo'lishidan qat'iy nazar hamisha ushbu vazifaning ijobiy hal qilinishi jamiyatning e'tibor markazida bo'lgan.

Mavjud sharoitda O'zbekistonda yosh avlodga ta'lim berish, ularni umuminsoniy qadriyatlar, ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiyaning rivoji bilan bog'liq ma'naviy-axloqiy talablar, ijtimoiy ehtiyojlar asosida tarbiyalash davlat siyosati darajasida hal etilmoqda. Zero, yosh avlodning kamoloti, u bilan uzviy bog'liq holda jamiyatning ravnaqi ularning ijtimoiy-hayotiy maqsadlari, ustuvor qadriyatlari, oliy darajadagi intilishlari hamda keng dunyoqarash asosida ta'minlanadi. Bunga erishishda bolalar va yoshlarning kitob o'qishga, kitobxonlikka bo'lgan munosabatlari muhim ahamiyatga ega.

Asriy yondashuvlarga tayangan holda aytish mumkinki, kitoblar yoshlar shaxsini shakllantiradi, ularning keng dunyoqarash, boy intellektual salohiyat va tafakkurga ega bo'lishlari uchun asosiy poydevorni yaratadi. Bu o'rinda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev quyidagilarni qayd etib o'tadi: "...Bugungi bolalar ertangi kunda xalqqa aylanadi. Yoshlarni kitobga qaytarishimiz kerak. Axborot-kommunikatsiya sohasidagi oxirgi yutuqlarni o'zlashtirish bilan birga, yoshlarning kitob o'qishga bo'lgan qiziqishini kuchaytirishga, ularning kitob bilan do'st bo'lishiga, aholining kitobxonlik saviyasini yanada oshirishga alohida e'tibor qaratish lozim"⁸³, - deya alohida ta'kidlab o'tadi O'zR Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev.

Jamiyat va shaxs kitobxonligi yo'nalishida olib borilgan tadqiqotlarning natijalari ham kitob o'qish katta yoshdagi kishilarning intellektual, psixologik va fiziologik rivojlanishi uchun yanada ijobiy ta'sir ko'rsatishidan dalolat beradi. AdMe.ru saytida e'lon qilingan ma'lumotlar ushbu fikrning haqqoniyligini tasdiqlaydi. Keltirilgan ma'lumotlar sirasida kitob o'qishning bolalar va o'smirlarning umumiy psixologik, intellektual, hattoki, fiziologik rivoji uchun ahamiyatli bo'lgan g'oyalar ham mavjud. CHunonchi, kitob o'qish: asabni

⁸³ Сайинд С. Китобсиз келажак йўқ //http://uzsociety.com/kitobsiz-kelazhak-y-16-01-2017.

tinchlantiradi (Sasseks universiteti (AQSH) olimlarining yondashuvlariga ko'ra, kitob o'qitish asabni tinchlantirishda eng samarali usul ekan; buning uchun kuniga bor-yo'g'i 6 daqiqa vaqt sarflash talab etiladi); hissiyotlarni (xuddi duo yoki she'r o'qish kabi) tarbiyalaydi (badiiy asar o'qigan odam hayotda ham boshqalarning his-tuyg'ularini yaxshi tushunadi); miya faoliyatining faolligini oshiradi, miyadagi asab tolalarining sonini ko'paytiradi (Emori universiteti (AQSH)ning tadqiqotchilariga ko'ra, kitob o'qish natijasida insonning aqliy salohiyati bir necha kun davomida yuqori holatda bo'ladi); kommunikativlik, tinglash, yozish hamda ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi (Obafemi Avolau universiteti (AQSH) pedagoglari bolalarda ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishini aniqlashgan, darhaqiqat, ko'p kitob o'qigan shaxslarning aksariyati she'r, hikoya, esse yoki ilmiy maqolalarni yuqori saviyada yoza oladi; badiiy asarlarni, ayniqsa, she'rlarni ifodali o'qish, sahna asarlarini yuksak mahorat bilan ijro etish qobiliyatiga ega); ijtimoiy faollikni oshiradi; badiiy didni o'stiradi; xorijiy tillarni o'rganishni osonlashtiradi (boshqa tillarni o'rganishda yangi so'zlarni oson tushunishga va yodda saqlab qolishga yordam beradi); ko'p kitob o'qiydigan bolalar darslarni yaxshi o'zlashtirishadi; yaxshi hikoyanavisga aylantiradi (qancha ko'p kitob o'qilsa, shaxsning hikoya qilish qobiliyati shunchalik oshadi), ota-onalar va farzandlarning o'zaro munosabatlari yaxshilanadi⁸⁴.

Yel universitetida olib borilgan tadqiqotlar natijalarining tasdiqlashicha, bir haftada 3,5 soat yoki bir kunda o'rtacha 30 daqiqa kitob o'qish o'lim xavfini 17 foizga qisqartiradi. Haftasiga 3,5 soatdan ko'p kitob mutolaa qiluvchilar uchun esa o'lim xavfi 23 foizga qisqarishi ma'lum bo'ldi. Tadqiqotchilarning fikricha, kitoblar "bilim ko'nikmalari"ni oshirish bilan bir qatorda "hamdardlik, ijtimoiy idrok va hissiy intellektni rivojlantirish"ga xizmat qiladi⁸⁵.

Rossiya FRda olib borilgan tadqiqotlarda o'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirish ishlarini tashkil qiluvchi tashkilotchilarning faoliyati yuzasidan V.G.Belinskiy, A.I.Gertsen, N.A.Dobrolyubov, L.N.Tolstoy, N.G.Chernishevskiy, K.D.Ushinskiy kabi yozuvchi, tanqidchi va pedagoglar o'z fikrlarini bildirgan⁸⁶.

Ma'lumki, bolalarning kitoblarga bo'lgan ijobiy munosabatini shakllantirishda ular uchun mo'ljallangan adabiyotlar muhim ahamiyatga ega. Bu esa ko'plab tadqiqotchilarni bolalar adabiyotlari va ularning yaratish tarixini

⁸⁴ Kitob ўқининг 21 фойдаси // <https://zamin.uz/life-style/14196-kitob-oqishning-21-foydasi.html>.

⁸⁵ Орлова Э.А. Рекомендации по повышению уровня читательской компетенции в рамках Национальной программы поддержки и развития чтения // http://tapcom.ru/files/publications/recommend_obr_1.pdf.

⁸⁶ Қўюмхўжаева Ё. Ўқувчиларнинг китобхонлик маданиятини шакллантириш имкониятлари. – Т.: А.Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият институти, 2007. – 20-б.

yaratishga undagan. Ana shunday tadqiqotlardan biri rossiyalik pedagog F.I.Setina tomonidan olib borilgan. Tadqiqotchining bildirishicha, Rossiyada bolalar uchun birinchi badiiy asar XV asrning ikkinchi yarmida vujudga kelgan⁸⁷. Davlatchilik tarixini o'rganish ham Rossiyada XV asrning oxiri XVI asrning boshlarida ishlab chiqarish manufakturadan texnika zimmasiga o'tkazila boshlagan. Bu esa tabiiy ravishda zavod va fabrikalarga ishga qabul qilinayotganlarning savodli bo'lishini taqozo etardi. Natijada aholining mehnatga yaroqli qatlamiga tezkor tarzda ta'lim berish yo'l va usullarini izlab topishni taqozo qilardi. Asosiy ish kuchini tashkil etuvchilar orasida bolalarning ham borligi ularda savodxonlik ko'nikma, malakalarini rivojlantirishga nisbatan zaruriyatni yuzaga keltirdi. Bu zaruriyatni qondirishning samarali yo'llaridan biri – bolalar uchun mo'ljallangan adabiyotlarni yaratish orqali ularning savodini chiqarish, dunyoqarashini kengaytirish, degan xulosaga kelindi.

1574 yilda I.Fyodorov tomonidan birinchi marta bolalar uchun "Azbuka" kitobi bosmadan chiqarilgan. Mazkur kitobda bolalarga ta'lim-tarbiya berish bo'yicha ota-onalarga maslahatlar, bolalar mustaqil o'qishlari uchun ijod namunalari ham berilgan. L.Zizaniya tomonidan 1596 yilda Vil'noda chop etilgan kitob ham o'sha davrda katta qiziqishga ega bo'lgan. Mazkur kitobda muallif ilk bor bolalarning qiziqishlari va imkoniyatlarini hisobga olishga harakat qilgan⁸⁸.

So'z yuritilayotgan davrda "ko'p kitoblar, asosan, cherkov kutubxonalarida saqlangan... Bilimli va ko'p o'qigan monaxlar orasidan kutubxonachilar tayinlangan. Ularning asosiy vazifasi kitoblarni saqlash va o'quvchilarga tarqatishdan iborat bo'lgan"⁸⁹.

V.G.Belinskiy bolalarning ma'naviy, madaniy, badiiy-estetik sifatlari, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, ularni vatanparvar, insonparvar qilib tarbiyalash, mehnat, hayotga tayyorlashda kitob va kitobxonlikning ahamiyati kattaligini alohida ta'kidlab o'tgan. "Bolalar kitoblari haqida" maqolasida muallif: "Tarbiya – buyuk ish, u orqali inson taqdiri hal qilinadi... Aynan bolalar uchun yoziladigan kitoblar tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi lozim", - deb yozadi.

Bolalar tomonidan kitoblarning tushungan holda, izchil o'qilishi uchun ular uchun mo'ljallangan kitoblar muayyan talablar asosida yaratilishi zarur. V.G.Belinskiy bolalar kitoblarining mazmuniga qo'yiladigan talablarni ishlab

⁸⁷ Каюмхўжаева Ё. Ўқувчиларнинг китобхонлик маданиятини шакллантириш имкониятлари. – Т.: А.Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият институти, 2007. – 20-21-б.

⁸⁸ Каюмхўжаева Ё. Ўқувчиларнинг китобхонлик маданиятини шакллантириш имкониятлари. – Т.: А.Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият институти, 2007. – 21-б.

⁸⁹ Каюмхўжаева Ё. Ўқувчиларнинг китобхонлик маданиятини шакллантириш имкониятлари. – Т.: А.Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият институти, 2007. – 21-б.

chiqib, bu turdagi kitoblarda bolalarning hissiyoti va tasavvurlarini rivojlantirishga qaratilgan matn, ertak va hikoyalarning o'rin olishi lozimini ta'kidlab o'tgan. "Bolalar uchun yozilgan kitoblar ularga quvonch, hayrat, qiziqish, his-hayajon bag'ishlashi, qiziquvchanlik xislatlarini uyg'otishi lozim

90

XX asrning boshlarida ham ilg'or qarashlarga ega insoniyat yoshlarni kitob o'qishga, kitobxonlikka rag'batlantirish jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy omil ekanligini e'tirof etgan holda bu yo'lda amaliy ishlarni olib borishga urindi. Xususan, 1929-31 yillar oralig'ida Rossiyada turli yosh davrlariga mansub kishilarda kitob o'qishga ijobiy munosabatni shakllantirish, kitobxonlik ko'nikma, malakalarini rivojlantirishning psixologik jihatlarini tadqiqot etishga qaratilgan turkum ilmiy izlanishlar olib borildi. N.A.Rubakinning "Kitobxon ruhiyati va kitoblar" ("Psixologiya chitatel'ya i knigi"; 1929 y.), Ya.S.Hafirming "Kitobxon ruhiyatidan ocherklar" ("Ocherki psixologii chitatel'ya"; 1927 y.), S.L.Val'dgardning "Kitob o'qish (mutolaa) psixologiyasi ocherklari"; 1931 y.), Ya.V.Rivlinning "Kitob o'qish (mutolaa) psixologiyasi; 1929 y.) nomli asarlarida shaxsni faol kitobxon bo'lib shakllanishida nafaqat ruhiy, shu bilan birga ijtimoiy, pedagogik omillar ham muhim o'rin tutishi aytib o'tilgan⁹¹.

Mavzuga doir tadqiqotlarda shaxsning kitob o'qishga bo'lgan munosabati ikki xil: birinchidan, tuzilmaviy (kitob o'qishning o'zaro aloqador elementlardan tarkib topgan qandaydir murakkab tuzilmaga ega sifatida tasavvur qilish), ikkinchidan, amaliy (alohida ruhiy jarayonlar – diqqat, xotira, tafakkur, hissiyot va ularning kitob o'qish jarayonida namoyon bo'lishi) yondashuvni o'zida namoyon etishi tarzida e'tirof etiladi⁹².

S.A.Denisovanning tadqiqoti⁹³ da bolalarda kitob o'qishga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantiruvchi asosiy muhit sifatida oila va unda tashkil etilayotgan tarbiya masalalari o'rganiladi. Muallifning e'tirof etishicha, qachonki oilaning katta yoshli a'zolari kitobxon bo'lsa, oilada kitobga nisbatan kattalarning ijobiy munosabati aks etsa, oila davrasida kitoblar va ularda bayon etilgan voqeliklar, qahramonlarning xatti-harakatlari muhokama qilinsa, ularga nisbatan munosabat bildirilsa, oila a'zolari tomonidan yangi chop etilgan asarlar haqidagi ma'lumotlar o'zaro o'rtoqlashilsa, uning juda ham qizilarli ekanligi

⁹⁰ Қазомхўжаева Ё. Ўқувчиларнинг китобхонлик маданиятини шакллантириш имкониятлари. – Т.: А.Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият институти, 2007. – 22-23-б.

⁹¹ Збаровская Н.В. Информационная культура личности // Ж. Библиотечное дело. – М.: 2005. - №1. – С. 156.

⁹² Збаровская Н.В. Информационная культура личности // Ж. Библиотечное дело. – М.: 2005. - №1. – С. 156.

⁹³ Денисова С.А. Родители о детском чтении и роли библиотек // Ж. Родительское собрание по детскому чтению. – 2008. – С. 32.

e'tirof etilsa, bolalarda ham kitob o'qishga bo'lgan qiziqish hamda ehtiyoj yuzaga keladi.

Muallif bolalarda juda yoshligidan shakllantirilgan kitobga nisbatan ijobiy munosabat uning butun hayoti davomida o'z izini qoldiradi. Qolaversa, bu o'rinda uy kutubxonasining tshkil etilishi ham kutilgan natijalarni qo'lga kiritish uchun sharoit yaratadi.

M.M.Bezrukix tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda bolalar, yoshlar va umuman, aholi o'rtasida kitobxonlik malakasi va madaniyatini shakllantirishda davlatning o'ziga xos o'rin tutishiga e'tibor qaratilgan. Tadqiqotchi davlatning bu boradagi roli quyidagi ikki yo'nalishda namoyon bo'ladi, deb hisoblaydi: 1) oliy ta'lim jarayonida bo'lajak pedagoglarni to'g'ri o'qishga o'rgatishdan iborat; 2) ota-onalar o'rtasida ma'rifiy targ'ibotni tashkil etish; uchinchidan, bolalar yozuvchilari faoliyatini qo'llab-quvvatlash⁹⁴.

Tajriba-sinov ishlarini olib borish davrida xorijiy davlatlarda yoshlar, xususan, bolalarda kitob o'qishga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantirish yo'lida ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, ilg'or an'analar o'rganildi. O'rganish natijalarining ko'rsatishicha, Rossiya FRda ana shu maqsadda bir qator ta'lim dasturlari ishlab chiqilganligiga guvoh bo'lindi. Ular (3.1.1-jadval):

3.1.1-jadval

**Bolalar kitobxonligini rivojlantirishga
doir xorijiy ta'lim dasturlari (Rossiya FR)**

№	Dasturlarning nomi	Dasturlarning mualliflari
1.	“Raduga” (“Kamalak”)	T.N.Doronova, V.V.Gerbova, T.I.Grizik, Ye.V.Solov'eva, Ye.V.Solosheva, S.G.Yakobson
2.	“Razvitie” (“Rivojlanish”)	E.V.Andreeva, V.I.Bardina va b.; A.I.Bul'chevaning tahriri ostida
3.	“Istoki” (“Sarchashma”)	T.I.Alieva, T.V.Antonova, L.A.Paramonova, Ye.P.Arnautov va b. M.N.Lazutovning tahriri ostida
4.	“Detstvo” (“Bolalik”)	T.I.Babaeva, V.I.Loginova, A.G.Gogoberidze, 3.A.Mixaylova, O.V.Solntseva va b.
5.	“Iz detstva – v otrochestvo” (“Bolalikdan	T.N.Doronova, L.G.Golubeva, T.I.Grizik va b. T.N.Doronova muharrirligi ostida

⁹⁴ Мокшина М. Чтение – основа грамотности // Ж. Этносфера. – М.: 2008. – № 12. – С. 21-22.

Quyidagi bolalarda kitob o'qish ko'nikmasini shakllantirishga doir mazkur ta'lim dasturlari⁹⁵ ning mohiyati, asosiy maqsadi va yo'nalishlar bo'yicha belgilangan vazifalar xususida so'z yuritiladi (3.2-jadval):

3.2-jadval. Bolalar kitobxonligini rivojlantirishga doir xorijiy ta'lim dasturlarining umumiy mohiyati (Rossiya FR)

Dasturlarning maqsadi	Ta'lim dasturlarining vazifalari (yo'nalishlari)
I. "Raduga" ("Kamalak")	
<p>Bolalarning jismoniy, ruhiy salomatligini saqlash, mustahkamlash, ularda sog'lom hayot tarziga bo'lgan odatlarni shakllantirish; har bir bolaning o'z vaqtida va to'laqonli ruhiy rivojlanishi uchun ko'maklashish; har bir bolaning bolalik davrini quvonch bilan va mazmunli o'tkazilishini ta'minlash</p>	<p>Bolalarda badiiy adabiyotga bo'lgan qiziqishni hosil qilish va mustahkamlash; bolalar bilan o'qilganlarning mazmunini muhokama qilish, ularda "badiiy til"ni qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish; yetarli darajada matnlarni tahlil qilishga o'rgatish; janr jihatdan turlicha bo'lgan badiiy asarlar bilan tanishtirish; kitobga ehtiyotkorona yondashish ko'nikmasini shakllantirish</p>
II. "Razvitie" ("Rivojlanish")	
<p>Bolalar adabiyotlari bilan tanishtirish asosida bolalarda nutqni rivojlantirish</p>	<p>1-yo'nalish: bolalarni badiiy adabiyotlar bilan tanishtirish.</p> <p>2-yo'nalish: bolalar tomonidan badiiy-nutqiy faoliyatni tashkil etishning maxsus vositalarini o'zlashtirishga ko'maklashish.</p> <p>3-yo'nalish: bolalarni ular uchun mo'ljallangan adabiyotlar bilan tanishtirish asosida ularda bilish qobiliyatini rivojlantirish</p>
III. "Istoki" ("Sarchashma")	

⁹⁵ Из детства – в творчество / Программа для родителей и воспитателей по формированию здоровья и развитию детей от 1 года до 7 лет. Т.Н.Доронова и др. – М.: Просвещение, 2007. – 303 с.

<p>Bolalarning individual va yosh imkoniyatlarini inobatga olgan holda ularni har tomonlama to'laqonli rivojlanishini ta'minlovchi sharoitlarni yaratish</p>	<p>Bolalarda turli janr (ertak, hikoya, she'r) va mavzulardagi badiiy va folklor asarlarni tinglash qobiliyatini rivojlantirish; asarga nisbatan hissiy ta'sirchanlikni shakllantirish; kitob o'qishdan bolalarni yaqin-uzoq "dunyo", ertaklarning qahramonlari, ularning xarakteri, real voqeliklar, kattalar va bolalarning xatti-harakatlari to'g'risidagi tasavvurni boyitish; bolalarda asardagi harakatlar (syujet rivoji)ni kuzatib borish ko'nikmasini shakllantirish; o'qilganlarni tushunishga oid savollarga javob berish va uni muhokama qilishga o'rgatish</p>
<p>IV. "Detstvo" ("Bolalik")</p>	
<p>Har bir bolada atrof muhit bilan o'zaro munosabatga kirishish, turli faoliyat turlarini o'zlashtirish, o'z-o'zini ijodiy shakllantirish (mustaqillik, bilishga bo'lgan layoqat, kommunikativ faollik, ijtimoiy ishonch, qadriyatli yo'nalganlik va b) qobiliyatlarni rivojlantirish uchun sharoit yaratish</p>	<p>1) turli janrdagi folklor namunalari (hayvon-lar va sehrgarlik mavzusidagi qochirim, topish-moq, afsona, ertaklar), badiiy proza (ertak, hikoya) va poeziya (she'r, she'riy ertak va mual-liflik topishmoqlari) negizida badiiy asarni tinglash tajribasini kengaytirish; 2) bolalarda adabiyotga bo'lgan qiziqishni chuqurlashtirish, kitoblar bilan kattalar yordamida yoki mustaqil ravishda doimiy muloqotda bo'lishga nisbatan qiziqishni tarbiyalash; 3) matnni tushunish: aso-siy mazmuni tushunish, vaqtinchalik va oddiy sababiy aloqalarni tiklash, qahramonlarning asosiy sifatlarini, murakkab bo'lmagan motiv va xatti-harakatlarini ko'rsatish, ularning pozitsiyalarini axloqiy me'yorlar asosida baholash, asar qahramonlariga achinish, ularga hamdard bo'lish; badiiy ifodaviylikning ahamiyatini anglash qobiliyatini rivojlantirish</p>
<p>V. "Iz detstva – v otrochestvo" ("Bolalikdan o'smirlikka")</p>	

Bolalarinng ruhan har tomonlana kamol topishlari uchun oilada va ta'lim muassasalarida zarur shart-sharoitlarni yaratish	Turli nuqsonlarni erta profilaktika va korrektsiyalash asosida bolalarning salomatligi va rivojlanishini ta'minlash, turli zo'riqishlarga nisbatan barqarorlik, immunitetni oshirish va biologik omillar hamda ijtimoiy xavf-xatarlarni inobatga olgan holda organizmning barcha amaliy tizimi sifatli yetilishiga erishish; milliy o'ziga xoslik, til va an'anaviy qadriyat-larni hurmat qilishga o'rgatish, kattalar va teng-doshlar bilan muloqot qilish ko'nikmasini shakllantirish
--	---

Z.A.Gritsenkoning “Yoqimli narsalar haqida o’qidim...” (“Prishli mne chteniya dobrogo...”) ⁹⁶, “O’qishga yuragingni joyla” (“Poloji tvoe serdtse u chteniya”) ⁹⁷ nomli uslubiy qo’llanmasi maktabgacha ta’lim yoshi, shuningdek, yetti yoshli bolalar uchun mo’ljallagan. Ushbu uslubiy qo’llanmalarda bolalarni ularga mo’ljallangan adabiyotlar bilan tanishtirish, ularni o’qish va qayta hikoya qilishga yo’naltirilgan mashg’ulotlar tizimini keltiradi, shuningdek, bolalarda kitobxonlik ko’nikmalarini izchil shakllantirishga doir metodik tavsiyanomalarni beradi. Qo’llanmalarning amaliy qiymati shundaki, unda ota-onalar uchun bolalarga mo’ljallangan badiiy asarlarning ro’yxati berilgan ⁹⁸.

O.V.Akulova, L.M.Gurevich ⁹⁹ [15]larning “Badiiy asarlarni o’qish” (“CHtenie xudojestvennoy literatury”), L.M.Gurovich [36]ning “Bola va kitob” (“Rebenok i kniga”, bolalar bog’chalarining tarbiyachilari uchun) tomonidan chop etilgan o’quv-uslubiy qo’llanma hamda uslubiy qo’llanmalarda tegishli yosh davridagi bolalarda kitob o’qishga, badiiy asarga bo’lgan ijobiy munosabatni shakllantirish masalalari yoritilgan. Mualliflarning bu boradagi yondashuvlari ta’limiy o’yin xarakteridagi vaziyatlar, o’yinlar, suhbatlar asosida ertak, hikoya va she’rlarni o’qish, ularni qayta hikoya qilish, asar voqeliklarini hissiy idrok etish, badiiy ijodkorlikni shakllantirish, lug’at boyligini oshirish, bolalar uchun badiiy asarlarni tanlash bo’yicha ota-onalarga berilgan metodik tavsiyalar to’g’risida so’z yuritilgan.

⁹⁶ Гриценко З.А. Пришли мне чтения доброго / Пособ. для чтения и рассказывания детям седьмого года жизни (с метод. реком. – М.: Просвещение, 2003. – 93 с.

⁹⁷ Гриценко З.А. Положи твоё сердце у чтения / Пособ. для родителей по орг. чтения дошкольникам. 2-е изд. – М.: Просвещение: РОСМЭН, 2004. – 77 с.

⁹⁸ Из детства – в творчество / Программа для родителей и воспитателей по формированию здоровья и развитию детей от 1 года до 7 лет. Т.Н.Доронова и др. – М.: Просвещение, 2007. – 303 с.

⁹⁹ Акулова О.В., Гуревич Л.М. Чтение художественной литературы. – М.: Изд-во “Детство-Пресс”, 2012. – 192 с.

Rossiya FRda kitobxonlikning o'quvchilarni estetik va ma'naviy-axloqiy tarbiyalashdagi ahamiyati hamda me'yoriy o'quv jarayoniga qo'shish imkoniyatini anglagan holda boshlang'ich sinflarda qo'shimcha ta'lim bo'yicha sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlari tashkil etiladi. Mazkur muammodan kelib chiqqan holda 2, 3 va 4-sinflar uchun sinfdan tashqari o'qish bo'yicha tajriba dasturi tayyorlandi. Uch yil mobaynida tayyorlangan "Vdumchivoe chtenie" ("Mulohaza asosida o'qish") nomli ushbu dasturning maqsadi asosiy hamda qo'shimcha ta'lim sifatida o'quvchilarning uyda ham, sinfdan tashqari o'qish darslarida ham mustaqil o'qishini ta'minlovchi sinfdan tashqari o'qish darslari tizimini qayta shakllantirishdan iborat. Dasturning maqsadini amalga oshirishda quyidagi vazifalar hal qilinadi: boshlang'ich sinf o'quvchilarining badiiy-madaniy dunyoqarashini kengaytirish; ularda mashhur rus va xorijlik bolalar yozuvchi hamda shoirlari ijodining o'ziga xosliklari to'g'risidagi dastlabki tasavvurni hosil qilish; o'ylash, tasavvur qilish, badiiy-ijodiy qobiliyatni rivojlantirish; kitobxonlik madaniyati, badiiy didi va badiiy tafakkurini shakllantirish¹⁰⁰.

"Vdumchivoe chtenie" ("Mulohaza asosida o'qish") dasturi¹⁰¹ g'oyalarini amalga oshirishda boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh, psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ular uchun badiiy adabiyotlardan olingan matnlar quyidagi tamoyillar asosida tanlandi: asarning badiiy qiymatga ega bo'lishi; bolalarning kitobxonlik qiziqishlarini hisobga olish; badiiy matnlarning rang-barang mavzu va janrlar asosida bo'lishiga erishish; matnlarning bir nechta mualliflarning asarlaridan olinishini ta'minlash; tanlangan badiiy matnlarning "O'qish" darsida o'rganiladigan asarlardan bo'lmasligi, aksincha, ularni boyitish va to'ldirish imkoniyatiga ega bo'lishiga erishish.

To'rt bo'limli bu dasturga quyidagi erak va qissalardan olingan badiiy matnlar kiritilgan: shvedtsiyalik yozuvchi Astrid Lindgrenning "Mittivoy va Karlson", rossiyalik yozuvchi Kira Bulichevaning "Alisaning sarguzashtlari", amerikalik yozuvchi Mark Tvenning "Tom Soyerning sarguzashtlari", frantsuz yozuvchisi Antuan de Sent-Ekzyuperining "Kichik shahzoda", inglialik yozuvchi D.Barrining "Piter Pen", shvedtsiyalik yozuvchi Selmi Lagerlefning "Nilsning g'ozlar bilan ajoyib sarguzashti", inglialik yozuvchi Daniel Defoning "Robinzon Kruzoning sarguzashtlari", frantsuz yozuvchisi Jyul Vernning "Kapitan Grant bolalari", rus yozuvchisi Yana Larrining "Karik va

¹⁰⁰ Посашкова Е.В. Формирование читательской культуры младших школьников на уроках внеклассного чтения (на материале авторской программы по внеклассному чтению) // Ж. Педагогическое образование. – М.: 2009. №1. – С. 76-77.

¹⁰¹ Посашкова Е.В. Формирование читательской культуры младших школьников на уроках внеклассного чтения (на материале авторской программы по внеклассному чтению) // Ж. Педагогическое образование. – М.: 2009. №1. – С. 78.

Valining g'aroyib sarguzashtlari", nemis yozuvchisi Ernst Teodor Amadey Gofmanning "Qarsildoq bola va sichqonlar qirol", angliyalik yozuvchilar – Lyuis Kerrollning "Alisa Mo'jizalar mamlakatida", Jon Ronald Ruel Tolkinning "Xobbit yoki o'sha yoqqa va orqaga", urallik yozuvchi Vladislav Petrovich Krapivinining "Moviy flamingo bolalari"¹⁰².

"Vdumchivoe chtenie" ("Mulohaza asosida o'qish") dasturi doirasida 2, 3 va 4-sinflar uchun "Sinfdan tashqari o'qish bo'yicha ishchi daftar" ishlab chiqilgan. Mazkur ishchi daftar o'ziga xos metodik jihatdan amaliy didaktik ahamiyatga ega. Ta'lim jarayonida undan foydalanish bir qator didaktik imkoniyatlarni kafolatlaydi. Chunonchi: 1) ishchi daftar har bir o'quvchining mustaqil o'qishi va unga muvofiq o'qituvchi tomonidan bolalarda sinfdan tashqari vaqtdagi mashg'ulotlarda kitobxonlik faoliyati ko'nikmalarini samarali shakllantirish imkoniyatini beradigan badiiy matnlar bilan ta'minlash imkoniyatini yaratadi; 2) daftarning metodik imkoniyati yordamida o'qituvchi o'quvchilarda kitobxonlik ko'nikmalari (annotatsiya (eslatma, qisqacha ta'rif), qayta hikoya qilish, asar qahramonlarini tavsiflash va b.)ni samarali shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladi; 3) ishchi daftar o'quvchilarning badiiy rivojlanganlik darajasiga ko'ra tabaqalashtirilgan holda ularga o'quv topshiriqlarini berish va ularning bajarilishini baholovchi sharoitni yaratgan holda ta'limni individuallashtirishga imkon beradi; 4) daftar o'qituvchi tomonidan barcha o'quvchilarning mustaqil o'qish faoliyatini o'z vaqtda nazorat qilinishini ta'minlaydi; 5) ishchi daftar yordamida o'qituvchi o'quvchilarning turli o'quv va kitobxonlik faoliyatini tashkil etish shakllaridan foydalanilgan holda ularning mashg'ulotlarda samarali ishlashini tashkil etadi; 6) daftar sinfdan sinfga o'tgan holda yozuvchi va shoirlarning shaxsi va ijodiga oid batafsil materiallarni taqdim etadi; yozuvchi va shoirlar haqidagi har bir material ularning portretlari, hayotlariga oid ma'lumotlar, muhim asarlari, har bir yozuvchi hamda shoir asarlarining o'ziga xos tavsifiga doir axborotlar bilan boyitilgan; berilgan axborotlar barcha o'quvchilar tomonidan birdek oson o'zlashtiriladi; 7) ishchi daftarda, shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarining badiiy dunyoqarashini boyitishga xizmat qiladigan test, viktorina savollari, krossvord hamda badiiy xarakterdagi o'yinlar berilgan¹⁰³.

V.N.Zaytsev, I.T.Fedorenkolarning metodik tavsiyalariga tayangan va ularni boyitgan holda pedagog olimi T.P.Zarutskaya boshlang'ich sinf

¹⁰² Посашкова Е.В. Формирование читательской культуры младших школьников на уроках внеклассного чтения (на материале авторской программы по внеклассному чтению) // Ж. Педагогическое образование. – М.: 2009. №1. – С. 79.

¹⁰³ Посашкова Е.В. Формирование читательской культуры младших школьников на уроках внеклассного чтения (на материале авторской программы по внеклассному чтению) // Ж. Педагогическое образование. – М.: 2009. №1. – С. 80-81.

o'quvchilarida o'qish texnikasini hosil qilishga oid tajribasi to'g'risida so'z yuritadi. Chunonchi: "Agar bola o'qish texnikasini o'zlashtirishning dastlabki pog'onasida bo'lsa, u holda uni uzoq vaqt davomida o'qishga undash mumkin emas. Eng yaxshisi, kam-kamdan (kam sonli bir necha daqiqadan), ammo tez-tez (bir kunda bir necha marta) o'qish. Bola 5-7 daqiqa davomida matnni o'qisin va xat boshi (abzats)ni qayta bayon qilsin. Bir soatdan so'ng yana 1-2 xat boshini o'qish va qayta hikoya qilish maqsadga muvofiq. Uyquga yotish oldidan yana bir marta bu harakatni takrorlash kerak. Bu kabi mashq qilishning samaradorligi bir soat davomida bir marta o'qishdan ko'ra yaxshiroqdir.

Ohista o'qish tartibi bolaga yanada ko'proq yordam beradi. Bola ohista o'qish tartibiga ko'ra 1-2 qatorni o'qiydi va undan keyin qisqa muddat dam oladi. Bordi-yu, bola diafilm tomosha qilayotgan bo'lsa, u holda bunday tartib o'z-o'zidan ro'y beradi: kadr ostidagi ikki qator matnni o'qiydi, kartinani tomosha qiladi, dam oladi. Bunday usul o'qishni unchalik xohlamaydigan bolalarga juda mos keladi¹⁰⁴.

Rossiyalik pedagog M.P.Voyushina boshlang'ich sinflarda badiiy asarni o'qish jarayonida uni hamda qismlarini diqqat bilan, ko'p darajali va ko'p tomonli o'rganish kutilgan natijalarni qo'lga kiritishga yordam beradi, deb hisoblaydi¹⁰⁵.

Avstraliyalik pedagog M.Kristin Mergan boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'z ma'naviy ehtiyojlarini qondirish, zavqlanish uchun badiiy asarlarning o'qishi "ularda savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish"¹⁰⁶ ning eng oddiy usullaridan biri deb hisoblaydi. Tadqiqotchi "zavqlanish uchun kitob o'qish nafaqat bolaga zavq beradi, shu bilan birga bir qator, shu jumladan, savodxonlik bo'yicha sezilarli natijalarga erishish borasida qator afzalliklarga ega bo'lsa, savodxonlik darajasi esa akademik hamda kasbiy istiqbollarni belgilovchi ustunliklar bilan bog'liq", deb hisoblaydi.

G'arbiy Avstraliyada o'smirlarning badiiy asarlarni o'qish holatlarini o'rganish (WASABR) natijalari o'qituvchilar va ota-onalarning ko'magi mazkur yosh toifasidagi shaxslarning dimiy, izchil ravishda kitob o'qishga bo'lgan ijobiy munosabatlarini barqarorlashuvchini ta'minlaydi. Merga M.Kristin bu o'rinda o'qituvchi va ota-onalarga quyidagilarni tavsiya etadi: o'quvchilarni maktab yoki bolalar kutubxonasiga olib borish, mustaqil o'zi o'qishni xohlagan

¹⁰⁴ Зарудая Т.П. Развитие самостоятельной читательской деятельности младших школьников // <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/chitniec/> 2012/03/ 31/razvitiie-samostoyatelnoy-chitatelskoy-deyatelnosti-mladshikh.

¹⁰⁵ Методика обучения литературе в начальной школе / Учебник для студ. высш. учеб.заведений. Под ред. М.П.Войужиной. – М.: Издат.центр "Академия", 2010. – 203 с.

¹⁰⁶ Amanda Lenhart. Writing, Technology and Teens. – Washington: Pew Internet and American Life Project, 2008.

kitoblarni tanlash va uyga olib ketishni taklif qilish; o'smirlarga ovoz chiqarib o'qishlariga qarshilik qilmaslik (chunki bunday o'qish ularga yoqadi); kitob tanlash usullarini o'rgatish (bu boshlang'ich sinflarda o'rgatilgan bo'lishi kerak, deb o'ylamang); kitob o'qish va kitob o'qishga qiziqishda ularga namuna bo'lish; o'quvchilar qaysi kitoblarni o'qiyotganliklari bilan qiziqqan holda ular bilan tanishish orqali o'smirlar bilan muloqotda bo'lish; mavularni cheklamagan holda uyda va maktabda kitoblar to'g'risida o'smirlar bilan suhbatlashish; o'smirlarning hissiy ta'sirlanishlari: asarning ijobiy qahramonlarini yoqtirish, salbiy personajlaridan nafratlanish, asarni yarmini o'qigan joyda tashlab ketish va sevimli asarlarni qayta o'qish kabi harakatlarini qo'llab-quvvatlash (o'ta qiziquvchan kitobxon qanday bo'ladi, mazusida suhbatlanishish); zarur yumushlarni chetga surgan holda zavqlanish uchun kitob o'qish amaliyotining amaliy qiymati to'g'risida hikoya qilib berish; o'smirlarni shunchaki elektron qurilmalar bilan qurollantirishning o'zi ularda o'z-o'zidan qiziqishni yuzaga keltiradi, deb o'ylash mumkin emas¹⁰⁷.

E.Perrinning "Kitob o'qish – 2016" ("Book Reading – 2016") nomli ishida qayd etilishicha, amerikaliklar orasida elektron kitoblar qanchalik ommalashganligiga qaramay, bosma kitoblar o'z ahamiyatini yo'qotmagan holda ularga nisbatan yetakchi o'rinni egallamoqda. P'yu tadqiqotlar markazi (Pew Research Center)ning o'rganishiga ko'ra, amerikaliklarning kitob o'qish bo'yicha hissasi 2012 yilda (73%) 2011 yildagina nisbatan deyarli o'zgarmagan. So'nggi bir yil (2012 yil ma'lumoti)da AQSH aholisining 65%i bosma, 28%i (2011 yilga qaraganda uch marta ko'p) elektron, 14%i esa audio kitoblarni o'qishga muvaffaq bo'lgan. Amerikaliklar o'rtacha (o'rta hisobda) yiliga 12 tadan kitob o'qiydi, xuddi shu vaqt oralig'ida o'rta tabaqadagi amerikalik 4 ta kitobni bir yilning so'nggi oyida o'qigan. Kollejlarning bitiruvchilari o'rta ta'lim maktablarini tamomlaganlarga nisbatan taxminan to'rt marta ko'proq elektron, ikki marta ko'proq bosma va audio kitoblarni o'qiydi. 2011-2016 yillarda kitobxon amerikaliklar orasida planshetlarda foydalanuvchilar soni to'rt marta (4%dan 15%ga), smartfonlar orqali o'qiydiganlar soni ikki barovar (5%dan 13 %gacha) oshgan.

Ushbu tadqiqot natijalariga ko'ra, turli yoshdagi amerikaliklar orasida: 84%i o'zlarini qiziqtirgan aniq mavzularga oid, 82%i jamiyatda kechayotgan o'zgarishlardan ortda qolmaslik (ularning 47%i deyarli har kuni), 80%i kitobdan zavq olish (ularning 35%i deyarli har kuni), 57%i ish joyida yoki maktablarda (ularning 31%i deyarli har kuni) kitobxonlarni tashkil etadi¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Kristin Merga M. How to get teenagers to read? // <https://theconversation.com/how-to-get-teenagers-to-read-42757>.

¹⁰⁸ Perrin A. Book Reading – 2016 // <https://www.pewinternet.org/2016/09/01/book-reading-2016>.

Amerikalik tadqiqotchi Moyer E. Djessikaning “Bugun o’smirlar kitob o’qimay qo’yishdi”. Kitob o’qishga munosabat negizida turli qiziqish va tushunchalarni tadqiq qilish: asoslash va metodologiya” (“Teens Today Don’t Read Books Anymore”: A Study of Differences in Interest and Comprehension Based on Reading Modalities: Introduction and Methodology” nomli ishida esa AQSHning San’at milliy jamg’armasi (National Endowment for the Arts – NEA) tomonidan 2004 yilda olib borilgan tadqiqotda yoshlarning “badiiy asarlarni o’qish” darajasi keskin pasayishi sabablari o’rganilar ekan, 18-24 yosh toifasidagi shaxslarda kitob o’qishga bo’lgan qiziqishning pasayishi¹⁰⁹ xavfli tus olayotganligi ko’rsatib o’tilgan.

San’at milliy jamg’armasi (National Endowment for the Arts – NEA)ning 2007 yilda olib borilgan tadqiqotida esa yoshlarning tobora kitob o’qishdan “uzoqlashib borayotganligi”ga urg’u berilgan. Unda qayd etilishicha, “13 yoshli o’smirlarning har uchtasidan bir nafari har kuni kitob o’qiydi. Bu esa 20 yil avvalgi holatdan 14 % past ko’rsatkichdir. 17 yoshlilar o’rtasida kitob o’qiydiganlarning soni esa so’nggi 20 yilda ikki baravarga ortgan, ya’ni 1984 yildan 2004 yilga qadar ushbu yosh toifasidagilarning kitob o’qishga bo’lgan munosabatlari salbiy jihatdan 19 %ga ko’tarilgan. Agar o’rta yoshli amerikaliklar kuniga televizor tomosha qilishga o’rtacha ikki soatdan vaqt sarflayotgan bo’lsalar, kitob o’qishga sarflanayotgan vaqt hajmi 7 daqiqani tashkil etadi¹¹⁰.

Pyu tadqiqotlar markazi (Pew Research Center) izlanishlarini tahlil qilishga yo’naltirilgan “Pyu Internet va amerikacha hayot” (“The Pew Internet i American Life Project”) loyihasi XXI asr yoshlari o’rtasidagi raqamli (Internet) savodxonligi masalalari o’rganuvchi tashkilot tomonidan tarqatilgan ma’lumot (“Yozuv, texnologiya va o’smir” – “Writing, technology and teens” tadqiqoti natijalari) inobatga olinsa, u holda garchi yoshlar o’zlarini Internet savodxonligiga ega deb hisoblasada, biroq, ularning yozish va o’qishdagi holatlari aslida yuqori darajada emas. Bunday xulosaga kelinishining sababi, tadqiqot anketasiga “bosma kitoblarni o’qish” darajasini aniqlashga oid savol kiritilib, so’rov doirasida yoshlarning elektron va audio kitoblar bilan qanchalik tanish ekanligi

¹⁰⁹ Moyer E. Jessica. “Teens Today Don’t Read Books Anymore”: A Study of Differences in Interest and Comprehension Based on Reading Modalities: Part 1, Introduction and Methodology // <http://www.yalsa.ala.org/jrly/a/2010/11/teens-today-dont-read-books-anymore-a-study-of-differences-in-interest-and-comprehension-based-on-reading-modalities-part-1-introduction-and-methodology>.

¹¹⁰ Moyer E. Jessica. “Teens Today Don’t Read Books Anymore”: A Study of Differences in Interest and Comprehension Based on Reading Modalities: Part 1, Introduction and Methodology // <http://www.yalsa.ala.org/jrly/a/2010/11/teens-today-dont-read-books-anymore-a-study-of-differences-in-interest-and-comprehension-based-on-reading-modalities-part-1-introduction-and-methodology>.

o'rganilmagan¹¹¹.

Loyiha tomonidan 2007 yilda e'lon qilingan "P'yu o'smir hamda ijtimoiy tarmoqlar to'g'risida" ("I drink about teenagers and social networks")gi hisobot ma'lumotlarga taniladigan bo'linsa, so'rovda ishtirok etganlarning 59 %i on-layn ijod mahsulotlaridan xabardor bo'lib borishlari ma'lum qilingan¹¹².

Kayzer oilasi jamg'armasi (The Kaiser Family Foundation)ning ilmiy izlanishlari natijasi sifatida e'lon qilingan "Ming yillik avlodi: OAV 8-18 yoshlilarning hayotida" ("*Generation M: Media in the Lives of 8 to 18 Year Olds*"; *generation M* – millennial generation) nomli hisobotda yosh avlodning kundalik hayotida multimedialik turlari – iPod dan tortib, Internetga bog'lanuvchi kompyuter qurilmalarining tutgan (2005 yilda 75 %ni tashkil etgan) o'rni tahlil qilinadi. Yoshlarning mazkur qurilmalardan foydalanishga sarflaydigan vaqti 1999 yildan 2004 yilga qadar o'rtacha 27 daqiqadan 62 daqiqagacha o'sgan. Umumiy hisobda kuniga 6 soatdan 6,5 soatgacha elektron qurilmalardan foydalanishga vaqt sarflaydigan yoshlar ham qayd etilgan. Ko'rsatilgan davrda yoshlarning bosma kitoblarni o'qishga sarflagan vaqti 43 daqiqagacha qisqargan¹¹³.

Xorij tajribalari shaxsda kitob o'qish, kitobxonlikka nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish, jamiyat a'zolarining bosma, elektron va audio kitoblarni o'qishga bo'lgan qiziqishlarini tahliliy o'rganish muammosi yetakchi davlatlar amaliyotida muhim ahamiyat kasb etganligini ko'rsatdi. Nazariy tahlil natijasida soha bo'yicha yetakchi xorijiy davlatlar amaliyotida quyidagi jihatlar ustuvor ekanligiga ishonch hosil qilindi:

1. AQSH, Buyuk Britaniya, Frantsiya, Finlandiya, Norvegiya, Yaponiya, Rossiya FR va boshqalarda maktabgacha ta'lim muassasalari hamda boshlang'ich maktablardan boshlab bolalar, o'smirlarda badiiy kitob o'qish, kitobxonlik ko'nikma, malaka hamda madaniyatini shakllantirish (rivojlantirish) davlat siyosati darajasida hal etiladigan, shaxs kamolotida muhim ahamiyat kasb etuvchi masala sanaladi.

2. Namlari qayd etilgan davlatlarda bolalar va o'smirlarning kitob o'qishga, badiiy adabiyotga, kitobxonlikka bo'lgan munosabatlari mazmunan, shuningdek, dinamik ko'rsatkichlariga muvofiq tahliliy o'rganish monitoringi yo'lga qo'yilgan.

¹¹¹ Amanda Lenhart. *Writing, Technology and Teens*. – Washington: Pew Internet and American Life Project, 2008.

¹¹² Amanda Lenhart. *Teens and Social Media*. – Washington: Pew Internet and American Life Project, 2007.

¹¹³ Roberts D. F., Foehr U. G., Rideout V. *Generation M: Media in the Lives of 8 to 18 Year Olds*. – Washington: Menlo Park, CA, 2005. – pp. 3-4.

3. Bolalar va o'smirlarda kitob o'qish, kitobxonlik ko'nikma, malaka va madaniyatining rivojlanishi nafaqat tadqiqotchilar - Kristin M.Merga, A.Lenxart, Ye.Jessika Moyer, A.Perrin, D.Fallouzlar tomonidan avtonom, shu bilan birga ixtisoslashgan (kitoblarni yaratuvchi, chop etuvchi va tarqatuvchi) yirik (masalan, Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti, Osiyo axborot-tahlil jamg'armasi, Allensbach Institute, Publishing Technology, The Pew Internet i American Life Project, AQSHning San'at milliy jamg'armasi (National Endowment for the Arts – NEA), G'arbiy Avstraliyada o'smirlarning kitob o'qish holatini o'rganish (West Australian Study in Adolescent Book Reading – WASABR), Kayzer oilasi jamg'armasi (The Kaiser Family Foundation), P'yu tadqiqotlar markazi (Pew Research Center) kabi o'nlab) markaz, kompaniyalar tomonidan milliy-ijtimoiy jihatdan izchil o'rganish orqali tashxislanadi.

4. Jamiyatda kechayotgan o'zgarishlarga bog'liq ravishda bolalar, o'smirlarning kitobxonlik ko'nikma, malaka, madaniyatiga egaliklari masalasi nomlari ko'rsatilgan markaz hamda kompaniyalar tomonidan kovariatsiyali (covariance analysis; o'zaro bog'liq qiymatlar va miqdor hamda sifat ko'rsatkichlari o'rtasidagi aloqani belgilovchi modelni aniqlash), korrelyatsiyali (correlation analysis; bir nechta tasodifiy qiymatlar o'rtasidagi bog'liqliklarni topish), dispersiyali (og'ishli) tahlil (variance analysis; tajriba ma'lumotlari bo'yicha o'rtacha qiymat farqlarining ahamiyatini tadqiq qilish), regressiya (regression analysis; o'zaro bog'liq o'zgarishlarda bitta yoki bir nechta mustaqil o'zgarishlarning aks etishini tadqiq qilish) tahlillari asosida o'rganilgan.

5. O'rganishlar natijasi bolalar va yoshlar o'rtasida ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy-qadriyatli yondashuvlarning qaror topishi bilan bog'liq holda bosma, elektron hamda audio kitoblarni o'qish an'analari shakllanganligini ko'rsatadi.

6. Global axborotlashuv sharoitida garchi kitob o'qishning innovatsion shakllari paydo bo'lganligiga qaramay, yildan yilga bolalar va o'smirlar o'rtasida kitob o'qishga, kitobxonlikka bo'lgan qiziqish, ehtiyoj, shuningdek, unga ajratiladigan vaqt hajmi kamayib bormoqda.

7. Sohada yuzaga kelgan muammoning asosiy sabablari ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning o'zgarishi, shaxs moddiy ehtiyojlari hududining kengayishi, uni qondirish uchun vaqt byudjeti asosiy qismining sarflanishi, bo'sh vaqt ulushining tobora qisqarib borayotganligi, bolalar va yoshlarga mazmunan sayoz, yengil, hazil-mutoyibaga asoslangan badiiy adabiyotlarning taqdim etilayotganligi kabilardan iborat.

Xorij tajribalarida boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qish, kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish uchun bir qator

samarali metodlardan foydalanish taklif etiladi. Quyida ushbu metodlardan ayrimlarining didaktik imkoniyatlari to'g'risida so'z yuritiladi:

1. Kassil metodi. Unga ko'ra o'qituvchi yoki ota-onalar asarning eng qiziq joyida kitob o'qishni to'xtatadi. Ular shu o'rinda o'qishni davom ettirish uchun vaqtlari yo'qligini, bajaradigan boshqa muhim ishlari borligini aytishadi. Oxir-oqibat bola asar qahramonining hayoti qanday kechganligini bilishni istaydi va kitobni qo'liga oladi. Boshlang'ich sinflarda alifbodagi harflar bilan tanish bolalar asarning davomini garchi hijjalab bo'lsa-da, o'zi o'qishga harakat qiladi. Ammo hali u qadar o'qishni yaxshi uddalay olmaydigan bolalar beixtiyor oilaning boshqa a'zolari yoki maktabda o'qituvchidan yordam so'rashga majbur bo'ladi. SHunda oila a'zolari yoki o'qituvchining javobi quyidagicha bo'lishi zarur: "Yaxshi, yordm beraman, ammo, shunday yo'l tutamiz: ikkita xatboshi (abzats)ni men o'qiyman, bitta xatboshi (abzats)ni sen!". Voqeaning rivojiga juda qiziqqan bolalar bu taklifga rozi bo'ladi.

2. Iskra Daunis metodi. Kasbi psixolog bo'lgan I.Daunis ham maktabgacha hamda boshlang'ich ta'lim yoshi bolalarida kitob o'qishga qiziqishni rivojlantirish maqsadida samarasi yuqori bo'lgan metodni asoslagan. Psixolog nomi bilan ataladigan ushbu metodning mohiyati quyidagicha: kunlardan bir kuni bola uyquga yotadi va uyqudan turgach, yostig'i ostida o'zining sevimli mul'fiylmi qahramoni bo'lgan Karlsondan maktub oladi. Maktubda ikki qatorda yirik harflar bilan Karlson u bilan do'stlashmoqchi ekanligini va unga u yer bu yerda qoldiriladigan sovg'alarni berishni aytadi. Ertasi kuni ertalab esa bola yostig'i ostidan yana bir maktubni topadi. Endi maktubda soqg'a haqida emas, balki Karlson uning uchun tsirkka bilet qoldirmoqchi ekanligini bildiradi. Ammo biletni olib kelgan vaqtda bolaning mushugini ko'rib qolib, uning dumidan tormoqchi bo'ladi. Mushuk esa qattiq miyovlab uni cho'chitib yuboradi. Qo'rqib ketgan Karlson biletni qoldirmay, mushukdan qochib ketadi. Biletni esa qoldirishni unutadi. Bola shu tahlitda har kuni Karlsondan maktub oladi. Maktubda yozilgan matn kundan-kunga uzunroq, lekin o'qilishi osonroq bo'lib boradi.

3. "Qadimgi xalqlar" metodi. Uni "Kitoblar xalqi" (yoki "Kitobsevar xalq" metodi) deb ham atashadi. Metodning mohiyatiga ko'ra, bolaga nafaqat u o'zini namunali tutsa, mukofot sifatida qiziqarli asarning bir necha qatori, hatto, yarim sahifani o'qishga ruxsat berishgan, shu bilan birga kitob ko'rinishiga ega pechenyelar ham tayyorlashgan. Bola kitob o'qishdek quvonchli hodisa sharafiga ana shunday pechenyelarni olgan. CHunki qadimda xalqlar kitob o'qishni – quvonch va bayram sifatida qabul qilgan. Bola buni har gal qo'liga kitob olganda yodda tutishi zarur bo'lgan. Agar bola o'zini namunali tutmasa, u

holda unga kitob o'qishga ruxsat berilmagan. Mazkur metod bolalar kitob (Muqaddas kitob) o'qishga kirishganlarida asoslangan.

Aksariyat tadqiqotchilar "Qisqa muddatli" o'qish metodining afzalligini ta'kidlaydi. Metodning afzalligi o'quvchini toliqtirmagan holda har kuni uyqudan oldin 10 daqiqadan u bilan birga kitob o'qishni ota-onalarga tavsiya qiladi. Bu tahlilda yo'l tutilganda boshlang'ich sinfning 1-2-sinf o'quvchilari haftasiga 1 soatga yaqin kitob o'qish imkoniyatiga ega bo'ladi. Asarni ifodali, qahramonlarning xarakteri, xatti-harakatlariga mos ohangda o'qish, asarning ma'lum o'rinlarida qisqa to'xtalishlar qilib, bolaga "Sening-cha, voqeaning keyingi rivoji qanday bo'ladi", deb murojaat qilish (suhbat chog'ida pand-pasihah qilmaslik, tanbeh bermaslik zarur), shuningdek, mutolaa yakunlangandan keyin o'qilgan voqea va hodisalar to'g'risida bola bilan kichik suhbat tashkil etish maqsadga muvofiqdir¹¹⁴.

4. **"Asarning muqovasini diqqat bilan o'rganish" metodi.** Xorijlik pedagog olimlar tomonidan tavsiya etilayotgan metodlardan yana biri – asarning muqovasini diqqat bilan o'rganish sanaladi. Ushbu metoddan foydalanishda quyidagi tartibda yo'l tutiladi: 1) o'quvchilarga badiiy asarning muqovasini ko'zdan kechirish, asosiy yozuvlar – muallifning ismi, sharifi hamda asarning nomi hamda illyustratsiyasi (bezagi)ga e'tibor qaratish talab etiladi; 2) o'quvchilar asarning muqovasini ko'zdan kechiradi; 3) o'quvchilarga asar muallifi bo'lgan yozuvchi yoki shoir, uning asarlari to'g'risida qanday ma'lumotlarga egalikni yodga olish taklif qilinadi; 4) o'quvchilar muallif, uning asarlariga oid ma'lumotlarni bayon qilishadi; 5) o'qituvchi boshchiligida asar bo'yicha ishlangan mul'tifilm yoki badiiy film tomosha qilinadi; 6) o'quvchilarga asar va unga ishlangan mul'tifilm yoki badiiy film syujetlarini o'zaro solishtirish topshirig'i beriladi; 7) o'qituvchi boshchiligida o'quvchilar tomonidan topshiriqning bajarilishi muhokama qilinadi¹¹⁵.

5. **"Og'zaki rasm" metodikasi.** Xorijiy davlatlarning tajribasida bolalarda kitob o'qish, kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirishda samarali bo'lgan metodlarga emas, balki metodikalar ham asoslangan. Ana shunday metodikalardan biri "Og'zaki rasm" metodikasi samarali sanaladi. Ushbu metodika o'quvchi ongida badiiy asarni o'qish jarayonida yuzaga kelib, undagi obraz va syujetlarning bayonini ifodalashga xizmat qiladi¹¹⁶. Mazkur metodika "So'zli tasvir" deb ham nomlanadi. U o'quvchilarda so'z yordamida obrazlarni

¹¹⁴ 20 лучших книг для чтения детям перед сном // <https://www.7ya.ru/article/Chenie-bez-uvlecheniya-ili-Roscheti-rebenok-ne-hochet-chitat>.

¹¹⁵ Жесткова Е.А. Мир детства в творческом сознании и художественной практике В.И.Даля // Ж. Филологические науки. Вопросы теории и практики. – М.: 2014. № 4-3 (34). – С. 74.

¹¹⁶ Жесткова Е.А. Мир детства в творческом сознании и художественной практике В.И.Даля // Ж. Филологические науки. Вопросы теории и практики. – М.: 2014. № 4-3 (34). – С. 71.

ularga xos xususiyatlarga ko'ra yanada aniqlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltiriladi, unga ko'ra o'quvchi asarni o'qish jarayonida obraz va syujetlarni yoritishda qo'llanilmaydigan so'zlar, sifatlar, fe'llarni ishlatmasligi zarur¹¹⁷.

6. **“Adabiyot daholari” o'yini.** Boshlang'ich sinf o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari ular o'rtasida kitob o'qishni targ'ib qilishda o'yin texnologiyalaridan ham foydalanish samarali ekanligi ko'rsatiladi. Badiiy xarakterdagi o'yinlar sirasiga “Adabiyot daholari”ni kiritish mumkin. O'yin qoidasiga ko'ra o'quvchilar ikki guruhga ajraladi va belgilangan vaqt mobaynida sinf va sinfdan tashqari o'qish jarayonida o'rganilgan badiiy adabiyotlar bo'yicha berilgan savollarga javob qaytaradi¹¹⁸.

7. **“Bilim daraxtini parvarishlash” o'yini.** Rossiyalik pedagog Ye.E.Moroz o'quvchilarda kitob o'qishga, kitobxonlikka bo'lgan mehri uyg'otish maqsadida “Bilim daraxtini parvarishlash” o'yinini taklif etadi. O'yin jarayonida plakatdan foydalanish taklif qilinadi. Plakatda ertak daraxti tasvirlanadi. Alohida barglarda bolalar uylarida ota-onalari bilan o'qigan ertaklarning nomlari yoziladi. “Ertak daraxti”ni tasvirlashda ota-onalar ham ishtirok etadi. O'quvchilar darsga kelganlarida o'zlari o'qigan ertaklarning nomi yozilgan bargni “Ertak daraxti”ga yopishtiradi. Dars boshlangandan so'ng bolalar o'qituvchi bilan birgalikda sinf yozuv taxtasiga yaqinlashib, o'zlari “Ertak daraxti”ga ilgan barglarni ko'rsatadi va ertakning mazmunini qisqacha bayon etadi¹¹⁹.

Demak, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi xorijiy tajribalarni o'rganish ham muhim ahamiyat kasb etadi. SHu sababli tadqiqotni olib borishda AQSH, Buyuk Britaniya, Frantsiya, Finlandiya, Norvegiya, Yaponiya, Rossiya FR kabi davlatlarning shaxsda kitob o'qish, kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga doir tajribalari o'rganildi. O'rganishlar natijasi tadqiqot muammosining ushbu davlatlarda davlat siyosati darajasida hal etilishini ko'rsatdi. Sohaga oid tadqiqotlar jismoniy hamda yuridik shaxslar tomonidan izchil olib borilayotganligini tasdiqladi. Ayni vaqtda global axborotlashuv ta'sirida yetakchi xorijiy davlatlarda bolalar va o'smirlar tomonidan bosma, elektron, audio kitoblarni o'qish an'analari shakllangan.

¹¹⁷ Гусев Д.А. Педагогический потенциал народного творчества в контексте исторического анализа развития образовательных учреждений на селе // Ж. Гуманитарные науки и образование. – М.: 2015. - № 1 (21). – С. 44

¹¹⁸ Жесткова Е.А. Мир детства в творческом сознании и художественной практике В.И.Даля // Ж. Филологические науки. Вопросы теории и практики. – М.: 2014. № 4-3 (34). – С. 73.

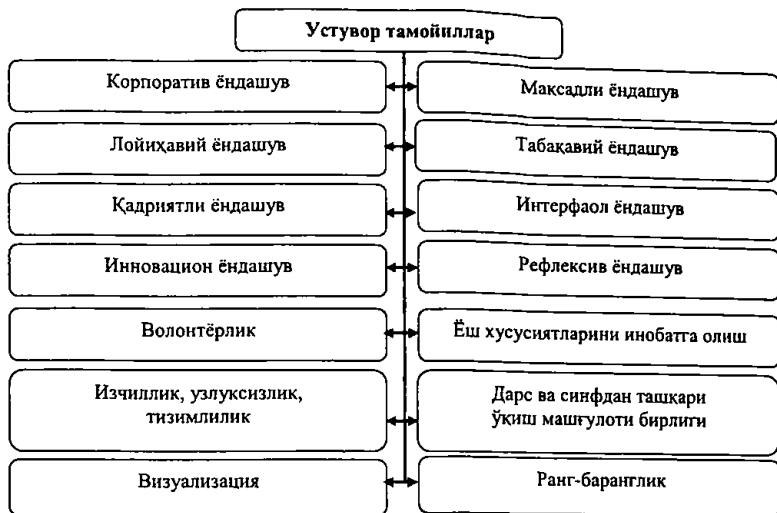
¹¹⁹ Жесткова Е.А. Мир детства в творческом сознании и художественной практике В.И.Даля // Ж. Филологические науки. Вопросы теории и практики. – М.: 2014. № 4-3 (34). – С. 73-74.

Shunga qaramay, bolalar va o'smirlarning kitob o'qish, kitobxonlikka bo'lgan munosabatlari ijobiy ahamiyat kasb etmayapti. Shu borada yildan yilga pasayish kuzatilmoqda va bu holat qator sabablar bilan izohlanadi.

Xorij tajribalarida aynan boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qish, kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish (rivojlantirish)ga qaratilgan pedagogik faoliyat Kassil metodi, Iskra Daunis metodi, Qadimgi xalqlarning metodi, "Asarning muqovasini diqqat bilan o'rganish" metodlar, "Og'zaki rasm" metodikasi, "Adabiyot daholari" hamda "Bilim daraxtini parvarishlash" o'yin texnologiyalari asosida tashkil etiladi. Ammo global o'zgarishlar, yangi ijtimoiy-madaniy ehtiyojlarni inobatga olgan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qish, kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishning puxta asoslangan tamoyillarini, shuningdek, ta'sirchan samarali omillarini aniqlash talab etilmoqda. Shu sababli ishda boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qish, kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishning puxta asoslangan tamoyillarini, shuningdek, ta'sirchan samarali omillarini aniqlashga alohida e'tibor qaratildi. Ishning keyingi paragrafida ana shular to'g'risida so'z yuritiladi.

2-§. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishning ustuvor tamoyillari va muhim omillari

Har qanday faoliyat, jarayon va tizimning g'oyasi, amaliy qiymati uning qanday tamoyillarga tayanganligiga bog'liq bo'ladi. SHu sababli faoliyatni tashkil etishni rejalashtirish, jarayonning kechishini ta'minlash va tizimni shakllantirishda uning mohiyatida yetakchi o'rin tutuvchi ustuvor tamoyillar belgilab olinadi. Zero, tamoyillar ularning tadjriy yo'nalishini belgilab beradi, shuningdek, tartib, qoida tusini oladi. Shu bois tadqiqotni olib borish davrida boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik jarayon samaradorligini ta'minlashda ustuvor bo'lgan tamoyillarni aniqlashga alohida e'tibor qaratildi. Tadqiqot muammosiga oid ilmiy ishlarni nazariy tahlil qilish, pedagogik amaliyotni kuzatish, tajriba-sinov ishlariga jalb etilgan respondent-o'quvchilar, metodist o'qituvchilarning jarayonga bo'lgan munosabatlarni tahlil qilish orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishda quyidagi tamoyillar ustuvor ahamiyatga egaligiga ishonch hosil qilindi (2.2.1-rasm):

2.2.1-расм. Бошланғич синф ўқувчиларида китобхонлик кўникмаларини ривожлантиришда устувор бўлган тамойиллар

Quyida yuqorida qayd etilgan tamoyillarning boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati qisqacha yoritildi.

I. Korporativ yondashuv o'quvchilar, shu jumladan, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida kitob o'qish, kitobxonlik g'oyalarini targ'ib etish umumiy o'rta ta'lim maktablari jamoasining birgalikda, yakdillik va hamkorlikda amalga oshiriladigan tizimli, majmuaviy jarayon ekanligini anglatadi. Unga ko'ra har bir umumiy o'rta ta'lim maktabi o'zining bu boradagi kontseptsiyasi, umumiy ish rejasiga ega bo'lishi bilan birga, yagona maqsad asosida har bir sinfning ham istiqbol vazifalarni belgilovchi yo'naltiruvchi dastur negizida faoliyat yuritishidan dalolat beradi. Sinflarning o'z yo'naltiruvchi dasturi g'oyalarini pedagogik amaliyotga samarali tatbiq etishda umumiy o'rta ta'lim maktabi jamoasi nazariy-metodologik, tashkiliy-texnologik hamda amaliy-metodik yordam ko'rsatadi. Erishilgan yutuqlarning omili, mavjud kamchiliklarning maktab pedagogik jamoasi tomonidan birgalikda tahliliy o'rganiladi hamda keyingi davr (o'quv yili) uchun istiqbolli loyihalarni o'zaro hamkorlikda ishlab chiqadi.

II. Maqsadli yondashuv umumiy o'rta ta'lim maktabi, qolaversa, mavjud sinflarning o'quvchilar, shu jumladan, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida kitob o'qish, kitobxonlik g'oyalarini targ'ib etish yo'lida qisqa, o'rta va uzoq

kamchiliklardan xabar bo'lish, yutuqlarni boyitish, kamchiliklarni barataraf etish yo'lida amaliy harakatni tashkil qilish, istiqbol loyihalarini ishlab chiqish imkoniyatini yaratadi.

IX. Volontyorlik (lot. "voluntarius" — ko'ngilli ravishda, ko'ngilli bo'lib) ko'ngilli ravishda tashkil etiladigan faoliyat turi bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish jarayoniga umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'rta va yuqori sinf o'quvchilarining jalb etilishini nazarda tutadi. Ma'lumki, ta'lim muassasalarida ijtimoiy-foydali mehnat tashkil etiladi. Volontyorlik ham o'z mohiyatiga ko'ra ijtimoiy-foydali faoliyat turi sifatida ikki tomonlama amaliy qiymatga ega. Birinchidan, volontyorlik qilayotgan o'quvchilarda ijtimoiy faollik, o'zini anglash, o'z kuchiga ishonish, o'z-o'zini baholash, o'z-o'zini hurmat qilish, olijanoblik (atrofdagilarga yordam berish), kommunikativlik kabi sifatlarni hosil qilsa, ikkinchidan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan jarayonning izchil, uzluksiz va tizimli olib borilishi uchun zarur sharoitni yuzaga keltiradi. So'z yuritilayotgan jarayonda ko'ngilli o'quvchilar boshlang'ich sinf o'quvchilariga badiiy asarlarni o'qib berish, o'qituvchi yordamida tayyorlangan savollar asosida suhbat tashkil etish, ularni asar qahramonlarining suratini ishlashga jalb qilish, o'qish boshlangan ertakni davom ettirishga undash kabi vazifalarni bajaradi.

X. Yosh xususiyatlarini inobatga olish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun badiiy asarlarni to'g'ri tanlashga imkon beradi. Zero, yosh xususiyatiga ko'ra ushbu ta'lim yoshi o'quvchilari uchun: kichik hajmli, qiziqarli, rasmlar hamda yorqin ranglar bilan bezatilgan, o'ziga xos original shaklga ega badiiy asarlarni tanlash taqozo etiladi.

XI. Izchillik, uzluksizlik, tizimlilik boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatning davomiy va samarali tashkil etilishini ta'minlaydi. Chunki, aynan izchillik, uzluksizlik, tizimlilik negizida jarayon tadrjijiy tarzda rivojlanadi, mavjud omillarning ta'siri va imkoniyatlaridan to'laqonli foydalanish uchun zarur pedagogik sharoitni yaratadi.

XII. Dars va sinfdan tashqari o'qish mashg'uloti birligi boshlang'ich sinf o'quvchilarida savodxonlikni va kitobxonlik ko'nikmalarini o'zaro aloqadorlikda rivojlantirishni anglatadi. Agar dars jarayonida o'quvchilar o'qish ko'nikmalari (to'g'ri o'qish, tezkor o'qish, o'qishning ifodaviyligi, tushunib o'qish ko'nikmalari)ning kitobxonlik ko'nikmalari (boshlang'ich sinf o'quvchilarining kitob o'qish qoidalaridan xabardorligi, qiziqishi va ehtiyojidan kelib chiqqan holda kitob (badiiy asar)ni tanlashi, kitob o'qishga odatlanishi va bu yo'lda harakatlarni izchil, doimiy tashkil etishi, kitob o'qishdan zavqlanishi,

asar mazmunini tushunishi, shuningdek, kitob o'qishdan olgan taassurotlarini atrofda bilan o'rtoqlash)ga aylanishiga yordam beradi.

XIII. Vizualizatsiya yosh xususiyatlariga ko'ra boshlang'ich sinf o'quvchilari ijtimoiy va tabiiy borliqqa oid axborotlarni ko'z orqali samarali qabul qiladi. SHunga ko'ra boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonida kitob o'qish bilan birga asar mazmuni, syujetini suratlar, plakatlar, asarning o'zi va taqdimot asosida yoritish maqsadga muvofiq sanaladi. Binobarin, vizualizatsiya tegishli yosh davri o'quvchilarining asar voqeligi haqidagi tasavvurlarining aniq, to'liq bo'lishiga yordam beradi.

XIV. Rang-baranglik boshlang'ich sinf o'quvchilari yosh, psixologik va fiziologik xususiyatlarga ko'ra serharakat, beqaror diqqatga ega, shu bilan birga matn, tasvir, ovoz ko'rinishdagi ko'plab axborotlarni qabul qilishga qiziquvchan bo'ladi. SHu sababli ularni muayyan vaqtda e'tiborini biror-bir ob'ektda "ushlab turish" oson kechmaydi. Bu maqsadga erishishning yagona chorasi ularning e'tiboriga qiziqarli, rang-barang badiiy adabiyotlarni havola etish sanaladi. Buning aksi bo'lgan holatlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qishga, kitobxonlikka bo'lgan ijobiy munosabat yuzaga keladi, kitob o'qishni istamaslik, qiziqishning pasayishi kuzatiladi. SHu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilariga rang-barang badiiy adabiyotlarni taqdim etish, ularni o'qish jarayonida o'qish faoliyatining turli-tuman shakl, metod, vosita, texnologiyalar asosida tashkil etilishiga erishish zarur.

Tadqiqotni olib borishda boshlang'ich sinf o'quvchilarining kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik jarayonda samarali bo'lgan omillar ham aniqlandi. Quyidagi ular haqida so'z yuritiladi.

I. Bolalar adabiyotlari. Bu turdagi kitoblarni yaratish ta'lim berishga ehtiyojning vujudga kelishi bilan paydo bo'lgan. O'tgan vaqt mobaynida yaratilgan bolalar adabiyotlari mavjud ijtimoiy-iqtisodiy tuzum, milliy-madaniy qadriyatlar, shuningdek, kitobga bo'lgan milliy yondashuvdan kelib chiqqan holda takomillashib bordi. Zamonaviy bolalar adabiyotlar o'z mazmuni, g'oyasi, dizayni, didaktik imkoniyatlariga ko'ra bugungi kun talabi va ehtiyojiga to'la javob berardi.

Bugungi kunda kitob do'konlarida o'yinchoq, kesik, yumshoq va manzarali (panorama) kitoblar¹²⁰ mavjud bo'lib, ularning o'ziga xos dizayni, poligrafiyasi bolalarning diqqatini tortib, ularda badiiy asarlarni o'qishga bo'lgan qiziqishni oshirmoqda. Bu kabi kitoblardan maktabgacha ta'lim muassasalari hamda boshlang'ich ta'limning 1-2-ikkinchi sinflarida foydalanish

¹²⁰ Книжки-панорамки // https://www.google.com/search?q=книжки-панорамки+для+детей&tbm=isch&source=univ&sa=x&ved=2ahukewixszs_8zngahvqlikshstganeqsar6bagbea#imgcr=00po7ulgjplw8m.

tarbiyalanuvchi va o'quvchilarda kitobxonlik ko'nikmalarini dastlab shakllantirish, so'ngra sekin-asta rivojlantirib borish imkoniyatini beradi.

Bolalar uchun mo'ljallangan kitoblarning barchasi besh jihatdan amaliy qiymatga ega: birinchidan, bolani atrof-muhit bilan yaqindan tanishtirgan holda ularning tasavvurini boyitadi; ikkinchidan, ularda kitobga, kitob o'qishga bo'lgan qiziqishni hosil qiladi; uchinchidan, bolalarni ongini boyitadi, nutqi va tafakkurini boyitadi, to'rtinchidan, boy tasavvurga ega bo'lishini ta'minlaydi, nutq boyligini oshiradi; beshinchidan, mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini hosil qiladi.

Shuningdek, ishlab chiqaruvchilar bolalarni kitobga, kitob o'qishga qiziqtirish maqsadida musiqali, gapiruvchi, oynali, tirqishli, siljiydigan elementli, taktil kabi turdagi kitoblarni ham taqdim etmoqda. Ayni o'rinda qanday kitoblar "taktil kitoblar" deb nomlanishi xususida to'xtalib o'tish maqsadga muvofiqdir.

Taktil kitoblar – cho'ntaklariga turli rasm, applikasiya, tikish-to'qish ishlari va mayda yumshoq o'yinchoqlar solingan kitoblar¹²¹ sanaladi. Bu kabi kitoblarning tarkibiy elementlari rasmlardan tashqari yirik harf va raqamlar yordamida chop etilgan yoki disk (avvallari kasseta)ga hikoyalar, tovushlar (yomg'ir tovushi, qorning g'irchillashi, otlarning chopishi, biron-bir musiqa asbobida ijro etilayotgan kuy, avtomashinaning ishlayotgan motori, tramvay tovushi, avtomashinalarning signali, tez yordam mashinasi sirenasining ovozi va b.) yozilgan matnlarga ega bo'ladi. Taktil kitoblarda, odatda, brayl yozuvlari ham ilova qilinadi va bu turli darajada ko'rish imkoniyati cheklangan bolalarni badiiy asarlar hamda atrof-muhit bilan tanishtirish imkoniyatini yaratadi.

Pedagog V.P.Ermakovning e'tirof etishicha, taktil kitoblardan o'quv-tarbiya jarayonida foydalanish ko'rish imkoniyati cheklangan bolalarni atrof-muhitni ilmiy qabul qilishga yaqinlashtirish, ularning badiiy va ijtimoiy tajribalarini boyitishga xizmat qiladi¹²².

Shakllantiruvchi tajriba jarayonida kitob do'konlari va umumiy o'rta ta'lim maktablarining axborot-kutubxona resurslarini o'rganish asosida bugungi kunda badiiy adabiyotlarning mualliflari, nashriyotlar hamda savdo tarmoqlari orqali maktabgacha hamda boshlang'ich ta'lim yoshi bolalari uchun quyidagi turdagi kitoblar taqdim etilayotganligiga guvoh bo'lindi:

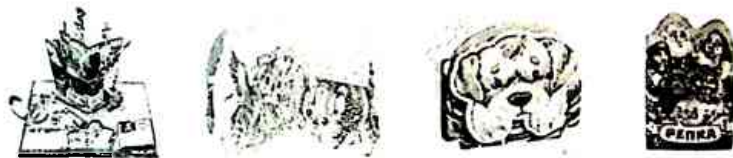
O'yinchoq kitoblar

¹²¹ Тактильная книга что такое? //http://www.tagilib.ru/biblioecfs_ club/club_program/a_special_children_special_books/tactile_book_the_requirements_methodology_work.php.

¹²² Талабалар китобхонлиги даражасини ва мутолаа фаоллигини оширишга кўмаклашши лойиҳаси // http://tanlov.uz.ru/event/talabalar-kitobonligi-darajasini-va-mutolaa-aolligini-oshirishga-kmaklashish-loyiyasi.

Kesik kitoblar

Yumshoq kitoblar

Manzarali (panorama) kitoblar

II. Oilaviy o'qish. O'z mohiyatiga ko'ra "oilaviy o'qish – ota-onalarning farzandlari bilan birgalikda badiiy adabiyotlarni o'qish asosida ularda intilishni kuchaytiradigan axloqiy mavzulardagi suhbatlari"¹²³. Suhbatlar tanlangan badiiy asar mohiyati, xarakteri, janri, hajmiga ko'ra qisqa va uzun bo'lishi mumkin. Oila davrasida badiiy asarlar yuzasidan kechadigan suhbatlarda muloqot, asosan, ota-onalar (buva-buvilar) va farzandlar o'rtasida kechadi. Biroq, bu kabi suhbatlar yoshi katta (o'smir, o'spirin) aka-opalar va uka-singillar o'rtasida ham tashkil etilishi mumkin. Suhbat jarayonida kattalarning vazifasi "bolalarni bilish faoliyatiga yo'naltirish va tafakkur qilishga undashdan iborat bo'lishi", qolaversa, ularning "har kungi belgilangan yoki kechqurungi bo'sh vaqtda

¹²³ Формирование читательского интереса у младших школьников на уроке литературного чтения // <https://nsportal.ru/npo-spo/obrazovanie-i-pedagogika/library/2017/10/29/formirovanie-chitatskogo-interesa-u-mladshih>.

birgalikda tashkil etiladigan eng yaxshi, xayrli oilaviy an'anaga aylinishi"¹²⁴ ga erishish zarur.

Har qanday jarayonda bo'lgani kabi oilaviy o'qishni tashkil etish ham muayyan shartlar asosida kechsagina kutilgan natijaga olib keladi. SHu sababli oilaviy o'qishni samarali yo'lga qo'yish uchun boshlang'ich sinf o'quvchilari ota-onalarga metodik yordam ko'rsatishlar lozim. Bu o'rinda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining rossiyalik pedagog olim T.P.Zarutskaya tomonidan ota-onalarga ohista o'qish tartibi bo'yicha tavsiya etgan ushbu eslatmadan xabardor bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Eslatma mazmuni quyidagicha: I. Matnni 5-7 daqiqa davomida o'qish. II. O'qiganlarni qayta hikoya qilish. III. 1-2 soat davomida dam olish. IV. Yana bir xat boshi (abzats)ni o'qish. V. O'qilgan parchani qayta hikoya qilish. VI. Dam olish¹²⁵.

III. Ta'lim jarayoni (dars). O'quv muassasalarining faoliyatida ta'lim jarayoni (dars) asosiy o'rinni egallaydi. O'qitish jarayonida vaqt byudjeti, o'qituvchilar kontengenti, zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish asosida uzluksiz ta'lim tizimining muayyan bosqichida ta'lim oluvchi (o'quvchi, talaba)lar tomonidan DTSda belgilangan bilim, ko'nikma, malakani o'zlashtirilishi ta'minlanadi. Qolaversa, boshlang'ich sinflarda o'qitilishi yo'lga qo'yilgan "O'qish" fanining o'quv dasturidan juda ko'plab badiiy asarlardan namunalar o'rin olgan. Shu sababli ushbu fan doirasida mavzular negizida berilgan matnlar samarali o'zlashtirish o'quvchilarning kitob o'qishga, kitobxonlikka bo'lgan qiziqish, ehtiyoj, intilishlarini rivojlantiradi.

Tadqiqotni olib borishda "O'qish" fanidan tashkil etiladigan darslar hamda sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlarining birligining boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini o'rganishga e'tibor qaratildi. Mashg'ulotlar davomida darslarning noan'anaviy, innovatsion hamda interfaol xarakterga ega bo'lishiga e'tibor qaratildi. Quyida "O'qish" darslarida badiiy matnlarni o'zlashtirishga nisbatan innovatsion va interfaol yondashuv mohiyati ochib beriladi.

1. "Blits-so'rov" metodi yordamida "Chaqimchiga mukofot" hikoyasida ishlatilgan tushunchalar mazmunini yoritish. "Blits-so'rov" metodi (ing. "blits" – tezkor, bir zumda) berilgan savollarga qisqa, aniq va lo'nda javob qaytarilishini taqozo etadigan metod. O'qituvchi savollar berdi. O'quvchilar

¹²⁴ Формирование читательского интереса у младших школьников на уроке литературного чтения // <https://nsportal.ru/npo-spo/obrazovanie-i-pedagogika/library/2017/10/29/formirovanie-chitatelskogo-interesa-u-mladshih>.

¹²⁵ Зарудная Т.П. Развитие самостоятельной читательской деятельности младших школьников // <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/chtenie/2012/03/31/razvitie-samostoyatelnoy-chitatelskoy-deyatelnosti-mladshikh>

javoblarni o'qituvchi tomonidan belgilangan yondashuvga ko'ra jamoaviy, guruhli, juftlik yoki individual tarzda qaytardi. Guruh va juftlikda ishlanganda bir nafar o'quvchi, ko'p holatlarda esa har bir savolga alohida-alohida o'quvchi javob qaytardi, guruhdoshlari yoki sherigining javobni to'ldirdi. Bunga javobning qisqa, lo'nda va aniq bo'lishiga e'tibor qilindi.

Dars jarayonida "Chaqimchiga mukofot" hikoyasi bo'yicha blits-so'rov tashkil etilib, o'qituvchi tomonidan tanlangan tushunchalar negizida o'quvchilar ularni sharhladi:

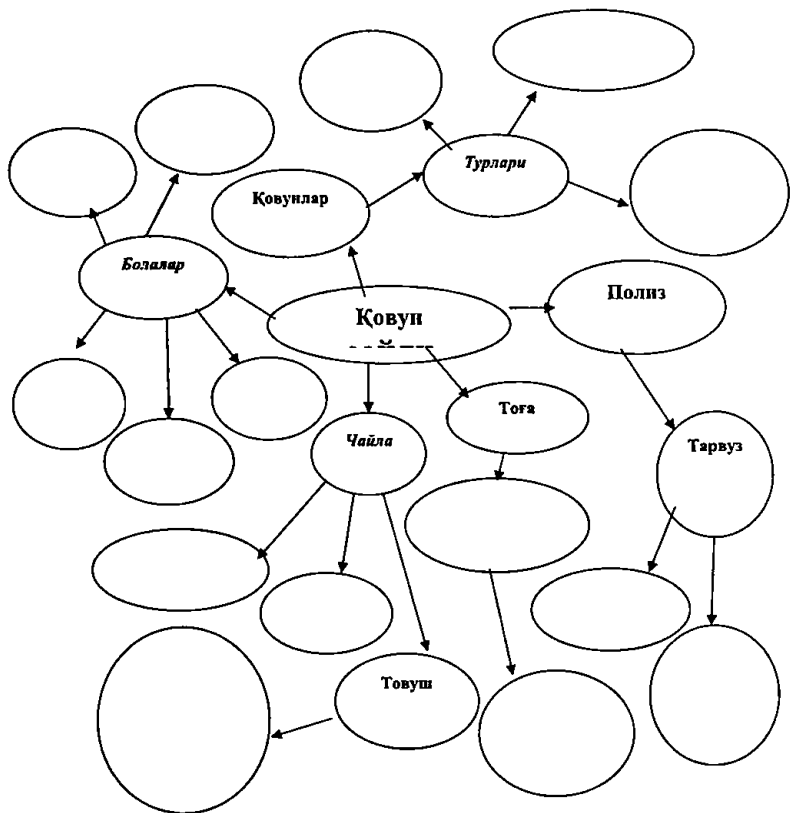
"Chaqimchiga mukofot" hikoyasi bo'yicha blits-so'rov

Blits-so'rov savollari	Blits-so'rov javoblari
1. Hokim –	1. Hokim – boshliq
2. Jilovdor –	2. Jilovdor – jilovni ushlab yuruvchi
3. Otboqar –	3. Otboqar – otni parvarish qiluvchi kishi
4. SHikor –	4. SHikor – ov
5. Sir –	5. Sir – hech kimga aytilmaydigan gap
6. Oshkor qilmaslik	6. Oshkor qilmaslik – birovga aytmalik
–	7. Qasam – biror-bir ishni bajarishga qat'iy kirishish
7. Qasam –	8. Bevafo – kimnidir ishonchini poymol qilish
8. Bevafo –	9. Xiyonat – kimnidir ishonchiga qarshi ish qilish
9. Xiyonat –	10. Fursat – vaqt
10. Fursat –	11. Tadbir – biror-bir ish
11. Tadbir –	12. Fosh qilish – aytib qo'yish
12. Fosh qilish –	

2. "Klaster" grafik organayzerida SHukur Sa'dullaning "Qovun sayli" hikoyasi mohiyatini yoritish. "Klaster" (g'uncha, to'plam, bog'lam) grafik organayzer. U puxta o'ylangan strategiya bo'lib, ilgari surilgan g'oyalarni umumlashtirish, ular o'rtasidagi aloqalarni topish imkoniyatini yaratadi. Klaster odatda elippsda ifodalanadi. Zero, elipps 360^0 da tushunchalarni o'zaro bir-biri bilan bog'lash imkoniyatini yaratadi.

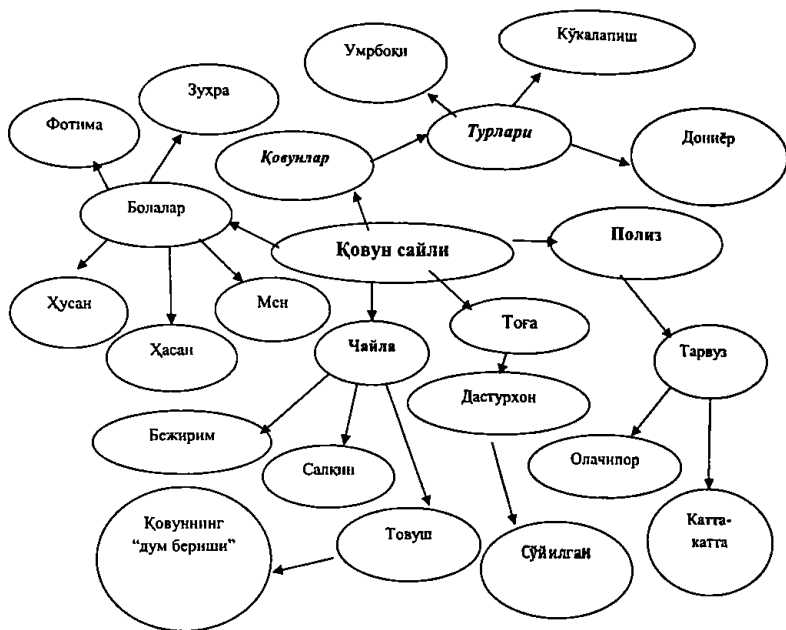
Shukur Sa'dullaning "Qovun sayli" hikoyasi mohiyatini "Klaster" GO yordamida yoritishda quyidagi ish qog'ozi bilan ishlanadi:

“Qovun sayli” Shukur Sa’dulla

Shukur Sa'dullaning "Qovun sayli" hikoyasi

Mohiyatining "Klaster" da yoritilishi

3. Sinkveynda Abdulla Jo'raevning "Kichik Vatan" hikoyasi mazmunini ifodalash. Sinkveyn (fr. "besh qator") – ma'lumotlarni sintezlash (alohida ma'lumotlar asosida yaxlit g'oyalarni shakllantirish)ga yordam beradigan qofiyasiz she'r bo'lib, u asosida o'rganilayotgan mavzu (tushuncha, hodisa, voqea)larga oid ma'lumotlar to'planadi; har bir o'quvchi ushbu ma'lumotlar yig'indisi (qofiyasiz she'r)ni o'z so'zlari bilan turli variant yoki qarashlar orqali ifodalash imkoniyatiga ega.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga sinkveynga asoslangan o'quv topshirig'ini berishda dastlab ushbu strategiyaning mohiyatini tushuntirish maqsadga muvofiqdir. "O'qish" darsida o'qituvchi o'rganilayotgan hikoya yoki she'rning mohiyatini quyidagi shartlar asosida ochib berish kerakligini muvofiq ekanligini aytib o'tadi:

Ayni o'rinda Abdulla Jo'raevning "Kichik Vatan" hikoyasi mohiyati: 1-qatorda bitta ot asosida; 2-qatorda ikkita sifat yordamida; 3-qatorda uchta fe'l

orqali; 4-qatorda esa to'rtta so'z yordamida; 5-qatorda esa 1-qatorda berilgan otga sinonimni topish orqali yoritilishi zarur.

Ko'rsatib o'tilgan hikoyaning mohiyati sinkveyn asosida quyidagicha yoritiladi:

“Kichik Vatan” Abdulla Jo'raev

- 1-qator. Ховли-эсий (1 та от)*
2-qator. Қадрдон, бебаҳо (2 та сифат)
*3-qator. Унда одамлар яшайди,
у одамларни иссиқ-совуқдан асрайди,
у бир неча авлодга хизмат қилади (3 та феъл)*
4-qator. Одамлар учун қадрли маскан (4 та сўз)
5-qator. Бошпана (1 та сўз ёки рап)

Sinkveyn o'quvchilar tomonidan o'qituvchi ishtirokida to'ldirilishi zarur. Eng avval, o'qituvchi har bir qator bo'yicha o'quvchilarning takliflarini tinglab, sinf doskasida qayd etib boradi. So'ngra barcha qatorlar bo'yicha o'quvchilar tomonidan bildirilgan takliflar umumlashtirilib, yagona variant shakllantiriladi. Yagona variantni shakllantirishda o'qituvchi o'quvchilarning fikrlarini grammatik jihatdan to'g'rilab ketishi ham mumkin. Masalan: o'quvchilar “odamlar yomg'ir, qor yoqqanda, sovuq bo'lganda unga berkinadi” degan fikrni bildiradi. O'qituvchi esa bu fikrni grammatik jihatdan “odamlarni issiq-sovuqdan asraydi” tarzida qayd etib, “issiq-sovuqdan asrash” aynan “yomg'ir, qor va sovuqdan berkitish” ekanligini tushuntiradi. Yoki o'quvchilar “hovlida ota-onalar, ularning bolalari, nabiralar yashaydi” degan taklifni bildiradi, o'qituvchi esa bu fikrni “u bir necha avlodga xizmat qiladi” shaklida qayta bayon qiladi. So'ngra “avlod” tushunchasini izohlab, o'quvchilarni yangi so'z bilan tanishtiradi.

“Avlod” atamasi lug'aviy jihatdan arab tilidan tarjima qilinganda, “o'g'illar”, “bolalar”, “nasl”, mazmunan esa “ota-bobodan qolgan nasl”¹²⁶ ma'nolarini anglatadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini “avlod” atamasining ma'noni tushuntirishda “bobo yoki otalarning farzandlari, nabiralari” deya talqin etish ular uchun tushunarli bo'lishni ta'minlaydi.

4. “Kontseptual jadval” grafik organayzerda “Saxovatli fasl” mavzusini yoritish. “Kontseptual jadval” (“Ta'riflovchi jadval”) o'quvchilarni mavzu (masala, muammo)ni ikki yoki undan ortiq jihatlarini o'zaro

¹²⁶ Ўзбекистон Республикаси “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури” //Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққитининг пойдевори. – Т.: Шарқ нашриёт-матбаа концерни, 1997. – 32-б.

taqqoslashga o'rgatadi, ularda mantiqiy fikrlash, ma'lumotlarni tizimlashtirish qobiliyatini o'stiradi.

Tajriba-sinov ishlari davrida respondent-o'quvchilardan iborat kichik guruhlarga quyidagi ish qog'ozi taqdim etildi:

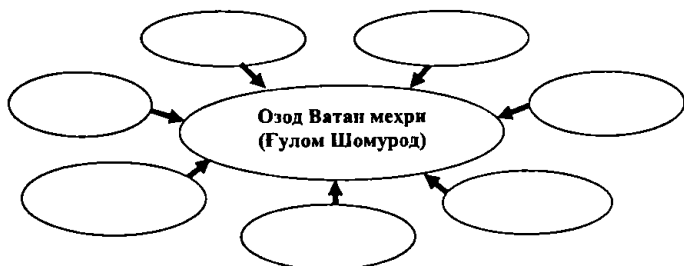
Muhim jihatlar	Asosiy belgi (tavsif)lar		
	1-belgi (tavsif)	2-belgi (tavsif)	3-belgi tavsif)
1. Tabiatdagi o'zgarishlar			
2. Dehqonchilik			
3. Ob-havo			

“Saxovatli fasl” mavzusidagi kontseptual jadval

Muhim jihatlar	Asosiy belgi (tavsif)lar		
	1-belgi (tavsif)	2-belgi (tavsif)	3-belgi tavsif)
1. Tabiatdagi o'zgarishlar	Kuzgi gullar ochiladi	Daraxtlarning barglari sarg'ayadi	Qushlar issiq o'lkalarga uchib ketadi
2. Dehqonchilik	Mevalar g'arq pishadi	Sabzavotlar (sabzi, turp, qovoq, qovun, tarvuz va b.) yig'ishtirib olinadi	Paxta yig'im-terimi boshlanadi
3. Ob-havo	Yomg'irlar yog'adi	Kunlar asta-sekin soviy boshlaydi	Kun qisqarib, tun uzaya boshlaydi

5. “Barcha omillarni hisobga ol!” (BOHO) metodi yordamida G'ulom Shomurodning “Ozod Vatan mehri” she'ri mazmuni yoritish. “Barcha omillarni hisobga ol!” (boho) metodi o'quvchi e'tiborini muayyan omillarga qaratishga xizmat qiluvchi metod sanalib, uni qo'llashdan ko'zlangan maqsad shaxs ongini rivojlantirish, tasavvurini kengaytirish, tafakkurini boyitishdir.

Metod qanchalik aniq maqsad asosida qo'llanilsa, uning samaradorligi shuncha yuqori bo'ladi. Agar o'quvchi u yoki bu fikrni ochiq aytishga tortinsa, u holda metodni qo'llash hech qanday samara bermaydi.

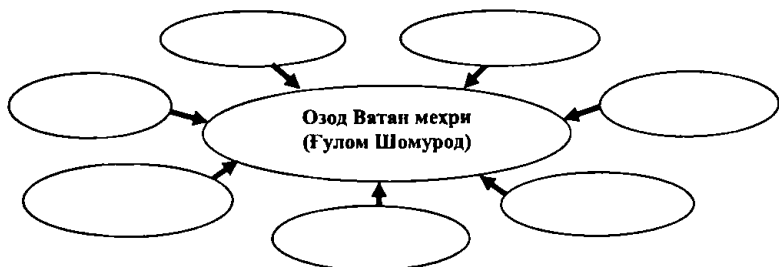

Shakllantiruvchi tajriba chog'ida kichik guruhlarga quyidagi ish qog'ozi taqdim etildi:

Har bir guruh tomonidan topshiriqning to'la bajarilishi uchun o'qituvchi o'quvchilarning e'tiboriga "Ozod Vatan mehri" she'rining matnini havola qilishi mumkin:

<p>O'zbekiston – ozod diyor, Ko'rkam, buyuk Vatandir. Tuprog'i zar, xo'p hosildor, Bag'ri bog'-u chamandir.</p>	<p>Dilda tuyib Vatan mehrin, Yurt haqida o'ylaymiz. SHu boisdan uning madhin To'lib-toshib kuylaymiz</p>
---	--

Guruhlar ish qog'ozi asosida "Ozod Vatan mehri" she'rida Vatanga berilgan tavsif (sifat)larni yoritadi. Topshiriq quyidagicha bajarildi (namuna):

6. "Mantiqiy chalkash zanjir" strategiyasi asosida To'lqin Hayitning "Qodir boboning orzusi" hikoyasi mazmunini yoritish. Strategiya tushunchalar, bildirilgan fikrlar o'rtasida bog'liqlikni yuzaga keltirish, ularni mantiqiy jihatdan ketma-ketlikda to'g'ri ifodalashga yordam beradi. Uning mohiyatiga o'qituvchi mavzuni yorituvchi ma'lumotlarni to'g'ri va noto'g'ri tartibda bayon

etadi. O'quvchilarning vazifasi mantiqiy jihatdan noto'g'ri ifodalangan ma'lumotlarni to'g'ri dalillarga aylantirish, yuzaga kelgan mantiqiy chalkashlikni tuzatish, fikrlarni muayyan ketma-ketlikda to'g'ri joylashtirgan holda uzilgan zanjirni "ulash"dan iborat.

**To'lqin Hayitning "Qodir boboning orzusi" hikoyasi
asosidagi mantiqiy chalkash zanjir**

Topshiriq	Topshiriqning bajarilishi
Qodir bobo	Qodir bobo
Nabira	Nabira
Po'latjon	Po'latjon
Kasb	Kasb
Sakson yosh	Sakson yosh
Rasm	Rasm
Asaka shahri	Asaka shahri
Toshkent shahri	<i>Toshkent shahri</i>
Avtomobil	Avtomobil
"Tiko"	"Tiko"
"Damas"	"Damas"
"Nexsiya"	"Nexsiya"
"Lada"	<i>"Lada"</i>
"Nissan"	<i>"Nissan"</i>

IV. Sinf dan tashqari o'qish. Xorijiy davlatlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qishga ijobiy munosabatni shakllantirish yo'lida olib borilgan tadqiqotlar natijasida sinf dan tashqari o'qish pedagogik faoliyatning samarali shakli ekanligini tasdiqlagan.

T.P.Zarutskaya, shuningdek, "O'qish" darslari hamda sinf dan tashqari o'qish jarayonida bolalar faoliyatining bir qator ijodiy shakllari samaradorlikni oshirishga xizmat qilishini ta'kidlab o'tadi. Bu o'rinda muallif faoliyatning ijodiy shakllari sifatida quyidagilarni keltirib o'tadi: 1. Maqollarni ajratib olish imkonini beradigan parchalarni o'qish. 2. Diafilm uchun yozilgan stsenariylarni o'qish. 3. O'qilganlarni jestlar, mimika va gavda holati yordamida qayta hikoya qilish. 4. "Jonli surat" (bir o'quvchi matnni o'qiydi, boshqasi esa eshitganlarini mimika orqali namoyon qiladi). 5. "She'r o'qish" tanlovi (hay'at a'zolari tanlov g'oliblarini aniqlaydi). 6. Qat'iy, nafrat, o'tinch, achinish, norozilik, piching, quvonch, xursandchilik, qayg'urish va boshqa holatlarda o'qiladigan parchalarni topish. 7. Muallif so'zini qoldirgan holda dialogni rollar bo'yicha o'qish. 8.

Hikoya qiluvchining yuzini o'zgartirgan holda o'qilganlarni qayta bayon qilish. 9. Instsenirovka. 10. O'qilganlarni so'zlar yoki grafik tasvirlar yordamida ifodalash. 11. Sabab-oqibat aloqalari asosida o'qish. 12. Obrazli so'zlar, ta'riflarni topish asosida o'qish. 13. Mantiqiy urg'u berilgan so'zlarni topish va o'qish. 14. Takliflar mavjud bo'lgan matn parchasini o'qish¹²⁷.

Sinfdan tashqari o'qishning eng samarali shakllaridan biri – “Adabiy mehmonxona” sanaladi. U yuqori darajada istalgan, hattoki eng dadil g'oyani amalga oshirishga imkon beradi, zero, unda dramatik harakat, musiqa, qo'shiq, badiiy xarakterdagi o'yin, tomoshabinlar bilan muloqot hamda bahs-munozarani o'z ichiga olgan. Adabiy mehmonxonani tayyorlash va namoyish etish o'qituvchidan stsenariy yozish, rejissyorlik malakasiga, musiqiy didga va dunyoqarashga ega bo'lishni, ifodali o'qish ustida ishlash metodikasini bilishni, bundan tashqari ijodiy loyiha ishtirokchilari bilan o'zaro hamkorlik qila olishni¹²⁸.

V. Ta'lim muassasasi va oila hamkorligi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishda ta'lim muassasasi hamda oila o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Zero, ta'lim muassasasi o'zining pedagogik kontengenti, ularning pedagogik-spixologik tajribasiga ko'ra oilada boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan kitob o'qishda samaradorlikka erishish yuzasidan ota-onalarga amaliy-metodik ko'rsatmalar, tavsiyalar berish imkoniyatiga ega. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari oilalar bilan o'quvchilarda kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish loyihalariga ega bo'lishlari, ana shu loyihada oila bilan hamkorlik yo'nalishi, tadbirlar ko'lamini aks ettiruvchi bandlar bo'lishi zarur.

Ta'lim muassasasi tomonidan oilalarga metodik yordam ko'rsatishda maktab kutubxonachisi ham faol ishtirok etishi zarur. Binobarin, kutubxonachi mutaxassis sifatida boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh, psixologik xususiyatlari, o'qish va yozish malakalari darajasini inobatga olgan holda qanday mavzu va turdagi kitobni taqdim etish imkoniyatiga ega. Shu sababli kutubxonachining ota-onalarga beradigan metodik yordami bolalarning yoshi, ta'lim bosqichi (sinf), qiziqishi, o'qish tezligi kabi holatlarni inobatga olgan holda badiiy asarlarni tanlashga ko'maklashishdan iborat bo'ladi.

Kutubxonachilar o'qituvchilar bilan boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish yo'lida hamkorlik qilish uchun

¹²⁷ Зарудная Т.И. Развитие самостоятельной читательской деятельности младших школьников // <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/chtenic/2012/03/31/razvitiye-samostoyatelnoy-chitatelskoy-deyatelnosti-mladshikh>

¹²⁸ Жесткова Е.А. Мир детства в творческом сознании и художественной практике В.И.Даля // Ж. Филологические науки. Вопросы теории и практики. – М.: 2014. № 4-3 (34). – С. 73.

quyidagilarni yaxshi bilishlari zarur: bolalar uchun yozilgan kitoblar haqida ma'lumotga ega bo'lishi; o'quvchilarni kitob o'qishga odatlantirishda ko'zlanadigan pedagogik maqsad va vazifalarni to'g'ri anglab yetishi; o'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirish usul va yo'llarini o'zlashtirgan bo'lishi; o'quvchilarga kitob o'qishni o'rgatishning turli usul, shakl, metodlarini tanlash va qo'llashni bilishi, bu jarayonda pedagogik texnologiyalarni qo'llay olishi; pedagogik bilimlarga, badiiy asarni pedagogik va badiiy tahlil qilish ko'nikmalarini egallagan, badiiy va o'quv adabiyotlarining barchaturalaridan ma'lumotga ega bo'lishi, ushbu bilimlarni o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish jarayonida qo'llay olishi; o'quvchilar bilan pedagogik muloqot qilish metodlaridan foydalanish, notiqlik ko'nikmalari hamda ifodali o'qish malakasiga ega bo'lishi; o'quvchilarning badiiy-ijodiy faoliyat xususiyatlarini bilishi hamda bu bilimlarni ularda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda qo'llashi; avtomatlashtirilgan ish jarayonida hamda zamonaviy texnik vositalar bilan ishlashni bilishi¹²⁹.

“Har bir sinf o'qituvchilarining maktab kutubxonachisiga sinfdagi o'quvchilarning qiziqishlari haqida axborot berishi”¹³⁰ u tomonidan o'qituvchilar va ota-onalarga boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun kitob tanlash yuzasidan beradigan amaliy yordamining samarali bo'lishini kafotlaydi. “Kutubxonachi esa xuddi shunday axborotlar bankini vujudga keltiradi”¹³¹. Axborotlar banki nafaqat badiiy adabiyotlar, shu bilan birga “o'zbek va jahon klassiklari asarlari, xalq og'zaki ijodi, hozirgi zamon mashhur yozuvchilarining asarlari, she'riy to'plamlar, ilmiy-fantastik, sarguzasht, geografik kashfiyotlar tabiat va unga muhabbat, hayvonot dunyosi, bolalar va o'smirlar hayoti haqidagi adabiyotlardan tashkil topishi zarur”¹³².

Kutubxonachi ota-onalar bilan ixtiyoriy ravishda, qolaversa, o'z ish rejasiga muvofiq bevosita yoki boshlang'ich sinf o'qituvchilari bilan o'zaro hamkorlikda muloqotda bo'lishi mumkin. Ota-onalar bilan muloqoti shaklidan qat'i nazar kutubxonachining boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishda ishtiroki quyidagilarda namoyon bo'ladi: 1. Maktab axborot-kutubxona resursi jamg'armasida mavjud bo'lgan manbalar orasidan bolalar adabiyotni tanlash va ularning miqdorini aniqlash. 2.

¹²⁹ Каюмхўжаева Ё. Ўқувчиларнинг китобхонлик маданиятини шакллантириш имкониятлари. – Т.: А.Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият институти, 2007. – 15-16-б.

¹³⁰ Каюмхўжаева Ё. Ўқувчиларнинг китобхонлик маданиятини шакллантириш имкониятлари. – Т.: А.Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият институти, 2007. – 11-12-б.

¹³¹ Каюмхўжаева Ё. Ўқувчиларнинг китобхонлик маданиятини шакллантириш имкониятлари. – Т.: А.Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият институти, 2007. – 11-12-б.

¹³² Quronov D. Muhimi – kitobxonlik darajasi va madaniyati // <https://ziyouz.uz/suhbatlar/dilmurod-quronov-muhimi-kitobxonlik-darajasi-va-madaniyati-2015..>

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari (individual xususiyatlaridan xabardor bo'lsa yanada yaxshi), qiziqish, intilish, ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ular uchun mos badiiy adabiyotlar ro'yxati – ma'lumotlar bankini tuzish. 3. Tanlangan bolalar adabiyotlarining mazmuni bo'yicha boshlang'ich sinf o'qituvchilari va ota-onalar uchun annotatsiya tayyorlash. 4. O'rta va yuqori sinf o'quvchilarini volontyor sifatida jalb etgan holda boshlang'ich sinf o'quvchilar uchun tanlangan badiiy adabiyotlar haqida ma'lumot beruvchi plakat, buklet, albomlar tayyorlash orqali ularning reklamasi uyushtirish. 5. Volontyorlar yordami bilan hafta yoki oy yakunlari bo'yicha "Eng faol kitobxon" tanlovi uchun ko'krak timsol (emblema)larini tayyorlash. 6. Haftalik yoki oylik yakunlariga ko'ra "Eng faol kitobxon" tanlovi g'oliblarining nomlarini maxsus yozuv taxtasi (doska)da qayd etib borish. 7. Ta'lim muassasasi yoki guruh ota-onalar yig'ilishida "Eng faol kitobxon" tanlovining haftalik yoki oylik yakunlariga ko'ra g'oliblarini e'lon qilib borish.

IV. Volontyorlik faoliyati. Zamonaviy sharoitda yetakchi xorijiy davlatlarda ijtimoiy ahamiyatga ega jarayonlarni tashkil etishda volontyorlik faoliyatiga tayanish tajribasi mavjud. Mazkur davlatlarning aholisi yosh toifasi chegaralanmagan holda turli yo'nalishda volontyorlik faoliyati bilan shug'ullanishi mumkin. Tadqiqotni olib borish davrida mazkur xorijiy tajribadan boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonida ham foydalanish samaralidir, degan xulosaga kelindi. Volontyorlik faoliyatiga umumiy o'rta ta'lim maktabining o'rta va yuqori sinflarining o'quvchilari jalb etildi. Ularning asosiy vazifasi sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlarida o'qituvchi, kutubxonachi bilan o'zaro hamkorlikda boshlang'ich sinf o'quvchilariga badiiy asarlarini o'qib berish (1-2-sinflar), o'quvchilar tomonidan kitob o'qishni tashkil etish, o'qilgan asarlar yuzasidan o'qituvchi yoki kutubxonachi rahbarligida ishlab chiqilgan savollar bo'yicha kichik suhbatlarni tashkil qilish, o'qilgan asar bo'yicha taassurotlarini tengdoshlari bilan o'rtoqlashish jarayonlarini tashkildan iborat bo'ldi.

Volontyorlar guruhi o'rta va yuqori sinf o'quvchilari bilan suhbatlar asosida o'rtasida ko'ngilli bo'lib, ijtimoiy-foydali ish (mehnat)ni bajarishning ijtimoiy-individual ahamiyatini, boshlang'ich sinf o'quvchilariga sinfdan tashqari vaqtlarda badiiy adabiyotlarni o'qib berish ham ko'ngilli ravishda bajariladigan ijtimoiy-foydali ish ekanligini tushuntirish asosida ular orasidan shakllantiriladi. Ko'ngillilar guruhiga kirish istagina bildirgan o'quvchilarning vazifasi haftada 2-3 marta darsdan bo'sh vaqtlarda boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlashdan iboratligi, bu jarayonga mas'uliyatli yondashish talab etilishi aytib o'tiladi. Qat'iy qarorga kelgan o'quvchilar kichik guruhlarga

biriktirilib, juftlik asosida belgilangan rejaga muvofiq navbatchilik asosida bir oyda 2-3 marta boshlag'ich sinf o'quvchilari bilan ishlaydi.

Ko'ngillilik faoliyati o'rta va yuqori sinf o'quvchilari uchun to'rt jihatdan ahamiyatlidir: 1) ko'ngilli bajarilgan ish shaxsda boshqalarga kerakligini anglash, o'zgalarni tushunish, o'z-o'zini hurmat qilish hislarini uyg'otadi; 2) ijtimoiy-foydali ish shaxsdagi ruhiy zo'riqishning oldini oladi yoki uni bartaraf etadi; 3) boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan bo'ladigan muloqot ularda kommunikativlik, ijtimoiy faollik sifatlarini rivojlantiradi; 4) dunyoqarashni boyitadi.

VII. O'yinlar. Harakatli va didaktik o'yinlar zamonaviy boshlang'ich ta'limda o'qitish samaradorligini oshirishda o'ziga xos o'rin tutadi. Zero, yosh va psixologik xususiyatlariga ko'ra bolalar 7 yoshgacha borliqni asosan o'yin orqali anglaydi. Ular o'yin orqali kattalarning xatti-harakatlarini imitatsiyalaydi, o'zlarining atrofda qilargalarga, tabiatga bo'lgan munosabatini ifodalaydi. Harakatli va didaktik xarakterdagi o'yinlarning boshlang'ich sinf o'quvchilari faoliyatini davomli, tizimli tashkil etishga bo'lgan ta'sirini inobatga olgan holda ular yordamida bolalarda kitob o'qishga ijobiy munosabatni shakllantirish, kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirishning muhim vositasi sifatida badiiy xarakterdagi o'yinlardan foydalanish "asar mohiyatini chuqurroq anglash, bolalarning e'tiborini kitoblarning badiiy qiymatiga qaratish"¹³³ ga yordam beradi. Binobarin, "badiiy xarakterdagi o'yinlarning maqsadi asar mazmunini yangicha talqin etish yoki uning negizida yangi g'oyalarni yaratish"¹³⁴ bo'lib, ular boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qishga ijobiy munosabatni qaror toptiradi, qiziqishni oshiradi, shuningdek, fikrlash, mustaqil ravishda o'z fikrini ifoda etish qobiliyatini tarbiyalaydi.

VIII. Audio kitoblarni birgalikda tinglash. Ma'lumki, kitoblarni fonografda tinglash buyuk kashfiyotchi Tomas Edison tomonidan taklif qilgan. Bugungi kunda "audiokitoblar tobora mashhurlikka erishmoqda"¹³⁵.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishda ham audio kitoblardan foydalanish mumkin. Zero, psixologik xususiyatlariga ko'ra bolalar uch guruhga ajratiladi: 1) audistlar – eshitganlarini

¹³³ Жесткова Е.А. Мир детства в творческом сознании и художественной практике В.И.Даля // Ж. Филологические науки. Вопросы теории и практики. – М.: 2014. № 4-3 (34). – С. 73.

¹³⁴ Жесткова Е.А. Мир детства в творческом сознании и художественной практике В.И.Даля // Ж. Филологические науки. Вопросы теории и практики. – М.: 2014. № 4-3 (34). – С. 73.

¹³⁵ Норбобоев Н. Китоб ва мутолаа маданияти /Методик-библиографик қўлланма //http://natlib.uz/Content/userfiles/upload/pdf.word.excel/ мутахассислар-учун /услугбий-фаолият/1 Ахборот/Китобвамутолаамаданияти_482/20КБ.pdf

yaxshi eslab qoluvchilar; 2) vizualistlar – ko‘rganlarini yaxshi eslab qoluvchilar; 3) kinestetiklar – bajarganini yaxshi eslab qoluvchilar. Qolaversa, global axborotlashuv sharoitida bosma kitobni o‘qigandan ko‘ra audio kitoblarni o‘qishni afzal ko‘ruvchilarning soni tobora ortib bormoqda. Mobil telefon, planshet orqali audio kitoblarni o‘qishning bir qadar afzallik ega. Chunki undan foydalanish alohida joy, manzil tandamaydi.

Ayni o‘rinda shuni ham aytib o‘tish kerak, audio kitoblardan foydalanish qanchalik qulay bo‘lmasin, ulardan foydalanish muayyan kamchiliklarga ham ega. Jumladan, elektron qurilmalar elektr quvvatida ishlaydi, doimiy ravishda elektr quvvati ta‘sirida bo‘lish inson salomatligi uchun ham zararli sanaladi. Qolaversa, “kitobni tinglayotganda inson ongi diqqatni bir yerga jamlamaydi. Matnini ko‘rmasdan, kamroq narsani eslab qolinadi. SHunday tajriba amalga oshirilgan: ishtirokchilarga audio kitoblarni tinglash taklif etilgan. Ular parallel ravishda boshqa ish bilan shug‘ullanmay, ataylab kitobga quloq solishgan. Biroq baribir chalg‘ishgan”¹³⁶.

Shu bois, bizning fikrimizga ko‘ra, boshlang‘ich ta‘lim, umuman holganda, uzluksiz ta‘limning boshqa bosqichlarida ham audio kitoblardan foydalanish pedagogik faoliyatda qo‘llaniladigan asosiy vosita bo‘lmasligi, pedagogik faoliyatning “rang-barangligi”ga erishish, o‘quvchilarni qiziqtirish uchun vaqti-vaqti bilan foydalanish zarur. Zero, mazkur yosh davrida o‘quvchilarni bosma kitoblardan foydalanishga o‘rgatish maqsadga muvofiqdir.

SHunday qilib, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyatning muayyan tamoyillarga muvofiq tashkil etilishi kutilgan natijani qo‘lga kiritilishini kafolatlaydi. Tadqiqotni olib borishda korporativ, maqsadli, loyihaviy, tabaqaviy, qadriyatli, interfaol, innovatsion hamda refleksiv yondashuvlar, volontyorlik faoliyati, yosh xususiyatlarini inobatga olish, vizualizatsiya, izchillik, uzluksizlik, tizimlilik, dars va sinfdan tashqari o‘qish mashg‘uloti birligi, rang-baranglik kabi tamoyillar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlikni rivojlantirishda ustuvor ahamiyatga egaligi aniqlandi.

Ma‘lum omillar ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayonnga o‘z ta‘sirini ko‘rsatib, uning samarali kechishini ta‘minlaydi. Shu sababli tadqiqotni olib borishda bolalar adabiyotlari, oilaviy o‘qish, ta‘lim jarayoni (dars), sinfdan tashqari o‘qish, ta‘lim muassasasi va oila hamkorligi, volontyorlik faoliyati,

¹³⁶ Норбобоев Н. Китоб ва мутолаа маданияти /Методик-библиографик қўллама //http://naltlib.uz/Content/userfiles/upload/pdf.word.excel/ мутахассислар-учун /услугбий-фаолит/1Ахборот/Китобвамутолаамаданияти_482/20КБ.pdf.

o'yinlar, audio kitoblarni birgalikda tinglash kabi omillar tadqiq etilayotgan jarayonning samaradorligini ta'minlashda o'ziga xos o'rin tutadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotni olib borishda mazkur omillarning ta'siri yuqori ekanligi aniqlandi.

II BO'LIM.
II BOB BOSHLAG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK
KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA

DARS ISHLANMALARI

MAVZU : Minora

Maqsadlar:

a) ta'limiy :

DTS talablari asosida o'quvchilarga madaniy-ma'rifiy bilim berish;

b) tarbiyaviy :

Ajdodlar merosini o'rganish va faxr-iftixor tuyg'usini tarbiyalash;

d) rivojlantiruvchi :

O'quvchilarni mustaqil erkin fikrlashga o'rgatish,ularning og'zaki nutqini,xotirasini rivojlantirish

Dars turi: Yangi bilim beruvchi

Dars uslubi: Noan'anaviy

Dars jihozi: Proyektor,DVD,televizor,slaydlar,buklet,I.A.Karimovning "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch"asari,darslik

Kutilayotgan natija: O'quvchilarni o'qish darsida vatanimizning tarixiy obidalari bilan tanishtirish

Darsning borishi:

Tashkiliy qism

Salomlashish.Navbatchi axboroti. O'quvchilarning darsga tayyorgarligini ko'rib chiqish.

Sinfimiz shiori: O'QUV QUNT BERADI, BILIM SHARAF-SHON,
SHU IKKOVI TUFAYLI ULUG'DIR INSON.

O'qituvchi: O'quvchilar, o'qish darsida nimalarni bilishimiz kerak?

O'quvchi: Minutiga 65-70 ta so'zni o'qiy olishimiz kerak

O'quvchi: So'z va iboralarni to'g'ri talaffuz qila olishimiz kerak

O'quvchi: Gaplarni to'g'ri o'qiy olishimiz kerak

O'quvchi: Gap ohangiga rioya qilgan holda obrazli o'qishni

O'quvchi: Gaplardagi tinish belgilarini talaffuzda aks ettirishni

O'quvchi: Sinash va ajratish ohanglaridan to'g'ri foydalanishni

O'quvchi: Gap ohangiga rioya qilishni

O'quvchi: 15 she'ri yoddan bilish,ertak,maqol,tez
aytish,topishmoq,alla,qo'shiq,hikoya kabi tushunchaga ega bo'lishimiz lozim.

O'qituvchi: Ma'naviyat daqiqasi

Bir o'lkaki tuprog'ida oltin gullaydi

Bir o'lkaki qishlarida shivirlar bahor

Bir o'lkaki,sal ko'rmasa quyosh sog'inar,

Bir o'lkaki g'ayratidan asabi chaqnar.

O'qituvchi:Bugungu darsimiz har safardagi
darsimizdan boshqacharoq.

O'quvchilar,bugun yurtimizning go'zal joylaridan biri Samarqand va
Buxoro shaharlariga sayohat qilamiz. Hozir hammamiz yo'lga otlanamiz va
sizlar bilan avtobusga chiqib joylashamiz. Biz ko'chada yurish va o'zini tuta
bilish qoidalarini o'rganganmiz, ularni amalda ko'rish vaqti keldi.

Xo'sh bolalar,tayyormisiz?

Samarqand va Buxoro shaharlariga yetgunimizcha o`zimiz yashayotgan vodiy haqida o`z taassurotlarimizni o`rtoqlashsak.

Biz qaysi viloyatda yashaymiz

Biz Namangan viloyatida yashaymiz

Namangan gullar shahri

Namangan haqida she`r

O`qituvchi: Namangan o`zining hunarmandchiligi bilan,shirinsuxan odamlari,so`lim goshalari bilan vodiyda alohida ajralib turadi.Ayniqsa, Namangan novvoylari yopgan non,oshpazlari pishirgan mazali taomlar ta`mi og`zingizda qoladi.Chevarlari tikkan liboslar chet elnilidan qolishmaydi.

O`qituvchi:Vodiy deganda yana qaysi viloyatlar tushuniladi.

O`quvchi:Andijon va Farg`ona viloyatlari.

O`qituvchi:Andijon deganda qaysi buyuk ajdodimiz nomini esga olasiz

O`quvchi:Zahiriddin Muhammad Boburni

O`qituvchi: O`tgan darsimizda Zahiriddin Muhammad Bobur haqida yozilgan hikoyani o`qiganmiz.Hikoyani o`quvchilar ketme-ket hikoya qilib beradilar.

O`qituvchi: Zahiriddin Muhammad Bobur bobomiz qayerda tug`ilganlar

O`quvchi:Andijonda

O`qituvchi:Qayerda shoh bo`lganlar

O`quvchi:Hindistonda shohlik qilganlar

O`qituvchi:Juda to`g`ri. Zahiriddin Muhammad Bobur Boburiylar sulolasiga asos solganlar.Bu sulola 530 yil hukm surgan.Bobur bobomiz o`zga yurtlarda bo`lib.Ona vatan tuprog`ida o`tgan bolalik chog`larine qo`msab o`tganlar.Bu hikoyada Boburning besh yosh vaqtida o`rgangan jangovar ilmini namiyish etishi va otasi ,tomoshabinlarning hamdu sanosi haqida yozilgan.

O`qituvchi:Qani endi yo`lda davom etamiz. Vodiydagi viloyatlarni bilar ekansiz,O`zbekistonda yana qaysi viloyatlar bor

Viloyat nomlari sanab o`tiladi.

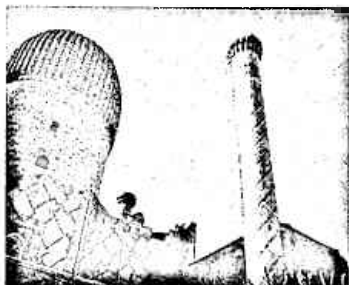
O`qituvchi: Iya bolalar, ana u tezyurar poyezdni ko`ring. Bu qanday poyezd?

O`quvchilar : Bu Afrosiyob poyezdi. Slayd ko`rsatiladi.

O`qituvchi: Mana bolajonlar, yo`l yursak ham mo`l yurdik, nihoyat ertaklarda doston bo`lgan azim shahar Samarqandga yetib keldik.

Samarqand juda qadimiy shahar, Mustaqillik sharofati bilan shahardagi tarixiy obidalar qayta ta`mirlanib yanada ko`rkamlashgan. Ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan bu go`zallik namunalarini ko`rish uchun butun dunyodan sayyohlarning oyog`i uzilmaydi. Bilasizmi bolalar, sohibqiron bobimizning qarorgohi-Oqsaroy devoriga "Agar bizning kuch qudratimizga ishonmasang, biz qurdirgan imoratlarga boq" deb yozilgan.

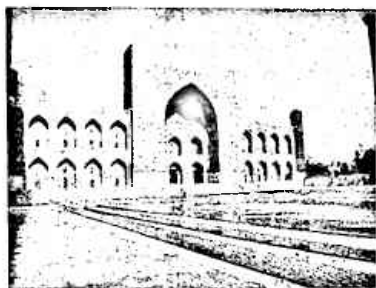

O`quvchilarga proyektor orqali Samarqanddagi tarixiy obidalar ko`rsatiladi.

Endi yo`lda davom etamiz. Mana navqiron va qadimiy Buxoroga kirib keldik. Buxorodagi tarixiy obidalar har bir kishini lol qoldiradi. Bejizga:

Samarqand sayqali ro`yi-zamin ast,

Buxoro quvvati islomi din ast.

Ya`ni :Samarqand yer yuzining sayqali bo`lsa

Buxoro islom dini taraqqiy etgan shahar

Buxorodagi tarixiy obidalar slaydlar orqali ko`rsatiladi.

Bilasizmi bolalar, bu shaharlardagi ajdodlarimiz tomonidan yuksak did bilan yaratilgan tarixiy obidalar nihoyatda ko`pligi ,bu imoratlardagi arxitektura go`zalliklari hech qayerda qaytarilmasligi Samarqand va Buxoroni "ochiq osmon ostidagi muzey " deb nomlanishiga sababdir.

Rebus:

(Javob : Minora)

Bolalar, mana bu minorani qarang. Uning balandligi, takrorlanmas naqshlari juda go'zal.

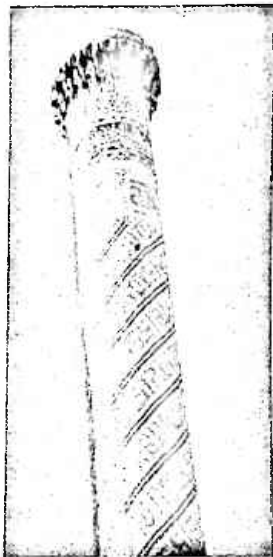
Darslikda berilgan shoir Safar Bamoyevning she'rida minora juda salobatli. O'quvchilar she'ri ifodali o'qib beraman. Qani o'quvchilar she'ri kim yoddan aytib beradi?

Buxoroda bo'lganingda
Ko'rganmisan, Gulnora?
Shaharning qoq o'rtasida
Turar ulkan minora.
Qancha yurtdan havas bilan
Kelishadi ko'rgani.
O'ymakorlik naqshlari
Diqqatingni tortadi.
Qaramoqchi bo'lsang unga –
Do'pping tushar boshingdan.
O'tib qolsang yonidan-chi,
Mehring tag'in ortadi.
Yo'lim tushsa unga doim
Ta'zim qilaman har gal.
U – bobomga manguликka –
Toshdan qo'yilgan haykal.

O'quvchilar she'ri yoddan aytib beradilar.

Bolalar, ana qarang chet ellik sayyohlar ham sayohatga chiqibdilar, kelinglar ularning suhbatini olamiz.

2 nafar sayyoh o'quvchilar bilan ingliz tilida suhbatlashadilar.

© All Rights Reserved. www.Chinof.com/22979

O`quvchi: Hello. Where are you from?

Sayyohlar: Great Britan.

Did you like Uzbekistan?

Yes, I like Samarkand, Buxara ,Tashkent.

Good bye

O`qituvchi minorai kalon haqida qo`shimcha ma`lumotlar beradi.

Minorai kalon majmuasi Buxoroda 1127 yilda amir Arslonxon tomonidan qurdirilgan. Balandligi 50 metr, aylanma uzunligi 9 metr. Pishiq g`ishtdan naqshinkor uslubda ishlangan.

Minoraning yuqori qismig`isht o`ymakorligi bilan bezatilib, karniz holiga keltirilgan. O`qsimon tirgak o`rtasida Arslonxon hamda binokor usta Baqoning nomi bitilgan. Minora ichida g`ishtdan aylanma zinapoya bo`lib, mezanaga olib chiqadi.

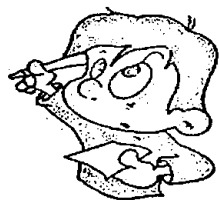
Minora azon chaqirish uchun masjid va madrsalar yonida yoki ularga tutash qilib quriladi. Minorai Kalonqubbasi va devordari muezzin ovozini yanada kuchaytirib berishga xizmat qiladi.

Lug`at ishi:

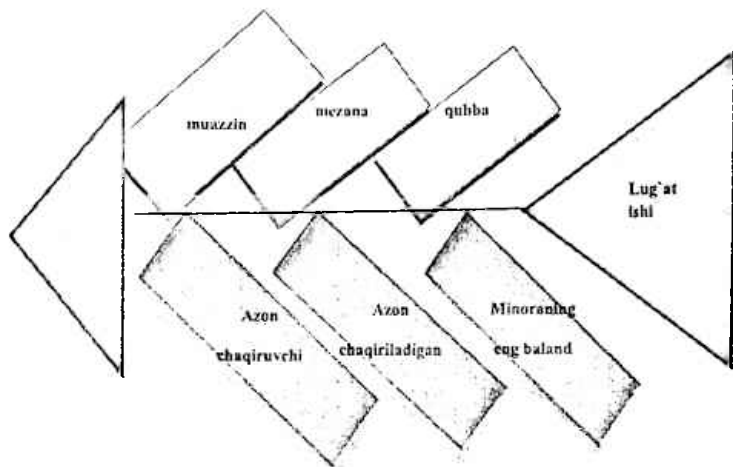
Muazzin-azon chaqiruvchi kishi

Mezana-azon chaqiriladigan joy

Qubba-minoraning eng baland joyi

” Baliq skeleti ” texnologiyasi misolida.

O`quvchilar muhtaram Prezidentimiz Islom Abdug`aniyevich Karimovning “Yuksak ma`naviyat-yengilmas kuch” kitobida yurtimizdagi tarixiy obidalar va ularni qayta tiklash, obodonlashtirish, madaniy va ma`rifiy merosimizni asrab avaylashimiz lozimligi yozilgan.

O`qituvchi: Bolalar endi sizlarni yurtimizning qadimiy shaharlari, ulardagi tarixiy obidalar, madaniy, ma`rifiy va tarixiy ma`lumotlar aks ettirilgan videolavhani tomosha qilishga taklif qilaman.

O`qituvchi: Bolalar mana bugungi yurtimiz bo`ylab uyushtirgan sayohat darsimiz ham o`z nihoyasiga yetdi. Sizlar sayohat davomida qanday taassurotlarga ega bo`ldingiz?

O`quvchi: O`lkamiz shahar va qishloqlarini

O`quvchi: Yurtimizdagi tarixiy obidalarni bildik

O`quvchi: Ana shu tarixiy obidalarni chet elliklar ham qiziqib o`rganishlarini, ularga havas qilishlarini bildik.

O'quvchi: Ona-Vatanimizni sevishtni va undan faxrlanishni o'rgandik.

Baholash: O'quvchilarning darsdagi faoliligiga qarab baholar izohlanib qo'yiladi. Faol qatnashganlar rag'batlantiriladi.

Uyga vazifa: "Minora"she'rini yod olish , ixtiyoriy biror tarixiy obidani rasmini chizish va unga qarab gapirishni o'rganib kelish.

Mavzu: Kichkina Alisher

Zamira Ibrohimo

Darsning maqsadlar:

Ta'limiy maqsad: O'quvchilarning DTS bo'yicha bilim, ko'nikma, va malakasini aniqlash, buyuk ajdodlarimizga nisbatan hurmat , ularning hayotlarini o'rganishda qiziqish uyg'otish ,ko'nikmasini shakillantirish.

Tarbiyaviy maqsad:

O'quvchilarni tartib-intizomga, o'zgalarni hurmat qilish, tabiatni sevishtni o'rgatish, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash.

Rivojlantiruvchi maqsad:

Bilimli,zukko hamda mehnatsevar bo'lishga, erkin va mustaqil fikrlashga

undash. O'quvchini mantiqiy fikrlashga o'rgatishga yo'naltirish. Og'zaki nutqini rivojlantirish. Dunyoqarashini kengaytirish.

Darsning borishi;

1. Tashkiliy qism. Salomlashish she'riy tarzda o'tkaziladi:

Assalomu alaykum,

Parvozga shay lochinlarim .

Mustaqil yurt kelajagi,

Alpomishu, Barchinlarim.

O'quvchilar: Assalomu alaykum, mehribon ustoz,

Maktab degan qutlug' dargoh,

Muqaddasdir bizga har chog'

Bilim sari boshlar yo'lga-

Aziz quchoq, tanish yo'lka.

O'qituvchi: Rahmat aziz bolalar, marhamat, o'tiringlar.

O'qituvchi: -Bizning shiorimiz

O'quvchilar: A'lo o'qish burchimiz,

Bunga yetar kuchimiz.

- Maqsadimiz: Olg'a intilish

O'quvchilardan bugungi sana ,oy,kun va ob-havo haqida ma'lumot olinadi. Mashg'ulot davomida ular rioya qilishi kerak bo'lgan „Oltin qoidalar“ eslatib o'tiladi.

Oltin qoidalar

1. Intizom

2. Faollik

3. Qisqa va aniq javob

4. O'ng qo'l qoidasi

5. O'zaro hurmat

O'qituvchi:

Darsni boshlashdan avval sinfni

3 guruhga ajratib olamiz.

1- guruh: Vatan

2- guruh: Yurt

3- guruh: Diyor

Bugungi darsimizga "Bo'g'irsoq" ertagi qahramonlarini taklif qilganmiz. Dars davomida mehmonimizning bergan savollariga javob beramiz.

I -topshiriq.

1. 2015- yil qanday yil

deb nomlanadi?

Javob; 2015-yil

"Keksalarni e'zozlash yili"

yili deb nomlandi.

2. Keksalarni e'zozlash uchun biz nimalarga e'tibor qilishimiz lozim?

Javob; Keksalarni e'zozash uchun avvalo ularga yordam berishimiz , og'irlarini yengil qilishga harakat

qilishimiz lozim , yaxshi o'qishimiz , odobli , aqlli va bilimli bo'lishimiz lozim.

3. To'kin va farovon hayot

qurib yashash uchun nimalar

qilmog'imiz lozim?

Javob; To'kin va farovon

hayot qurib yashash uchun

biz ajdodlarimiz o'gitlariga

amal qilmog'imiz, ona

yerimizdan olinadigan har qanday boyligimizni ko'z qarachig'imizdek asrashimiz va bilimlarimizni muntazam oshirib borishimiz kerak.

Rahmat bolajonlar. Endi o'tilgan mavzu yuzasidan savollarga javob bersangiz.

II topshiriq:

1-guruhga: Ra'noning oyisi nima uchun bunday yo'l tutdi?

2-guruhga: Siz ham shu hikoyada ishtirok etishni xohlaringiz?

3-guruhga: Siz uyda mehmonlarni qanday kutib olasiz?

III topshiriq:

Mehmonlar haqida

maqollar aytib

bering.

1. Mehmon kelar eshikdan,

Rizqi kelar teshikdan.

2. Mehmon otangday ulug'.

3. Kelguncha mehmon uyalar,
Ketgandan so'ng mezbon uyalar.

Kelish mehmondan, ketish mezbondan.

Kelmoq ixtiyor bilan,

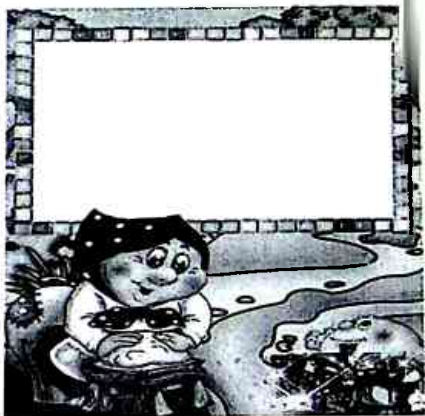
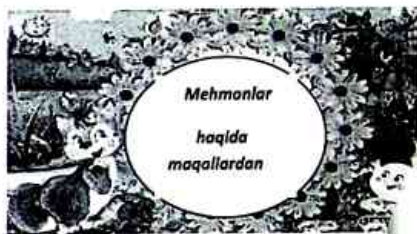
Ketmoq ijozat bilan.

Mezbon borini qo'ysa,

Mehmon ozga sanamas.

Mehmon — aziz, mezbon — laziz.

Mehmon — atoyi xudo.

Mehmon joyi ko'z ustida.

Mehmon izzatda,

Mezbon xizmatda..

Mehmon kelgan uy — barakali.

Mehmon kelgan uyning chirog'i ravshan.

Mehmon kelsa, pastga tush,

Palov bermoq ahdga tush.

Yangi mavzuni tushuntirib berilgandan keyin o'quvchilar bilan savol – javob o'tkaziladi.

1 – savol.

Javob: Alisher Navoiy bolalikdan juda ziyrak, odobli,
Aqlli bola bo'lgan. Uch yoshidan boshlab she'r, musiqa
eshitishni yaxshi ko'rar ekan.

2-savol.

**Alisherning Hirotdagi
o'qishi nima uchun
uzoqqa chiqilmadi?**

Javob: Urush, janjallar-u to'polonlar tufayli ko'pgina oilalar qatori Alisherlarning oilasi ham Hirotidan uzoqqa ko'chib ketishga majbur bo'lgan. Shuning uchun uning o'qishi uzoqqa cho'zilmagan.

3-savol.

Javob: U otdan sirg'alib yumshoqqina qum ustiga tushibdi va o'sha yerda uxlayveribdi.

Mehmonlar bilan birgalikda quvnoq daqiqa o'tkazamiz.

O'quvchilar tomonidan ingliz tilida she'r ijro etiladi.

Darsni mustahkamlash: Mehmonjonlarning savollari bilan o'quvchilar bilimini sinab ko'ramiz.

1-savol: Alisher Navoiy qachon dunyoga kelgan?

Javob: O'zbek xalqining buyuk shoiri Alisher Navoiy

1441-yil 9- aprelda Hirot shahrida tug'ilgan.

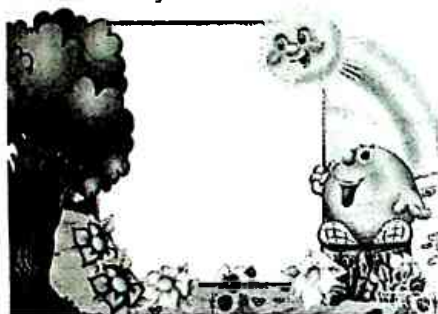
2-savol:

Uning otasi kim edi?

Javob: Uning otasi
G'iyosiddin kichkina ilm,
san'atning

qadrin biladigan inson edi.

Shuning uchun o'g'lining yaxshi tarbiya olishiga, ma'lumotli bo'lishiga katta ahamiyat berdi.

3-savol: U nimaga asos solgan?

Javob: G'azal mulking
sultoni, o'zbek tilining asoschisi.
Ma'rifatparvar, adolatparvar
inson.

Rahmat bolajonlar. Biz sizlardan juda ham xursandmiz.

Endi uyga vazifani yozib oling.

Uyda; A. Navoiy haqida yana ham ko'proq ma'lumotlar to'plab kelasiz va "Kichkina Alisher" hikoyasini o'qib kelasiz.

O'qituvchi; Parvoz qiling qanotingiz

Qayrilmasiz, sinmasin.

Murg'akkina qalbingizga

Hech kim ozor bermasin.

U nimaga
asos solgan?

O'quvchilar: Tinmay o'qib, o'rganish

Vazifamiz, burchimiz.

O'qib elning ishiga

Sarf etamiz kuchimiz.

Mavzu: Kitobim, jon kitobim

Maqsad : a) ta'limiy maqsad: O'quvchilarga

mavzuni to'g'ri va ongli o'qishni o'rgatish she'r yodlash
malakasini oshirish;

b) tarbiyaviy maqsad: Doimo kitob o'qishga odatlanish. Kitob bilan do'st
tutunish, uni asrab-avaylashga o'rganish.

d) rivojlantiruvchi maqsad: mustaqil ishlash
va erfin fikrlashga odatlanish.

Darsning jihozi: sinf kutubxonasi, kompyuter, tarqatma mavzuga oid rasmlar.

Darsning uslubi: yangi bilim beruvchi, noan'anaviy

Darsning borishi:

1. Tashkiliy ishlar: salomlashish, sinfkom axboroti

Sog'lom bola yili haqida amaliy mashg'ulot:

Sog'lom bola bo'lish uchun nimalarga e'tibor berish

kerak?

- a) doimo badantarbiya bilan shug'ullanish lozim;
- b) shaxsiy gigienaga rioya qilish kerak;
- c) vaqtida vitaminli ovqatlar iste'mol qilish kerak;
- d) sog'lom turmush tarziga amal qilish lozim.

O'tilgan mavzuni so'rash, baholash, mustahkamlash

Kitobni asrang

(o'quvchilar 3 guruhga bo'linadilar va har bir guruhdan

ekspertlar ajratiladi)

1-guruh „**Kapalak**”

2-guruh „**Bahor**”

3-guruh „**Qaldirg'och**”

Ekspertlar guruhlar yig'gan „rag'bat” , „yaxshi” , „o'rt” , „jarima” kartochkalarni doskaga osilgan konvertlarga yig'ib boradilar.

1-topshiriq. O'z guruhi nomiga mos she'r aytish.

2-topshiriq. Vatan,Ona,do'stlik haqida maqollar aytish.

3-topshiriq. Doskada mahsus tayyorlangan harf kassasiga 1-guruh a'zolaridan bittasi chiqib unli harflarni,2-3-guruhlardan ham a'zolar chiqib undosh harflarni joylaydilar.

4-topshiriq. O'tilgan mavzu “Kitobni asrang” mavzusini guruh o'quvchilaridan 2,3 tasi o'qiydi.

Guruh ekspertlari matnni to'g'ri o'qishlarini tekshiradi va kerakli kartochkalarni beradilar.

5-topshiriq. „Sog'lom bola” yili bo'yicha amaliy mashg'ulot. Bunda guruhlardan eng past o'zlashtiruvchi o'quvchilar bajaradilar. 3ta taqsimchada mevalar va sun'iy tayyorlangan mahsulotlar aralashtirib qo'yiladi. O'quvchilar vitaminli mahsulotni tanlab iste'mol qilishlari lozim.

1-taqsimchada:olma,shirinlik

2-taqsimchada:yong'oq,bodom,xot dog

3-taqsimchada:anor,qurut,saqich

6-topshiriq.Kompyuter monitorida 3ta rangli rasm namoyish etiladi

Qaysi kitobni o'qisam ekan?

Kitob – bilim bulog'i.

To'g'ri va ongli o'qing.

O'quvchilar rasm asosida tuzilgan gaplarni o'qiydilar.

Guruh ekspertlari o'quvchilar to'plagan kartochkalar-

ni hisoblaydilar, qaysi guruhda „rag'bat“ kartochkasi ko'p bo'lsa o'sha guruh g'olib bo'ladi.

O'tilgan mavzuni mustahkamlash: „koptok“ o'yini orqali. Bu o'yinda o'qituvchi koptokni savollar orqali o'quvchilarga uzatadi, o'quvchi esa javob orqali koptokni qaytaradi.

1. Ota-bobolarimiz kitobni qanday asrashgan?

2. Kitob haqida maqol ayting?

3. Siz qanday badiiy kitoblar o'qigansiz?

Darsda faol qatnashgan o'quvchilar rag'batlantirib baholanadi.

Yangi mavzu bayoni: Kitobim, jon kitobim

(Dilshod Rajab she'ri)

Nur, ziyoga kon o'zing,
Do'st-u qadrdon o'zing,
Ma'no to'la har so'zing,
Kitobim, jon kitobim.

Zavq-shavqqa to'lar dilim,
Olaman sendan bilim,
Bulbulday sayrar tilim,
Kitobim, jon kitobim.

Qo'limdan hech qo'ymayman,
O'qib-o'qib to'ymayman.
Kelajakka bo'ylayman,
Kitobim, jon kitobim.

Maqol; Bilgan o'qir, bilmagan to'qir.

Kitob bilan ishlash: Darslikdan she'rni ifodali o'qib beriladi. She'r mazmunini o'qituvchi tushuntirib beradi. **Ziyo** so'zini ma'nosini tushuntiriladi.

O'quvchlar zanjir usulida she'rni ifodali o'qiydilar.

Yangi mavzuni mustahkamlash: O'qituvchi kitob o'quvchining eng yaqin do'sti ekanligi, doimo kitob o'qib bilimni oshirib borishni o'rgatadi.

Hikmatli gap: Kitob bilim bulog'i.

Topishmoq: Tinmay o'qisang agar,

Ko'p narsani o'rgatar.

Bilsang, uka, o'ylab top,

Bilim koni u - ...

O'quvchilar qo'llaridagi ertak kitoblarni mazmunini qisqa aytib, sinf kutubxonasini boyitadilar.

Uyga vazifa: “Kitobim, jon kitobim” she’rini yod olish, kitob, bilim haqida maqollardan yod olish.

O`qish: Noan’anviy “Ertak” darsi. Darsda “Ertak qahramonlari”.

Mavzu: Chumchuq bilan chumoli. Aziz Abdurazzoq.

Darsning maqsadlari:

1. **Ta’limiy maqsad:** O`quvchilarda “Chumchuq va chumoli” ertagini ifodali o`qish, qayta hikoya qilish, DTS asosida to`g`ri, aniq, ongli o`qish ko`nikmalarini shakllantirish.
2. **Tarbiyaviy maqsad:** Vatan degan muqaddas tuyg`uni, vatanga muhabbat, mehnat qilish, dangasa, maqtonchoq bo`lmaslik, halol mehnatkash insonlarning doimo farovon hayot kechirishlarini qalbiga yetkazish.
3. **Rivojlantiruvchi maqsad:** Darsda o`quvchilar ongiga mehnatkash bo`lishni, maqtanchoq bo`lmaslikni, halol bo`lishni singdirish.

Darsning uslubi: Tushuntirish, suhbat, mustaqil ish, klaster usulidan foydalanish

Darsning jihozi:

1. Ertak qahramonlarini niqoblari.
2. Magnitafon
3. Tarqatma materiallar
4. Rag`bat kartochkalari.
5. Maketlar va oq qog`ozlar.
6. O`qish kitobi.
7. Mavzuga oid rasmlar.

Darsning uslubiy jihozlari:

30 nafar o`quvchilar 3 guruhga ajratib, guruhlarni nomlash. “Bo`ri”, “Tulkiboy”, “Quyvon” deb nomlash. “Klaster”, “Zid-zad” usullardan foydalanish.

Darsning borishi:

Noan’anviy va yangi pedagogik texnologiyalar asosida suhbat olib boriladi.

Sinfda O'zbekiston Respublikasining davlat madhiyasi yangraydi.

O'quvchilar qo'llarini koksilarida madhiyani tinglab jo'r bo'lishadi. Darsni boshlaymiz.

- Assalomu alaykum.
- Vaalaykum assalom
- Kim navbatchi?
- Yaxshi! Davomat – 100%

Konstitutsiya bayrami yaqin bo'lgani munosabati bilan Konstitutsiya haqida she'rlar yod olishadi.

Men darsimizni boshlashdan avval sizlarni 3 ta guruhga bo'lib olaman. Yaqinda qanday bayramni nishonlaymiz?

- Yangi yil.
- O'quvchilar "Yangi yil" bayramini ertak qahramonlarisiz tasovvur qila olmaymiz-a. Bugungi darsimizni ertak qahramonlarini qatnashtirib dars o'tamiz. Darsimizga mehmon bo'lib "Bo'ri", "Tulkivoy", "Quyov"lar kelishgan.

Oldindan tayyorlab qo'yilgan hayvonlar maketini ko'rsatiladi.

Sinfni uch guruhga bo'lib:

1- guruh "Bo'ri"

2- guruh "Tulkivoy"

3- guruh "Quyvon" deb e'lon qilinadi.

Niqoblar guruh sardorlarining boshlariga kiydirib qo'yiladi.

Bo'ri, tulki, quyvonlarga ta'tif beriladi.

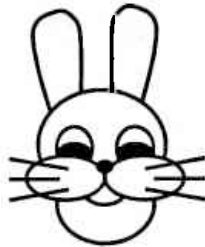
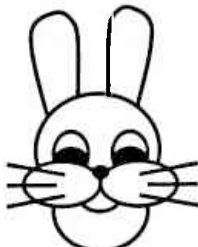
- Bo'ri qanday hayvon?
- Qo'rqmas, yirtqich, yovvoyi.
- U nimani yaxshi ko'radi?
- Quyovni.
- Tulki qanday hayvon?
- Ayyor, yirtqich, chiroyli.
- U nimani yaxshi ko'radi?
- Tovuqni.
- Quyvon qanday hayvon?
- Qo'rqqoq, hurkak, uy hayvoni.
- U nimani yaxshi ko'radi?
- Sabzini.

Demak guruhlar o'zlaringizni qandayligingizni bilib oldingiz. Men guruh sardorlariga "Klaster" Tarqataman, undagi markaziy so'zga ma'nodosh so'zlar topishadi. Guruhlar musobaqa tarzida dars o'tamiz. G'olib guruhga darsimiz so'ngida rag'bat sifatida sirli mukofot beramiz. G'oliblarni aniqlash uchun ularga ball o'rni hayvonlarning o'zi yoqtirgan narsalarning suratlari topshirib boriladi.

Rasmlarni to'plab, oxirida sanaymiz, golibni aniqlaymiz.

Quyidagicha rasmlar tarqatib boriladi.

1. "Bo'ri" guruhiga.

3. “Quyov” guruhiga.

O`quvchilardan o`rgan mavzu so`raladi.

- O`quvchilar “Yaxshi bo`ldi” hikoyasini o`qib keldingizmi?
- Xa.

Yuda vazifani 3 guruhga 3 xil qilib bo`lib berganman. 1- guruhga mazmuniga mos rasm ishlash, 3- guruhga ifodali o`qib kelish.

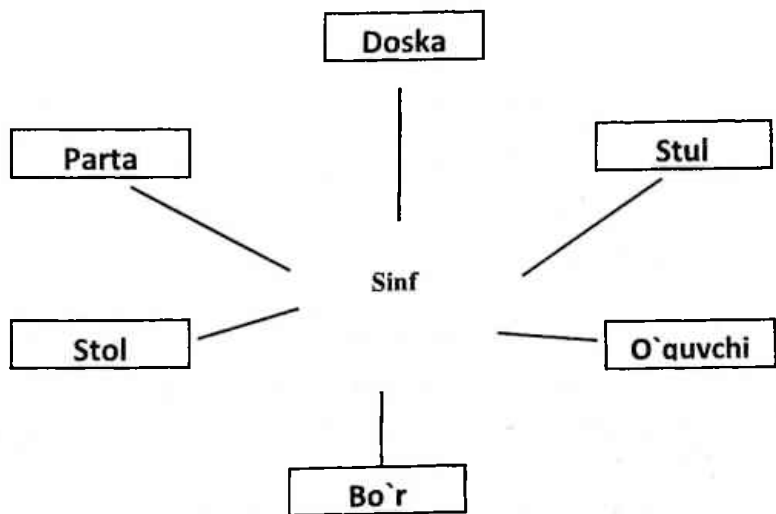
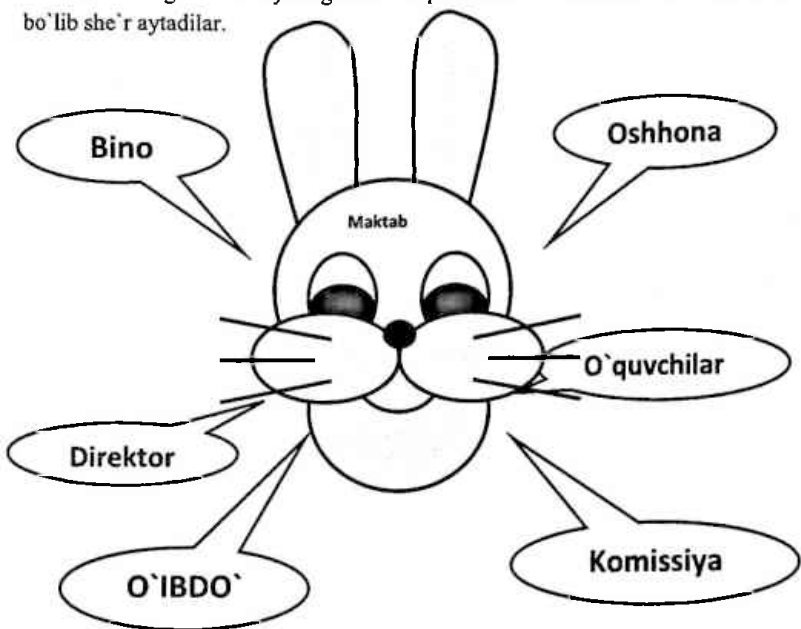
Guruhdan qayta hikoya qilib berishlarini so`rayman. So`zlab bergan o`quvchilarga “Quyovchalar” rasmini tarqataman.

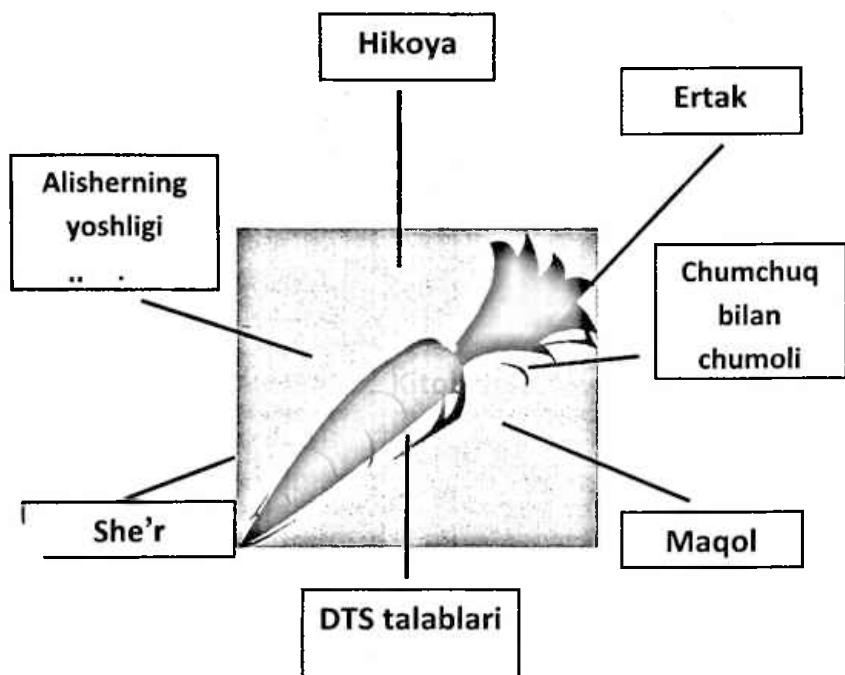
- 1- ya`ni “Tulki” guruhini rasmlarini ko`rib, rasmga qarab hikoya qilib berishlarini so`rayman. Ularga “Tovuqchalar” rasmlarini beraman.
- 2- “Quyov” guruhiga hikoyani ifodali o`qib berishlarini iltimos qilaman. Ularga “Sabzi” rasmini tarqataman.

Guruh sardorlaridan “Klaster”lar yig`ishtirib olinadi. O`qib eshittirib, to`g`ri bajarganlarini ta`kidlab, ularga ham tegishli rasmlar beriladi.

“Quyov” guruhini sardori bajargan ishida bugungi mavzuni yozgan bo`ladi. Shunday qilib yangi mavzu e`lon qilinadi.

Xat taxtaga mavzu yozilguncha o'quvchilar dam olish daqiqalariga xor bo'lib she'r ayadilar.

Qo`limizda besh barmoq,

Maqsadimiz besh olmoq.

Bir ikki uch,

Birlikdadir kuch.

Bugun biz sizlar bilan “Chumoli bilan chumchuq” ertagini o`qib o`rganamiz. (Doskaga mavzuga oid rasm-ko`rgazmalarni ilib qo`yiladi).

Ertakni mazmunini so`zlab beraman. Savol-javoblar o`tkazaman.

Mustahkamlash: O`quvchilarga “Zig-zag” usulida ertakni o`rgataman. (Bir nuqtadan)

O`quvchilarga “Esse” yozishlarini aytaman. (Siz qanday yozgan bo`lar edingiz)

O'quvchilar mana mavzuni tushinib oldingizlar. 2012 yil qanday yil deb e'lon qilindi?

- "Mustahkam oila" yili.
- Barakalla. Kelinglar oila haqida she'r yozib ko'ramiz. O'z guruhingizga ball to'lab berasizlar.

Rag'batlantirish: O'quvchilar to'plagan rasmlarini sanab, g'oliblar aniqlanadi. G'olib guruhga sinfimizning go'zal raqqosa qizi "Xorazimcha" raqsini ijro etib beradi. Magnitafonda kuy yangraydi.

Dars so'ngida yaxshi qatnashgan o'quvchilarni ballari kundaliklariga qo'yib berishlarimni aytaman.

Uyga vazifa: "Bo'ri" guruhiga rasm chizib kelish.

"Tulki" guruhiga ifodali o'qib kelish.

"Quyvon" guruhiga qayta hikoya qilish topshiriladi.

- O'quvchilarni bu mavzu orqali rasm chizish qobiliyatlarini shakllantiriladi.
- Yozuv malaka va konikmalarini oshiriladi.
- Fikrlash, xotiralari mustahkamlanadi.
- Kasbga yonaltiriladi.
- O'zaro o'rtoqlik munosabatlarini tiklanadi.
- Vatanga, ona tabiatga bo'lgan munosabatlarini oshiraman.

Dars tamom.E'tiboringiz uchun raxmat.

Mavzu: " Alisherning bolaligi " Oybek

Ta'limiy maqsad: O'quvchilarga" Alisherning bolaligi _" qissasi haqida tushuncha berish.o'rgangan bilim va ko'nimalari asosida yangi bilim hosil qilish

Tarbiyaviy maqsad: Mavzuning mohiyatini yoritishda turli usullardan o'rinni foydalanish, yangi pedagogik texnologiya asosida yakka, juft, jamoa bo'lib o'quvchilarni jalb etish orqali o'quvchilarda hozirjavoblik fazilatini tarbiyalash

Rivojlantiruvchi maqsad: O'quvchilarga tezkor savol javob o'tkazishni va ifodali o'qish mahoratini oshirish. Ertaklardagi voqelarni ro'llarga bo'lib ijro etish mahoratini oshirish

Dars turi: Yangi bilim beruvchi

Dars usuli: Savol-javob, suhbat, musobaqa.

Dars jihozi: Ko`rgazma, rasm, tarqatma, slaytlar

DARSNING BORISHI.

1. Tashkiliy qism: a) Salomlashish.

O`qtuvchi: Salom sizga bog`imning g`unchalari

Salom sizga kuyimning gukg`unchalari

Salom sizga muallimning sof o`zbek tilidan

Salom sizga ustozingiz yonib turgan dilidan

Ikki qo`lim ko`ksimda aylayin yazim

Qabul aylang bolajonlar “Assalomu alaykum”

O`quvchi: Ko`zzimizning nuri sizsiz

Qalbimizning qo`ri sizsiz

Muallimjon sizga yo`llab shirin kalom

Deymiz sizga “Va alaykum assalom”

b) Davomatni aniqlash.

Navbatchi o`quvchi: Sinfda men navbatchi

Ustozimga yordamchi

Pok tutaman xonani

Hamda yozuv tahtani

Ustozim shod bo`ling

Bugun hamma shu yerda

Darsingizni miriqib

Eshitish umidida

s) Darsga tayyorgarlik.

Bizning tug`ulib o`sgan vatanimiz qayer?

Vatan deganda nimani tushunasiz?

Yurtimizda qanday bayram nishonlanmoqda?

Konstitutsiya deganda nimani tushunasiz?

Qanday moddalarni bilasiz?

“ Raqamlar tilga kiganda” o`yini

1

2

8

10 14

21

2. O`tgan darsni mustahkamlash: O`quvchilardan o`rgan bo`lim va mavzu yuzasidan savol javob o`tkazish va tayyorlab kelgan sahna ko`rinishlarini kuzatish.

O`quvchilarda ingliz tilida ertak qahramonlarini nomlarini so`rash.

Yana qanday ertaklar bilasiz? (Inglizcha)

Dam olish daqidasi: “Nafas olish mashqi” o`yinini o`ynash

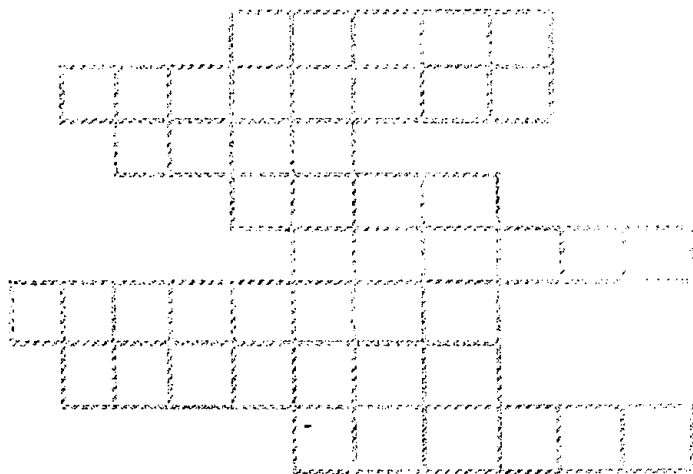
1. Yangi mavzu bayoni: **Alisherning bolaligi**

4. Darsni mustahkamlash: O`quvchilar bilan o`tilgan mavzular yuzasidan savollarga javob berib krasvord bajarish orqali bilimlarni mustahkamlas

1. Dalat ertagida dehqonga kim to`g`ri maslahat beradi?

2. Qanday kishi o`limga yaqin

3. Quyosh sevgan.....
4. Baqaning orzusi
5. Tulkini dumsiz qilgan narsa?
6. Barmoqday keladigan bola?
7. Shavla pishadigan idish?
8. Qadimgi qorlar rangi?
9. Bolalar uhlashdan oldin nimani sevib eshitishadi?

5. Darsniya kuni: O`quvchilarni olgan ballarini e,lon qilb rag`batlantirish.
6. Uyga vazifa: Ertakni o`qib o`rganish

Darsning mavzusi: Yaxshidan bog` qoladi (Rivoyat)

Darsning maqsadlari:

a) Ta`limiy maqsad: O`quvchilarni „Yaxshidan bog` qoladi” rivoyati mazmuni bilan tanishtirish, ajdodlarimizning hayoti va ijodi haqida ma`lumotlar berish;

b) Tarbiyaviy maqsad: O'quvchilarni mehnatsevarlik, vatanparvarlik va tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash, yuksak insoniy sifatlariga ega bo'lishga chaqirish;

d) Rivojlantiruvchi maqsad: Matnni to'g'ri, tez va ifodali o'qish malakalarini takomillashtirish, matn ustida ishlash, tahlil qilish ko'nikmasini mustahkamlash, lug'at boyligini oshirish.

Dars turi: Yangi tushuncha va bilimlarni shakllantiruvchi.

Dars usuli: Suhbat, savol-javob, klaster, „Davom ettir“ o'yini.

Darsda foydalaniladigan jihozlar: Alisher Navoiy bobomiz suratlari, matn mazmuniga mos keluvchi bog` manzaralarini aks ettiruvchi rasmlar, AKT, o'zbek xalq maqollaridan namunalar, rag`bat uchun turli gul shakllari...

T/R	Dars bosqichlari	Vaqt taqsimoti
1	Tashkiliy qism	3 daqiqa
2	O'tilgan mavzuni mustahkamlash	12 daqiqa
3	Yangi mavzuni tushuntirish	15 daqiqa
4	Yangi mavzuni mustahkamlash	10 daqiqa
5	Darsni yakunlash va o'quvchilarni baholash	3 daqiqa
6	Uyga vazifa berish	2 daqiqa

Darsning borishi:

Tashkiliy qism:

- a) Salomlashish;
- b) Navbatchi axborotini tinglash;
- d) O'lkamizda bahor fasli hukm surayotgani uchun magnit tasmasidan taralayotgan

bahorni tarannum etuvchi kuy ohangi ostida o'quvchilardan bahorni madh etuvchi she'rlar so'rash;

Masalan:

-Yana bahor keldi, yana olamda,

Ajib bir go`zallik, ajib bir bayot.

Men seni qutlayman shu ulug` damda

Aziz yelkadoshim, muzaffar hayot!

-Uchib yurar mayin shamollar

Yelpib-yelpib anhor yuzini.

Qirg`oqlarda soyabon tolla

Oyna-suvda ko`rar ozini.

Bog`lar qiyg`os gulda yaxlit bir chaman,

Har daraxt anvoyi bir tarovatda.

Bir kaft bog` mehnat-u hosilga vatan,

O`zga ko`rk, o`zga rang har bir daraxtda.

Tashkiliy qismda o`quvchilarning har bir to`g`ri javobi yoki darsdagi bir ishtiroki bitta rag`bat kartochkasi bilan baholanishi mumkinligi aytiladi, rag`batlarni tarqatuvchi o`quvchilar saylab qo`yiladi.

O`tilgan mavzuni mustahkamlash:

”NAVRO`Z-BAHOR BAYRAMI” hikoyasi mazmunini 5-6 o`quvchi qismlarga bo`lib doskada yoritadi. O`quvchilarning matn mazmunini yoritishlarida „Davom ettir” o`yini qo`llanadi.

- Bahor! Hali yerlarda qor ko`p.Qor kechalari quyosh nurida eriydi, yerga singiydi,kechalari esa muzlaydi.

Tol kurtaklari yorilib,undan bo`z momiq g`unchalar chiqadi. Bo`g`otda sap-sariq bo`lib osilib yotgan sumalaklar quyosh shu`lasiga chidayolmay yosh to`kmoqdalar.

-O`lkamizda uyg`onish fasli-bahor hukm surmoqda. Tabiat uyg`onmoqda.qadimda yilning boshlanishi 21-martdan boshlangani uchun bu kunning Navro`z, ya`ni yangi kun deb nomlashgan.

-Navro`zgacha turli meva nihollari ekiladi, yo`llar va ko`chalar tozalanib, ariqlar qaziladi, turli manzarali daraxtlar ekiladi.

Navro`zda bobodehqonlarimiz ham o`z ishlarini boshlab yuboradilar. Yer haydab, unga urug` qadaydilar.

-Navro`zga atab yoshlar rang-barang kiyimlar tiktiradilar. Navro`zda qariyalar va bemorlar holidan xabar olinadi.

-Navro`z taomlaridan –sumalak, halim pishiriladi. Moy, qaymoq, jizza,yong`oq solib kulcha, patir, lochiralar pishiriladi. Turli ko`katlardan somsalar tayyorlanadi. Navro`zda tug`ilgan o`g`il bolaga Navro`z, Murod kabi ismlar qo`yilsa, qizlarning ismiga gul qo`shib aytiladi. Masalan, Gulasal,Gulbahor, Gulzamon kabi.

-Navro`z kunlari yoshlar keksalar oldiga navro`zlik ko`tarib, salomga borishadi. Yalpiz, binafsha kabi xushbo`y narsalarni olib borsalar, qariyalar qo`llariga olib, „Esonlik-omonlik, hech ko`rmaylik yomonlik, yanagi oylar-yillarga o`ynab-kulib yetaylik”, deb tilak bildiradilar.

Matn mazmunini so`zlagan o`quvchilarga quyidagi savollar beriladi va bergan javoblariga qarab, 1 tadan rag`bat kartočkasi bilan bilan taqdirlanadilar:

Savol:-Bahorda tabiatda qanday o`zgarishlar sodir bo`ladi?

Javob:- Bahor kelishi bilan tabiat uyqudan uyg`onadi,kunlar asta-sek isiy boshlaydi.

Savol:-Navro`zgacha va Navro`z kunlari qanday yumushlar bajariladi?

Javob:-Navro`zga atab turli liboslar tiktiradilar,qariyalar va bemorlar holidan xabar oladilar, ko`chalar tozalanadi, kochatlar ekiladi, turli navro`z taomlari pishiriladi...

Savol:-Navro`z urf-odatlaridan nimalarni bilasiz?

Javob: -Navro`zda uy-joylar tozalanadi, daraxtlar tanasi oqlanadi, sumalak pishiriladi,yaxshi niyatlar qilinadi, araz-ginalar unutiladi, qarindosh- urug`lar holidan xabar olinadi...

Savol:-Navro`z bayrami haqida prezidentimiz o`zlarining „Yuksak ma`naviyat-yengilmas kuch” nomli risolalarida qanday fikrni ilgari surganlar?

Javob:-Navro`z bayrami biz uchun hayot abadiyligi, tabiatning ustuvor qudrati va cheksiz saxovatning,ko`p ming yillik milliy qiyofamiz, oliyjanob urf-odatlarimizning betakror ifodasi bo`lib kelmoqda.

O'qituvchi: -Demak, mana shunday milliy bayramlarimiz, oliyjanob urf-odatlarimiz bizning yuksak ma'naviyatli xalq ekanligimizni ko'rsatib turar ekan.

Savol:- Ma'naviyat o'zi nima?

Javob:-Ma'naviyat insonni ruhan poklanishga, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, uning ichki dunyosini, irodasini baquvvat qiladigan, iymon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir.

I.A.Karimov.

Ma'naviyatga Otkir Hoshimovning bergan ta'rifi o'quvchilarga eslatiladi.

Odamzod nima uchun kaftdek hovlisiga gul ekadi? Undan ko'ra sholg'om eksa, qozoniga tushadi-ku.

Odamzod nima uchun bulbul chax-chuxini eshitganda entikib ketadi? Undan ko'ra bulbulni sho'rvaga solib pishirsa, nafsini qondiradi-ku.

Odamzod nima uchun osmonda charaqlab turgan yulduzlarni ko'rib, ko'ngli zavqqa to'ladi? Yulduzlar uning cho'ntagidagi tillalar emas-ku.

Odamzod nima uchun kitob o'qiyotib,suyukli qahramoni o'lib qolsa yig'laydi? Uni yozuvchi „ichidan to'qib chiqargani“ni biladi-ku.

Odamzod nima uchun bolasining boshida alla aytadi? Go'dak alla eshitmasa uxlamaydimi?

Gap shundaki, Odamzodni hayvonotdan ajratib turadigan chegara bor. Bu chegaraning nomi Ma'naviyat deb ataladi!

Yangi mavzu bayoni:

Oquvchilarni rivoyat mazmuni bilan tanishtirishdan oldin ularga rivoyat haqida eslatish.

Yaxshidan bog' qoladi

Ko'klam kunlarinig birida Sulton Husayn saroyda yolg'iz o'tiraverib, zerikib ketibdi. Sundan keyin u do'sti Mir Alisherdan xabar olish uchun u yashaydigan mahallaga boribdi.

Qarasa, do'sti yeng shimarib,bog'ida ishlayotgan ekan. Buni ko'rgan Husayn otidan tushib, do'sti bilan so'rashgach:

-Hormang, do'stim! Nega shoirlar majlisida ko'rinmay qoldingiz desam, bog'bonlikni pesh qilibsiz-da!-debdi.

Mir Alisher ham belbog'i bilan peshanasidagi terini artar ekan:

-Ko'klam kelsa ko'chat ek, degan ekan mashoyixlar. Shu bog'dagi qurigan olmalarning o'mniga uch-to'rt tup yong'oq ekyapman,-deb javob beribdi.

-Ey do'stim-ey, qarigan chog'ingizda bog' qilishning sizga nima keragi bor, axir? Siz bilan men yoshimizni yashab, oshimizni oshagan bo'lsak, bu yong'oqlaringiz qachon hosilga kiradi-yu, siz qachon mevasidan yeysiz? Oxir umringizda mana shu bog'dagi mevalarning boriga qanoat qilib,soya-salqinda tinchgina g'azal bitib o'tiravermaysizmi?

-Do'stim, yaxshidan bog' qoladi, degan naqlni eshitganmisiz? Men bu ko'chatlarni o'zim uchun emas, mana shu mahallamiz ko'chalarini changitib yurgan bolakaylar, balkim ularning ham bolalari uchun ekyapman. Bir kun kelib, shu ko'chatlarning har biri azim daraxt bo'ladi. Hosil bera boshlaydi. Shunda odamlar uning mevasidan totib, „Bu bog' Mir Alisherdan qolgan!“-deyishadi. Shuning o'zi menga har qanday ne'matdan lazatliroqdur,-deb javob beribdi.

Bu gaplarni eshitgan Sulton Husayn Mir Alisherning saxovatiga qoyil qolib, unga hamyon to'la tilla chiqarib beribdi. Mir Alisher tillaga qarab turib:

-Ana ko'rdingizmi, do'stim! Ekayotgan ko'chatlarim hozirdanoq hosil bera boshladi,-deya kulib qo'yibdi.

Sulton Husayn Mir Alisherning hozirjavobligiga yana bir bor qoyil qolgan ekan.

Matnni oqituvchi o'qiydi, o'quvchilar kuzatib boradilar, keyin o'quvchilar davom ettirib yakuniga yetkazadilar.

Matn o'quvchilarga rollarga bo'lib o'qitiladi va lug'at bilan ishlanadi.

Mashoyixlar- donishmandlar

Qanoat qilib-sabr qilib

Azim-katta

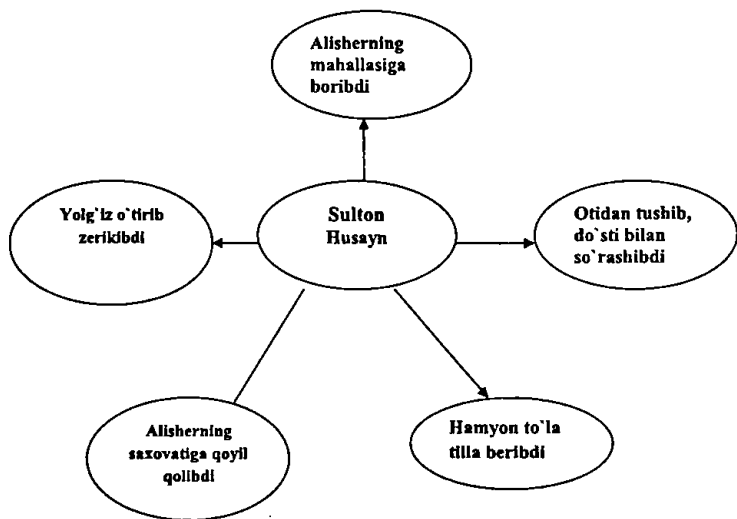
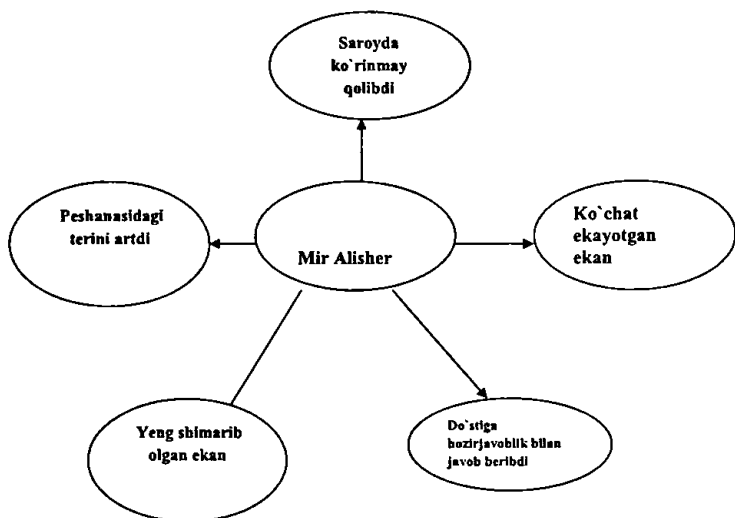
Yangi mavzuni mustahkamlash:

Yangi mavzu klaster usulida va savol-javob orqali mustahkamlanadi.

Sulton Husayn va Alisher Navoiy nomlari o`rtaga yoziladi.

Tarmoqlarda esa ularga mos kelgan harakatlar yoziladi.

Masalan:

1.Sulton Husayn nima uchun Mir Alisherni qidirib keldi?

-Sulton Husayn ancha vaqtdan beri Mir Alisher saroyda ko`rinmagani uchun uni qidirib Mir Alisher yashaydigan mahallaga keldi.

2.Mir Alisher nima qilayotgan edi?

-Mir Alisher yeng shimarib bog`da ko`chat ekayotgan ekan.

3.Mir Alisher ko`chatlarni nima niyatda ekayotgan edi?

-O`zi uchun emas, mana shu mahalla bolaalari, qolaversa, ularning ham bolalari uchun ekayotgan edi.

4.,Yaxshidan bog` qoladi” maqolini siz qanday tushunasiz?

-Yaxshi inson o`zidan keyingi avlodlarning xotirasida faqatgina yaxshi, ezgu ishlari bilan yashaydi.

5. Yaxshilik, mehnat haqida yana qanday maqollarni bilasiz?

-Yaxshilik yerda qolmas.

-Yomon bilan yurdim, qoldim uyatga,

Yaxshi bilan yurdim,yetdim niyatga.

-Mehnat baxt keltirar.

-Yomon kelsa buzar,

Yaxshi kelsa tuzar.

-Mehnatdan kelsa boylik.

Turmush bo`lar chiroylik.

-Yaxshi el g`amida,

Yomon o`z g`amida

-Yaxshidan bog` qolar,

Yomondan dog`

6.Alisher Navoiyning

G`urbatda g`arib shodmon bo`lmas emish,

El anga shafiqu mehribon bo`lmas emish.

Oltin qafas ichra g`r qizil gul bitsa,

Bulbulga tikondek oshyon bo`lmas emish ruboiylari misolida o`quvchilarga Vatan deb atalmish muqaddas go`shaning o`rnini hech qanday narsa bilan almashtirib bo`lmasligini tushuntiriladi...

7.Rivoyat orqali siz o`zingizga qanday xulosa chiqardingiz?

Bu yil 9-fevralda Navoiy bobomiz tavalludining necha yililari nishonlandi?

Darsni yakunlash va o`quvchilarni baholash

Mana o`quvchilar, bugun biz „Yaxshidan bog` qoladi“ rivoyati orqali bobokalonimiz Mir Alisher Navoiy va u kishining do`sti, shoh Sulton Husayn haqida, ularning qilgan ishlari haqida ba`zi ma`lumotlarga ega bo`ldik.

Shu bilan birga tabiatni sevish, uni asrab-avaylash, tabiat ne`matlaridan oqilona foydalanish har birimizning burchimiz ekanligiga yana bir bor ishonch hosil qildik.

Hozir bahor fasli.Bahorda turli ko`chatlar ekiladi. Bolalar siz ham ota-onangizga turli ko`chatlar ekishda yordam berasiz, deb umid qilaman.

Darsning boshida aytganimizdek har bir o`quvchining dars davomida to`plagan rag`batlarini hisoblab o`quvchilarga ballar qo`yiladi va qo`yilgan ballar izohlab beriladi.

Darsni yakunlash:

Uyga vazifa: Matnni ifodali o`qishga va mazmunini so`zlab berishga tayyorlanib kelish.Savollarga javob berish.

Yaxshilik, mehnat haqida maqollar yod olish.

Mavzu:”Bobur va Humoyun”P.Qodirov

2. Darsning maqsadi:

- a) Ta'limiy maqsad: O`quvchilarning to`g`ri, ongli, ravon hamda tushunib o`qish malakalarini shakllantirish.
- b) Tarbiyaviy maqsad: O`quvchilarning dunyoqarashlarini shakllantirish, matn mazmuniga ko`ra, ota-onani hurmat qilish, e`zozlash , Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash.

d) Rivojlantiruvchi maqsad: O'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirish, tez ravon o'qish malakasini rivojlantirish.

3. Darsning turi: Yangi bilim beruvchi.

4. Darsning uslubi: Guruhlarda ishlash, savol-javob, tushuntirish.

5. Darsning jihozi: Rangli rasmlar, tarqatma materiallar, DVD, kompyuter, testlar.

DARSNING BORISHI:

I. Tashkiliy qism.

Darsning boshlanishida o'quvchilar bilan salomlashish, tozalikni tekshirish, davomatni aniqlash.

Bugun biz o'quvchilar o'qish darsimizda noan'anaviy usulda dars olib boramiz. Buning uchun sinfni uch guruhga bo'lib olamiz.

I guruh «Lolaqizg'aldoq»

II guruh «Binafsha»

III guruh «Chuchmoma» deb nom qo'yamiz.

O'quvchilar bilan mustaqilligimiz uchun qanday ishlarni amalga oshirilganligi haqida savol-javob o'tkaziladi.

- O'zbekiston qachon mustaqil bo'ldi?
- O'zbekiston mustaqil bo'lgandan keyin qanday ramzlarga ega bo'ldi?
- O'zbekiston prezidenti I.A. Karimovning "yuksak ma'naviyat yengilmas kuch" asari ma'lumot aytingch?
- O'zbekiston haqida qanday she'rlar bilasiz?

Raqamlar tilga kirsin 1, 9, 12, 26

Savol-javoblar orqali o'quvchilarning bilimlarini sinab, ko'riladi.

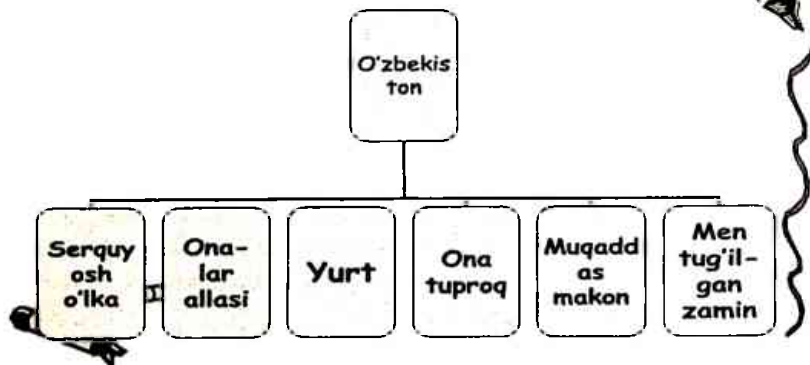
II. O'tgan mavzuni mustahkamlash.

O'quvchilarni o'tilgan mavzu yuzasidan bilimlarini so'rab baholanadi. So'rovni savol-javoblar asosida tashkil qilinadi.

1. Ota-ona haqida hadislarda nima deyilgan?
2. Farzandning ota-ona oldidagi vazifasi nimalardan iborat ekan?

3. Yurtimizdan qanday insonlar yetishib chiqqan?
4. Siz Vatan uchun nima qila olasiz?
5. Vatan haqida she'r ayting.

Vatan-bu

III. Quvnoq daqiqa.

Ingliz tilida „ Hafta kunlari” qo'shig'ini kuylash.

IV. Yangi mavzu bayoni: “Bobur va Humoyun”P.Qodirov

Mavzuga oid kirish suhbatini o'tkazish.

Bobur kim bo'lgan? Qanday ishlarni amalga oshirgan? Bobur dovyurak, epchil, kuchli, o'ta idrokli inson bo'lgan. U ona yurti Andijonni, oilasini qadrlagan, farzandlari sevgan. Farzandi uchun o'z jonini berishga tayyor turgan.

Bir kuni Humoyun betob bo'lib qoldi. U tuni bo'yi alahlab, behush yotdi.

Saroy tabiblari bu og'r dardga hech bir davo topolmadilar. Humoyunning onasi Mohimbegim yum-yum yig'laydi. Bobur o'rtanadi. Og'ir paytlarda Boburga suyangan, undan yordam olishga o'rgangan odamlar hozir ham biror chorasizlikdan qiynalardi.

Bobur o'ziga umid bilan qarab turgan odamlarning orasidan o'tib Numoyunning to'shagi yoniga keldi.

-Humoyun,jagarbandim. Sening shu og'ir dardingni xudo sendan olibmenga btrsin.... Gulbadanbeginning yozishicha ,o'sha kuniyoq Humoyunning ahvoli yaxshilana boshlabdi.Boburning esa,mazasi qochib yotib qoldi.

- O'qituvchi matnni ifodali qilib o'qib beradi.

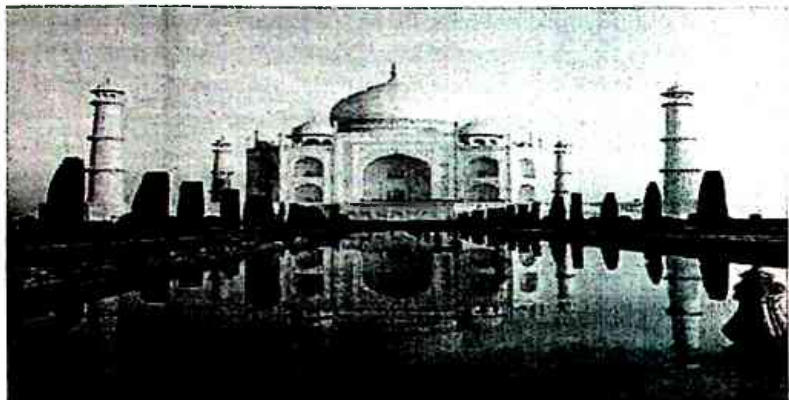
- 3 ta guruhdan ravon o'qiydigan o'quvchilar doskaga chiqariladi matnni o'qitiladi.
- Eng yaxshi o'qigan o'quvchilarga rag'bat kartochkasi beriladi.
- Bu usul orqali o'quvchilarni mustaqil o'qishga o'rgatib boriladi.

V. Yangi mavzuni mustahkamlash.

O'quvchilarga navbatma-navbat ifodali, ongli, tushunib o'qish tavsiya etiladi.

O'qituvchi darsda test savollari va tezkor savol javoblar asosida yangi mavzuni mustahkamlaydi.

O'quvchilarni ko'proq har bir darsda test usullaridan foydalanishni tavsiya etish kerak. Chunki test o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, topqirlikka va hozirjavoblikka o'rgatadi.

Test.

Bobur kim bo'lgan?

a)shoir b) shoh va shoir d) ,vazir?

2.Qayerda tug'ilgan?

2a) Andijonda b) Namanganda d) Samarqandda

3.U qayerda podshohlik qilgan?,

a) Hindistonda b) Andijonda d) ikkala javob to'g'ri

3 ta guruh vakiliga tezkor savollar beriladi.

1-guruh vakiliga.

1. Eng sovuq fasl. (Qish)

2. Madhiya muallifi kim? (A. Pripov)

3. Eng mo'tabar zot. (Ona)

4. Alisher Navoiy kim bo'lgan? (So'z mulkinging sultoni)

5. Hayvonlar shohi (Sher)

2-guruh vakiliga.

1. O'zbekiston poytaxti qayer? (Toshkent)

2. Birlashtirib kiyimni, issiq tutadi bizni. (Tugma)

3. Sumalak qachon pishiriladi? (Navro'zda)

4. Archa qayerda o'sadi? (O'rmonda)
5. 2014-yil qanday yil deb nomlandi? (Sog'lom bola yili)

3-guruh vakiliga.

1. Otning bolasi nima? (Toy)
2. Onalar qo'shig'i nima? (Alla)
3. Jo'janing onasi nima? (Tovuq)
4. Bayrog'imizda necha xil rang bor? (4 xil)
5. Amir Temur kim? (Shox va sarkarda)

VI. Guruhlarni rag'batlantirish, baholash:

Darsni yakunlashda har bir guruhda darsda faol qatnashgan o'quvchilar o'qituvchi tomonidan rag'bat bali bilan taqdirlanadi.

Dars qanday o'tganligi haqida o'quvchilar fikrlari tinglanadi.

VII. Uyga vazifa: Mavzuni ifodali o'qish, mazmunini so'zlash. Hikoya asosida reja tuzib sozlab berish

Fan: Odobnoma

Mavzu:Konstitutsiyamiz – baxtimiz poydevori

Darsning maqsadi:

Ta'limiy: Konstitutsiya-baxtimiz qomusi, Konstitutsiya — davlatning asosiy qonuni, bolalar huquqlarining davlat tomonidan ta'minlanishi, huquq va burchlarimiz haqida o'quvchilarga ma'lumot berish. FK2: qonun, qoida, tartib tushunchalarini biladi, ularning buzilishi yuzasidan munosabat bildiradi.

Tarbiyaviy: Barkamol avlodga xos odoblilik san'ati va madaniyatini singdirish, bugun yurtimizda bolalarning baxtli yashashi, bilim olishi uchun yaratilgan sharoitlardan unumli foydalanish kerakligini tushuntirish. TK2: Televizordan ko'rgan, radiodan eshitgan lavhalaridan ma'lumotlar tushunib aytib bera olish.

Rivojlantiruvchi: o'quvchilarni mustaqil izlanishga, fikrlashga, o'z fikrini isbotlash va turli vaziyatlardan chiqishga o'rgatish. TK5: orasta kiyinish, maktab ichki tartib qoidalariga va gigiyena talablariga doimo rioya qilish.

Darsning turi: Yangi bilim beruvchi

Darsning usuli: zamonaviy texnologiyalar

Darsning jihozi: mavzuga oid rasmlar, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kitobi, 4-sinf odobnoma darsligi, slaydlar.

№	Darsning bosqichlari	Vahti
I.	Tashkiliy qism.	3 daqiqa
II.	O'tilgan mavzu yuzasidan takrorlash.	7 daqiqa
III.	Yangi mavzu bayoni.	15 daqiqa
IV.	Yangi mavzuni mustahkamlash.	15 daqiqa
V.	Darsga yakun yasash, o'quvchilarni rag'batlantirish.	3 daqiqa
VI	Uyga vazifa berish, tushuntirish.	2 daqiqa

Darsning borishi:

I. Tashkiliy qism:

O'qituvchi:

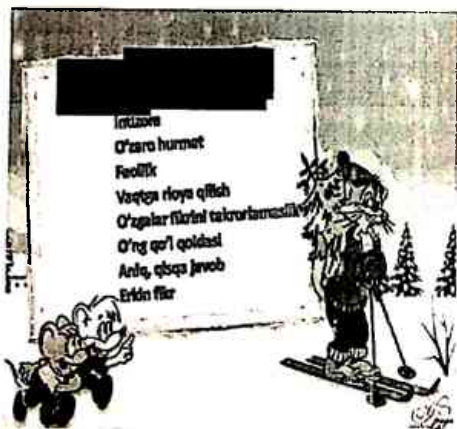
Quvnoq zukko o'quvchim
Siz baxtim quvonchim
Shaymisiz sabog'imga
Kelajakka ishonchim.

O'quvchilar:

Bizlar quvnoq zukkumuz
Yayrab bilim olamiz
Bilim olishga shaymiz
Ishonchingiz oqlaymiz

Navbatchi axboroti

Bugun sinfda navbatchi kim
Ne gaplar bor xabar bering
Bugun sinfda men navbatchi

Tozalik, tartibga soqchi
Sinf xonasi ozoda
Yozuv taxtasi toza
Bugun darsda hamma bor
Saboq olishga tayyor

- Darsning asosiy qoidasi-"Oltin qoidalar" eslatib o'tiladi.

Dars shiori:-Fan ko'kida qil parvoz,

Qancha bilsang shuncha oz.

Odobnoma fani, uning maqsadi haqida savol-javoblar o'tkaziladi.

Guruhlar ularni dars davomida baholash tartibi haqida ma'lumot berish.

"Ma'naviyat daqiqasi"da qish faslidagi muhim sanalar aytib o'tiladi. Darstaxtaga rim raqamlarida sonlar yozilgan, o'quvchilar ana shu sonlarni aytadilar va bu sonlar nimani anglatishi haqida ma'lumot beradilar.

I-1-Dekabr Xalqaro giyohvandlikka qarshi kurash kuni, 1- Yanvar yangi yilning birinchi kuni.

III-3-Dekabr- Nogironlarni himoya qilish kuni.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4-moddasi.

VIII-8-Dekabr- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilingan kun.

IX-9-Fevral-So'z mulkining sultoni Alisher Navoiy tavallud topgan kun.

X-10-Dekabr-O'zbekiston Respublikasi Davlat Madhiyasi tasdiqlangan kun.

II.O'tilgan mavzuni so'rash:

O'quvchilardan o'tilgan mavzuni so'zlab berish so'raladi. O'tilgan mavzu asosida savol-javob o'tkaziladi.

1. Yaxshi qo'shiq va musiqa insonga qanday ta'sir ko'rsatadi?
2. Siz qanday qo'shiqlarni sevib tinglaysiz?
3. «Kuy sehri» matnini diqqat bilan o'qing. Bitta asbob yordamida ijro etilgan kuylar nima uchun insonlarga har xil ta'sir ko'rsatdi?
4. Qo'shiq va musiqa tinglash odobi haqida mulohaza yuriting.

Ekranida test savoli bilan ishlanadi.

O'zbek maqom san'atining rivojlanishiga ulkan hissa qo'shgan buyuk san'atkor kim edi?

- A)Muxtor Ashrafiy B)Yunus Rajabiy C)Mutal Burhnov D)Bctxoven

Dam olish daqiqasi. "Lazgi" kuyiga raqs tushiladi.

III. Yangi mavzuning bayoni:

- O'quvchilar, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qachon qabul qilingan?
 - Bu kitobni bilishimiz bizga nima uchun kerak?
- O'quvchilar javoblarini umumlashtirib, mavzu bilan tanishtiraman.

O'zbekiston xalqining istiqbolga erishganlik baxti uning mustaqillik qomusi bo'lmish Konstitutsiyada mustahkamlangan. Konstitutsiya dunyo siyosiy xaritasida yangi demokratik davlat-O'zbekiston Respublikasi paydo bo'lganligini tasdiqladi. Konstitutsiya xalqning o'zini o'zi boshqarish, erkinlik va ijtimoiy adolat, insonparvar davlat va fuqarolik jamiyati harpo etish to'g'risidagi orzusini ifodalagan. Konstitutsiyada mustaqil mamlakatimizning mazmun-mohiyati, uning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy tizimining demokratik tabiati, umuminsoniy qadriyatlarga sodiqligi, fuqarolarning huquq va erkinliklari qat'iy belgilab qo'yilgan. Konstitutsiya bu istiqbol va mustaqil O'zbekiston ramzidir. 1992-yil 8-dekabr kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi tomonidan mamlakatimizning Asosiy qonuni bir ovozdan qabul qilindi.

Konstitutsiyamiz muqaddima ,olti bo`lim,26 bob va 128 moddadan iborat.Uning birinchi bo`limida 4 ta asosiy prinsip bayon etilgan.Bular-davlat suvereniteti, xalq hokimiyatchiligi, Konstitutsiya va qonunning ustunligi hamda tashqi siyosat prinsiplaridir.

Darslik bilan ishlash.

Darslikda berilgan ma`lumotni o`qib beraman. Matn yuzasidan suhbat o`tkazaman.

Darslikda berilgan Qambar Otaning "Baxt qomusi" she`rini ifodali o`qiyviz.

Vatanimni yashnatar	Hammaning haq-buquqi
Istiqlolning ziyosi.	Aniq bayon etilgan.
Xalqni baxtiyor etar	Halol yashash yo'llari
Erk, adolat dunyosi.	Qonun qilib bitilgan.
Ozod mamlakatimda	Doim himoyasida
Konstitutsiyam baxtim	Inson faxr, nomusi.
Vatanga sodiq bo'lib	Yashasin mustaqillik
O'sish yurakda ahdim.	Yaratgan baxt qomusi.

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash.

Guruhlarda ishlash.

1-guruh: Aqliy hujum. Savol-javob o`tkaziladi.

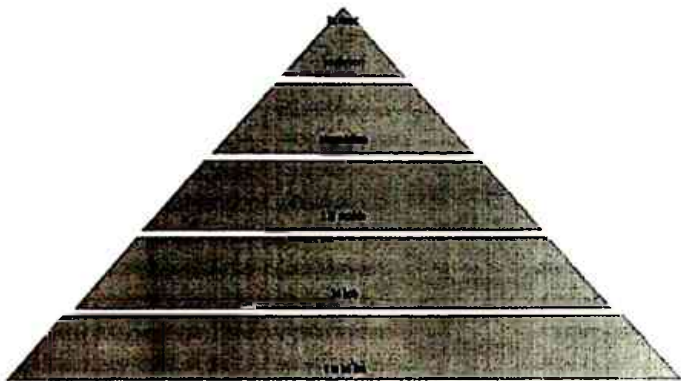
-Konstitutsiya so`zi qanday ma`noni bildiradi?

-Konstitutsiya qachon va qaysi sessiyada qabul qilingan?

-Konstitutsiya tuzilishi aytib bering.

- Konstitutsiya moddalaridan bilasizmi?

2-guruh: Tarmoqlash orqali Konstitutsiya bo`limlarini ko`rsating

3-guruh: Test savollari bilan ishlash.

1. O'zbekistonda bayramlarning eng ulug'i qaysi javobda aks etgan?

A) Navro'zi olam B) Onajonlar bayrami C) Mustaqillik bayrami D) Yangi yil

2. Qaysi mutafakkirni o'zbek adabiy tilining asoschisi sifatida taniymiz?

A) Bobur B) Alisher Navoiy C) Islom Karimov D) Ustozlar

3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 41-moddasi nima haqida?

- A) Har kim bilim olish huquqiga egaligi haqida
 B) Har kim fermer xo'jaligini tashkil etishi mumkinligi haqida
 C) Har kim bayram kunlari ishlamaslik huquqiga egaligi haqida

D) Har kim kasb tanlash huquqiga ega ekanligi haqida

4. Qaysi qushni biz tinchlik qushi deb e'tirof etamiz?

A) Qaldirg'och

B) Humo

C) Bulbul

D) Kabutar

5. Odobnoma kitobidagi mavzularda bir narsa haqida ko'p gapirilgan.

Uni asrash kerakligi, uning bebaho ne'mat ekanligi haqida uqtiriladi. U nima?

A) Sog'liq

B) Kuch-qudrat

C) Tinchlik

D) Milliy qadriyatlar

V. Darsni yakunlash va baholash

1. Konstitutsiya so'zi qanday ma'nolarni anglatadi?
2. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qachon qabul qilingan?
3. Konstitutsiyada belgilangan qanday huquqlaringizdan foydalanmoqdasiz?
4. Bugun yurtimizda bolalarning baxtli yashashi, bilim olishi uchun yaratilgan sharoitlar haqida so'zlab bering.

O'quvchilar javoblarini umumlashtirib, dars yakunlanadi. G'olib guruhlar aniqlanib, faol qatnashgan o'quvchilar ballari e'lon qilinadi.

VI. Uyg'a vazifa: Qambar Otaning «Baxt qomusi» she'rini yod oling

Yozuv paydo bo'lganidan boshlab kitob tarixiy taraqqiyoti davomida insoniyatga uning ma'naviy ehtiyojini qondirishga xizmat qilib kelmoqda. O'tgan vaqt davomida uni tayyorlashda ishlatilgan xomashyoning turi ijtimoiy taraqqiyotga mos, mutanosib ravishda evolyutsion tarzda o'zgarib bordi. SHu bilan birga kitoblarning shakli, hajmi, dizayni va turi ham izchil o'zgarib bordi.

Insoniyat tsiviliztsiyasining bevosita ta'siri tufayli qo'lyozma, bosma va elektron kitoblar tizimi yuzaga keldi. SHakli, hajmi, dizayni, turi, ma'naviy-axloqiy va psixologik ta'siri kabi xususiyatlaridan qat'iy nazar kitoblar jamiyat ravnaqi hamda shaxs kamolotini ta'minlashda o'ziga xos ahamiyat kasb etib kelmoqda.

Shaxsda kitob o'qish va kitobxonlikka ijobiy munosabatni qaror toptirish o'z-o'zidan ro'y bermaydi. Buning uchun har bir shaxsni maktabgacha ta'lim yoshidan boshlab, kitoblar bilan tanishtirish, ularning jamiyat va inson hayotidagi ahamiyati, amaliy qiymatini tushunishlari uchun zarur pedagogik shart-sharoitni yaratish lozim.

Shaxsni kitoblar bilan tanishtirishda uzluksiz ta'limning izchil, tizimli va maqsadli amalga oshiriladigan dastlabki bo'g'ini – boshlang'ich sinflar o'ziga xos o'rin tutadi. Boshlang'ich sinflarda tashkiliy-metodik jihatdan pedagogik, psixologik talablar negizida tizimli faoliyatning yo'lga qo'yilishi boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini samarali rivojlantirishga imkon beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish murakkab pedagogik jarayon bo'lib, uni samarali tashkil etish boshlang'ich sinf o'qituvchilaridan jarayonga maqsadli, tizimli yondashishni talab etadi.

Binobarin, tegishli yosh davri o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirishda boshlang'ich sinf o'qituvchilari yetakchi o'rin egallaydi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarda kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish jarayonining pedagogik-psixologik asoslari, tashkiliy-metodik talablaridan yetarli darajada xabardor bo'lsalargina kutilgan natijani qo'lga kiritish mumkin.

Ular, shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirishda bu boradagi mavjud ahvoldan, qolaversa, mazkur jarayonning samarali kechishiga xizmat qiladigan omillar, ularning pedagogik-psixologik ta'siridan ham xabardor bo'lishlari zarur.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish muammosining muayyan jihatlari uzoq va yaqin xorijiy davatlarda mustaqil yo'nalish sifatida o'rganilgan. Xorijiy davlatlarda mazkur yo'nalishlarda

bajarilgan ishlar uchun tadqiqot ob'ekti sifatida maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchida kitobga bo'lgan hurmat tuyg'usini shakllantirish, boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish, shu jumladan, badiiy adabiyotlarni o'qish malakalarini, umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quvchilari, oliy ta'lim muassasalarining talabalarida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish jarayonlari qabul qilingan.

Muammoning mavjud holatini amaliy (asoslovchi) tajriba asosida baholash shuni ko'rsatdiki, oila sharoitida, qolaversa, umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida o'quv dasturi ko'rsatmalariga muvofiq "O'qish" darsida o'quvchilarda o'qish ko'nikma, malakalarini shakllantirishga e'tibor qaratilgani holda mualliflik dasturlari asosida badiiy asarlarni o'qishga ijobiy munosabatni qaror toptirishga qaratilgan izchil, tizimli pedagogik faoliyat tashkil etilmaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kitobxonlik ko'nikmalariga ega bo'lishlari esa ana shu maqsadga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat mazmuni, mexanizmi va texnologiyalarining puxta asoslanganligiga bog'liq. SHu bois nazariy tahlil va amaliy o'rganishlar natijasi boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishning puxta asoslangan kontseptsiyasi, mexanizmi, metodikasi hamda texnologiyalarini ishlab chiqarishni taqozo etadi.

Ixtisoslashgan (kitoblarni yaratuvchi, chop etuvchi va tarqatuvchi) yirik (masalan, Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti, Osiyo axborot-tahlil jang'armasi, Allensbach Institute, Publishing Technology, The Pew Internet i American Life Project, AQSHning San'at milliy jang'armasi (National Endowment for the Arts – NEA), G'arbiy Avstraliyada o'smirlarning kitob o'qish holatini o'rganish (West Australian Study in Adolescent Book Reading – WASABR), Kayzer oilasi jang'armasi (The Kaiser Family Foundation), P'yu tadqiqotlar markazi (Pew Research Center) kabi o'nlab) markaz, kompaniyalar tomonidan milliy-ijtimoiy jihatdan izchil o'rganish orqali tashxislanadi. Aholining kitobxonlik darajasining kovariatsiyali (covariance analysis; o'zaro bog'liq qiymatlar va miqdor hamda sifat ko'rsatkichlari o'rtasidagi aloqani belgilovchi modelni aniqlash), korrelyatsiyali (correlation analysis; bir nechta tasodifiy qiymatlar o'rtasidagi bog'liqliklarni topish), dispersiyali (og'ishli) tahlil (variance analysis; tajriba ma'lumotlari bo'yicha o'rtacha qiymat farqlarining ahamiyatini tadqiq qilish), regressiya (regression analysis; o'zaro bog'liq o'zgarishlarda bitta yoki bir nechta mustaqil o'zgarishlarning aks etishini tadqiq qilish) tahlil asosida o'rganilishi mazkur kompaniyalarning kitoblarni yaratish, chop etish va tarqatish borasidagi faoliyati istiqbollari uchun umumiy manzarani hosil qilishga yordam beradi.

Kassil metodi, Iskra Daunis metodi, "Qadimgi xalqlar metodi", "Asarning muqovasini diqqat bilan o'rganish" metodi, "Og'zaki rasm" metodikasi, "Adabiyot daholari" hamda "Bilim daraxtini parvarishlash" o'yinlari kabi xorijiy davlatlarning shaxsda kitobxonlik ko'nikma hamda madaniyatini shakllantirishdagi metodik imkoniyatlari ijobiy baholandi.

Korporativ, maqsadli, loyihaviy, tabaqaviy, qadriyatli, interfaol, innovatsion hamda reflektiv yondashuv, volontyorlik, yosh xususiyatlarini inobatga olish, vizualizatsiya, izchillik, uzluksizlik, tizimlilik, dars va sinfdan tashqari o'qish mashg'uloti birligi, rang-baranglik tamoyillari boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishda ustuvor ahamiyatga egaligi pedagogik tajriba orqali isbotlandi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishda bolalar adabiyotlari, oilaviy o'qish, ta'lim jarayoni (dars), sinfdan tashqari o'qish, ta'lim muassasasi va oila hamkorligi, volontyorlik faoliyati. o'yinlar, shuningdek, audio kitoblarni birgalikda tinglash kabi omillarning pedagogik-psixologik ta'siri yuqori ekanligi kuzatildi.

Pedagogik jarayonlarning samarali tashkil etilishida amaliy-metodik ko'rsatmani shakllantirish va u asosida jarayonni tashkil qilish ish sifatini ta'minlashi tarbiya amaliyotida ko'p bor tasdiqlangan. SHu sababli ilmiy pedagogik tajribani olib borishda boshlang'ich sinflarda "Mutolaa soati"ni tashkil etish boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishning tarkibiy elementi bo'lishi kerak. SHu maqsadda boshlang'ich sinf o'qituvchilari, maktab kutubxonchisi va ota-onalar uchun "Mutolaa soati"ni pedagogik-psixologik jihatdan to'g'ri tashkillashtirish yuzasidan amaliy-metodik tavsiyalar ishlab chiqildi va u tajriba maydonlari bo'lgan umumiy o'rta ta'lim maktablarida sinovdan o'tkazildi. Sinov natijasi mazkur amaliy-metodik tavsiyalarning maktab amaliyotiga mosligini ko'rsatdi.

Tadqiqot jarayonida "Ko'p qismli asar", "Ertak (hikoya, she'r)ni yakunla", "Savollarga asoslangan ertaklar", "Men yoqtirgan she'r" va "Tasvirdagi ertak" kabi innovatsion texnologiyalarning takomillashtirilishi ulardan boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishda kutilgan natijalarga erishish mumkinligi isbotlandi.

Pedagogika va psixologiya sohalarida tadqiqotni amalga oshirishda ilmiy ishlanishning muhim tarkibiy qismi tajriba-sinov ishi sanaladi. Zero, tajriba-sinov ishi dissertant tomonidan ilgari suriladigan nazariy g'oyalarning amaliyotga qanchalik mos kelishini, amaliy qiymatga egaligini baholashga yordam beradi.

Shu sababli mazkur sohalar bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni olib borishda tajriba-sinov ishini nazariy-metodologik hamda amaliy-metodik jihatdan puxta

asoslanishiga e'tibor qaratiladi. Ana shu tendentsiyaga ko'ra boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish mexanizmini takomillashtirishga yo'naltirilgan ilmiy izlanish doirasida tajriba-sinov ishlari dasturi va metodikasi pedagogik kuzatishni izchil, tizimli tashkil etish va chuqur nazariy tahlilga muvofiq asoslandi.

Dastur va metodikani asoslashda boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh, psixologik xususiyatlari, tajriba maktablarining zarur pedagogik sharoitga egalik darajasi, sinov ishlariga jalb etilgan metodist o'qituvchilarning kasbiy malakalari inobatga olindi.

“YOSH KITOBXON” TANLOVINI O‘TKAZISH TARTIBI TO‘G‘RISIDA NIZOM¹³⁷

I. Umumiy koidalar

1.1. Mazkur Nizom yoshlar o‘rtasida “Yosh kitobxon” tanlovini (bundan keyingi o‘rinlarda – “Tanlov” deb yuritiladi) o‘tkazish tartibini belgilaydi.

1.2. Ushbu tanlov bevosita yoshlar o‘rtasida kitobxonlik madaniyatini oshirishga qaratilgan ustuvor vazifalarni izchil amalga oshirishga yo‘naltirilgan.

1.3. Tanlovni yuqori saviyada o‘tkazish uchun O‘zbekiston yoshlar ittifoqi, O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi, Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirliklari tashkiliy-amaliy ishlar bo‘yicha, O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi, Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat markazi, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti ilmiy-ijodiy ishlar bo‘yicha mas‘ul tashkilotlar etib belgilanadi.

II. Tanlovning maqsad va vazifalari:

2.1. Qadimiy va betakror diyorimizdan yetishib chiqqan buyuk alloma, adib va mutafakkirlarimizning boy ma‘naviy merosini, umumbashariy tsivilizatsiya, madaniyat, dunyoviy va diniy ilm-fan taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shgan ulug‘ ajdodlarimizning noyob asarlarini asrab-avaylash, kelgusi avlodlarga bezavol yetkazish, ularning nodir merosini, ibratli hayoti va ijtimoiy faoliyatini har tomonlama chuqur o‘rganish va targ‘ib etish, yoshlarimizni o‘zlikni anglash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ular o‘rtasida kitobxonlik madaniyatini keng ommalashtirish maqsadida tashkil etiladi.

2.2. Tanlovni tashkil etish orqali quyidagi vazifalar bajarilishi ko‘zda tutiladi: yoshlarning barcha qatlamlarini kitob o‘qishga da‘vat etish xamda kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqish va intilishlarini qo‘llab-quvvatlash. joylarda adabiy muhit shakllanishiga erishish; yoshlar ongida Vatanimiz tarixi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, ijtimoiy hayot haqidagi tushuncha va bilim, ko‘nikmalarini yanada yuksaltirish; milliy adabiyotimizning durdona asarlari, adiblarimiz ijodini yoshlar o‘rtasida keng targ‘ib etish, kelajakda ijodkor yoshlar tomonidan badiiy yetuk, yuqori saviyali asarlar yaratilishiga erishish.

III. Tanlovni tashkil etish va o‘tkazish:

¹³⁷ “Еш китобхон” танловининг ўтказиши тартибини туғрисида Низоом // <http://pharmi.uz/wp-content/uploads/2018/05/Еш-китобхон.pdf>.

3.1. Tanlovda 10 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan O'zbekistonning barcha yoshlari, xususan, o'quvchi-talabalar, ishchi-xodimlar, harbiy xizmagchilar, uyushmagan yoshlar va boshqalar ishtirok etishi mumkin.

3.2. Tanlovni tashkil etish va uni o'tkazish vazifasi mas'ul tashkilotlarning vakillaridan iborat Tashkiliy qo'mita zimmasiga yuklatiladi. Tashkiliy qo'mita zaruratdan kelib chikib, tanlov nizomi na uni o'tkazish tartibga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritishi mumkin.

3.3. Tanlovda ishtirok etishni xohlovchi yoshlar O'zbekiston yoshlar ittifoqining ta'lim muassasalaridagi boshlang'ich tashkilotlari yoki mahalliy Kengashlariga ariza bilan murojaat qilib, o'zi haqidagi tegishli ma'lumotlar (tanlov anketasi, tug'ilganlik haqidagi guvohnoma yoki pasport nusxalari, o'qish. ish yoki yashash joyidan)ni takdim etadi.

3.4. Tanlovda yoshlar o'zlari yashayotgan yoki o'zlari o'qiyotgan (ishlayotgan) muassasasi joylashgan hududdan ishtirok etadi.

3.5. Tanlov quyidagi uchta yosh toifasi bo'yicha alohida-alohida tartibda o'tkaziladi:

- 10 yoshdan 14 yoshgacha bo'lgan yoshlar;
- 15 yoshdan 19 yoshgacha bo'lgan yoshlar;
- 20 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar.

3.6. Tanlov to'rt bosqichda tashkil etiladi. Birinchi bosqich tanlovning arizalar qabul qilish va saralash bosqichi bo'lib, unda tanlovda ishtirok etish istagini bildirgan yoshlardan arizalar qabul qilinadi va ishtirokchilar test sinovi asosida saralanadi.

Arizalar har yili 15 apreldan 20 maygacha O'zbekiston yoshlar ittifoqining boshlang'ich tashkilot yetakchilari hamda tuman (shahar) Kengashlari tomonidan qabul qilinadi. Test sinovi har yili 20 may – 1 iyun kuni oralig'ida o'tkaziladi. Unda ariza topshirgan yoshlar adabiyotga va buyuk adiblarimiz hayoti va ijodiga oid 50 ta test savollariga javob berib. Har bir to'g'ri javob uchun 2 ball belgilanadi. Test natijalariga ko'ra 86 va undan yuqori ball to'plagan yoshlar keyingi (ikkinchi) bosqichda ishtirok etish huquqini qo'lga kiritadi. Ikkinchi bosqich tanlovning mahalliy bosqichi bo'lib, har yili iyun oyida barcha tuman (shahar)lar miqyosida saralash bosqichida yuqori ballni qo'lga kiritgan ishtirokchilar o'rtasida quyidagi shartlar asosida o'tkaziladi:

- "O'zbek adabiyoti bilimdoni" sharti (20-21 asr adabiyoti bo'yicha);
- "Jahon adabiyoti bilimdoni" sharti.

Har bir yosh toifasi bo'yicha g'oliblikni qo'lga kiritgan ishtirokchilar (jami 3 nafar) hududiy bosqichga yo'llanma oladi.

Uchinchi bosqich tanlovning hududiy bosqichi bo'lib, har yili iyul-avgust oylarida quyidagi 2 ta shart asosida teletanlov shaklida o'tkaziladi:

- "O'zbek adabiyoti bilimdoni" (mumtoz adabiyot bo'yicha) sharti;
- "Buyuk mutafakkir va adib" sharti (buyuk ajdodlarimiz bo'yicha).

Har bir yosh toifasi bo'yicha g'oliblikni qo'lga kiritgan 1 nafardan ishtirokchilar Respublika bosqichiga yo'llanma oladi.

To'rtinchi bosqich tanlovning Respublika bosqichi bo'lib, har yili oktabr-dekabr oyi davomida "Yoshlar" telekanali orqali teletanlov shaklida, 4 ta shart asosida o'tkaziladi.

3.7. Tanlovni tashkil etish va uni o'tkazish mas'ul tashkilotlarning vakillaridan iborat Tashkiliy qo'mita zimmasiga yuklatiladi.

3.8. Tanlovning tuman (shahar), viloyat va respublika bosqichlari bo'lib o'tadigan joyi, sanasi respublika va hududiy Tashkiliy qo'mitalar tomonidan belgilanadi hamda 10 kun oldin hududiy bosqichlarda g'olib bo'lgan ishtirokchilarga ma'lum qilinadi.

3.9. Har yili O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi, Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti bilan xamkorlikda tanlov shartlari bo'yicha davrlashtirilgan holda adiblar va ularning asarlari ro'yxatlarini shakllantirib boradi hamda saralash bosqichida foydalanish uchun test savollarini tuzib beradi.

IV. Tanlov shartlari va baholash mezonlari:

4.1. Tanlov quyidagi shartlar asosida o'tkaziladi:

1- shart. "O'zbek adabiyoti bilimdoni". Ushbu shartda o'zbek adabiyotiga oid kitoblardan parcha o'qiladi va ishtirokchidan asarni topish hamda mazmun-mohiyati, g'oyasi va ahamiyati to'g'risida gapirib berish so'raladi. SHarhlash jarayonida ishtirokchi bilimini tekshirish maqsadida hakamlar hay'ati tomonidan qo'shimcha savollar berilishi mumkin. Ishtirokchilar kitobdan parchani bilet tortish orqali tanlaydi, tayyorgarlik ko'rish uchun 2 daqiqa, javob berish uchun 3 daqiqa vaqt belgilanadi. Mazkur shart uchun 100 ballgacha baho beriladi.

2-shart. "Jahon adabiyoti bilimdoni". Ushbu shartda Respublika tashkiliy qo'mitasi tomonidan tavsiya etilgan jahon adabiyotiga oid kitoblarning mazmun-mohiyati, g'oyasi va ahamiyati to'g'risida ishtirokchilar sharhlab berishi so'raladi. SHarhlash jarayonida ishtirokchi bilimini tekshirish maqsadida hakamlar hay'ati tomonidan qo'shimcha savollar berilishi mumkin. Ishtirokchilar kitob nomini bilet tortish orqali tanlaydi, tayyorgarlik ko'rish uchun 1 daqiqa, javob berish uchun 3 daqiqa vaqq belgilanadi. Mazkur shart uchun 100 ballgacha baho beriladi.

3-shart. "Buyuk mutafakkir va adib". Ushbu shartda Respublika tashkiliy qo'mitasi tomonidan tavsiya tgilgan Abu Rayhon Bsruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, Mirzo Ulug'bek, Imom Buxoriy, Imom at-Termiziy singari ulug' allomalar, o'zbek va jahon adabiyoti namoyandalari haqida ma'lumot berishlari so'raladi, ishtirokchi bilimini tekshirish maqsadida hakamlar hay'ati tomonidan qo'shimcha savollar berilishi mumkin. Ishtirokchilar ulug' allomalar yoki o'zbek adabiyoti namoyandalari nomini bilet tortish orqali tanlaydi, tayyorgarlik ko'rish uchun 2 daqiqa, javob berish uchun 3 daqiqa vaqt belgilanadi. Mazkur shart uchun 100 ballgacha baho beriladi.

4-shart. "She'riyat". Ushbu shartda ishtirokchilar Respublika tashkiliy qo'mitasi tomonidan tavsiya etilgan she'riy parchani davom ettirishi xamda mazmun-mohiyatini sharhlab berishi so'raladi. Ishtirokchilarga tayyorgarlik ko'rish uchun 2 daqiqa, javob berish uchun 3 daqiqa vaqt belgilanadi. Mazkur shart uchun 100 ballgacha baho beriladi.

4.2. Tanlovlar jarayonida foydalaniladigan savollar va testlar majmuasi Respublika tashkiliy qo'mitasi tomonidan tanlovning barcha bosqichlari uchun alohida-alohida tuziladi, maxsus konvertlarga solinib. muhrlanadi hamda joylarga yetkaziladi.

4.3. Tanlovning hududiy va respublika bosqichlarida yuqoridagi shartlar mavzusi saqlangan holda, shartlar mazmuni va tartibi teletanlovga moslashtirilgan shaklda o'tkazilishi mumkin. Tanlov shartlaridagi o'zgarishlar bo'yicha ishtirokchilar bellashuvdan kamida 3 kun oldin xabardor qilinadi.

4.4. Tanlovning har bir bosqichida shoir-yozuvchilar, o'qituvchilar, jurnalistlar va boshqa mutaxassislardan iborat Hakamlar hay'atlari tuziladi. Hakamlar hay'ati ishtirokchilarni baxolashda ularning belgilangan kitoblarni o'qiganligini tekshiradi hamda mohiyatini to'g'ri tushungani va ifoda etib bera olish qobiliyatiga qarab baholaydi.

4.5. Tanlov o'tadigan kundan kamida bir oy oldin belgilangan kitoblar ro'yxati e'lon qilinadi hamda kitoblar ro'yxatini tuzishda ishtirokchilarning yosh toifasi inobatga olinadi.

4.6. Barcha shartlar bo'yicha umumiy ballar qo'shib hisoblanganda, eng yuqori ko'rsatkichga erishgan ishtirokchi tanlovning g'olibi deb topiladi. Agar ishtirokchilar o'rtasida umumiy to'plangan ballar teng kelib qolgan taqdirda, I, II va III o'rirlarni taqsimlash Hakamlar hay'ati a'zolari tomonidan hal etiladi. Shuningdek, buyuk alloma, adib va mutafakkirlarimiz merosini chuqur o'rganish maqsadida hamda ularning yubiley sanalari munosabati bilan hamkor tashkilotlar tomonidan muayyan yo'nalishlarda qo'shimcha nominatsiyalar ta'sis etilishi mumkin. Qo'shimcha nominatsiyalar haqida ma'lumot har yilgi tanlovlar e'lonida ma'lum qilinadi.

4.7. Hakamlar hay'ati tomonidan qabul qilingan qarorga sharh berilmaydi va ushbu qarorni muhokama etishga yo'l qo'yilmaydi.

V. G'oliblarni taqdirlash:

5.1. Tanlov g'oliblari quyidagi tartibda taqdirlanadi:

Tanlovning tuman (shahar) bosqichi g'oliblari: uchta toifada 1-o'rinni egallagan ishtirokchilarning har biri planshet, diplom va Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar bosqichiga yo'llanma bilan; uchta toifada 2-o'rinni egallagan ishtirokchilarning har biri uyali telefon va diplom bilan; uchta toifada 3-o'rinni egallagan ishtirokchilarning har biri o'zbek adabiyotining' durdona asarlaridan iborat (20 ta) kitoblar jamlanmasi va diplom bilan.

Tanlovning Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar bosqichi g'oliblari:

uchta toifada 1-o'rinni egallagan ishtirokchilarning har biri noutbuk, diplom va tanlovning respublika bosqichiga yo'llanma bilan;

uchta toifada 2-o'rinni egallagan ishtirokchilarning har biri planshet va diplom bilan;

uchta toifada 3-o'rinni egallagan ishtirokchilarning har biri o'zbek adabiyotining durdona asarlaridan iborat (50 ta) kitoblar jamlanmasi va diplom bilan;

Tanlovning Respublika bosqichi g'oliblari:

uchta toifada 1-o'rinni egallagan ishtirokchilarning har biri qimmatbaho sovg'alar, diplom va "Yosh kitobxon" statuetkasi bilan;

uchta toifada 2-o'rinni egallagan ishtirokchilarning har biri kompyuter jamlanmasi (monoblok), printer (1x3), diplom va "Yosh kitobxon" statuetkasi bilan;

uchta toifada 3-o'rinni egallagan ishtirokchilarning har biri o'zbek adabiyotining durdona asarlaridan iborat (200 ta) kitoblar jamlanmasi, diplom va "Yosh kitobxon" statuetkasi;

kolgan barcha respublika bosqichi ishtirokchilarining har biri o'zbek adabiyotining durdona asarlaridan iborat (20 ta) kitoblar jamlanmasi, sertifikat va "Yosh kitobxon" statuetkasi bilan taqdirlanadi.

5.2. Tanlovning tuman (shahar) bosqichi g'oliblariga beriladigan diplomlar tuman (shahar) xokimlari tomonidan, tanlovning Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar bosqichi g'oliblariga beriladigan diplomlar Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisi, viloyatlar va Toshkent shahar xokimlari tomonidan, tanlovning Respublika bosqichi g'oliblariga beriladigan diplomlar esa O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri tomonidan imzolanadi.

5.3. Qo'shimcha nominatsiyalar bo'yicha g'oliblar tashkiliy qo'mitalar va xamkor tashkilotchilar tomonidan esdalik sovg'alari bilan takdirlanadi.

VI. Yakuniy qoidalar:

Tanlovni o'tkazish bilan bog'lik sarf-xarajatlar O'zbekiston yoshlar ittifoqi tomonidan moliyalashtiriladi.

6.2. Tanlovni tashkil etish va o'tkazish jarayoniga homiylik mablag'larini jalb etish mumkin.

2-ilova

**“Yosh kitobxon” tanloving yangi mavsumi
uchun saralangan kitoblar ro'yxati (2019 yil)**

10-14 yosh toifasi uchun adabiyotlar ro'yxati

№	Kitob nomi	Muallifi	Nashriyoti va chop etilgan yili
1.	“Alpomish”	Xalq dostoni (Fozil Yo'ldosh o'g'li varianti)	“Yoshlar nashriyot uyi”, 2018 yil
2.	“Avazxon”	Xalq dostoni (Rahmatilla Yusuf o'g'li varianti)	“Yozuvchi” nashriyoti, 1997 yil
3.	“Rustamxon”	Xalq dostoni (Fozil Yo'ldosh o'g'li varianti)	“O'zfan” nashriyoti, 1942 yil
4.	O'zbek xalq ertaklari	Xalq og'zaki ijodi	“Yoshlar nashriyot uyi”, 2018 yil
5.	Qaro ko'zim (g'azallar)	Alisher Navoiy	G'.G'ulom nashriyoti, 1988 yil
6.	G'azallar	Zahriddin Muhammad Bobur	
7.	Zarbulmasal	Gulxaniy	“Yoshlar nashriyot uyi”, 2018 yil
8.	Kalila va Dimna	Hind xalq eposi	“Yoshlar nashriyot uyi”, 2018 yil
9.	Guliston	Sa'diy SHeroziy	“Yoshlar nashriyot uyi”, 2018 yil
10.	Juda qiziq voqea (she'rlar va ertaklar)	Anvar Obidjon	“Yulduzcha” nashriyoti, 1987

11.	Cho'l to'rgayi (she'r va doston)	Ibroyim Yusupov	G'.G'ulom nashriyoti, 1972 yil
12.	Cho'pchagim cho'pchak (she'rlar)	Boris Pak	"Cho'lpon" nashriyoti, 2007 yil
13.	Qiziquvchan Matmusa	Erkin Vohidov	"Yoshlar nashriyot uyi", 2018 yil
14.	Osmondagi darvoza	Tursunboy Adashboev	"SHarq" nashriyoti, 2011 yil
15.	Ibn Sino ulashar davo (she'riy o'g'itlar)	Po'lat Mo'min	"Abu Ali ibn Sino" nomidagi tibbiyot nashriyoti, 2003 yil
16.	Senga nima bo'ldi?	Miraziz A'zam	"Yosh gvardiya", 1970 yil
17.	Meshpolvon jangga otlandi	Anvar Obidjon	"Yoshlar nashriyot uyi", 2018 yil
18.	Eshitmadim demanglar (she'rlar va ertaklar)	Rauf Tolib	"Yosh gvardiya", 1983 yil
19.	Oyguil bilan Baxtiyor	Hamid Olimjon	"Yangi asr avlodi", 2017 yil
20.	Antifer tog'aning ajoyib va g'aroyib sarguzashtlari	Jyul' Vern	"Davr press", 2010 yil
21.	Kapitan Grant bolalari	Jyul' Vern	"SHarq", 2016 yil
22.	Pinokioning boshidan kechirganlari	Karlo Kollodi	"Yozuvchi" nashriyoti, 1994 yil
23.	Chipollinoning boshidan kechirganlari	Janni Rodari	"O'qituvchi" nashriyot- matbaa ijodiy uyi, 2017 yil
24.	Tom Soerning sarguzashtlari	Mark Tven	"SHarq", 2015 yil
25.	Bilmasvoy bilan do'stlarining boshidan kechirganlari	Nikolay Nosov	"Yangi asr avlodi", 2015 yil
26.	Jelsomino yolg'onchilar mamlakatida	Janni Rodari	"Yangi asr avlodi", 2015 yil
27.	Oq kema	CHingiz Aytmatov	"Yoshlar nashriyot uyi",

			2018 yil
28.	Sariq devni minib	Xudoyberdi To'xtaboev	"Yoshlar nashriyot uyi", 2018 yil
29.	Besh bolali yigitcha	Xudoyberdi To'xtaboev	"Yangi asr avlodi", 2012 yil
30.	Alisa mo'jizalar mamlakatida	Льюис Керолл	"Yangi asr avlodi", 2016 yil
31.	CHO'ldan topilgan bola	Frensis Bret Gart	G'.G'ulom nashriyoti, 1972 yil
32.	Dyunchaxon	Gans Kristian Andersen	"Yangi asr avlodi", 2016 yil
33.	Zolushka	SHarль Petro	"Yangi asr avlodi", 2016 yil
34.	Olov gul	Sergey Aksakov	"Yangi asr avlodi", 2016 yil
35.	Teddi	Yuriy Kazakov	"Yangi asr avlodi", 2016 yil
36.	To'maris	Mirkarim Osim	"Yoshlar nashriyot uyi", 2018 yil
37.	Bolalik (qissa)	Maksim Gorkiy	"Yosh gvardiya", 1981 yil
38.	Qizimga maktublar	O'lmas Umarbekov	"SHarq" nashriyoti, 1994
39.	SHirin qovunlar mamlakati	Xudoyberdi To'xtaboev	"Yangi asr avlodi", 2012 yil
40.	Tush kinoga o'xshaydi (kichik qissalar)	Erkin Usmonov	"O'qituvchi" nashriyot- matbaa ijodiy uyi, 1998 yil
41.	CHampo otli ilon (qissalar)	Erkin Malik	"SHarq" nashriyoti, 2006 yil
42.	Dunyoning ishlari	O'tkir Hoshimov	"Yoshlar nashriyot uyi", 2018 yil
43.	Erta qaytgan turnalar (qissa)	Chingiz Aytmatov	"SHarq" nashriyoti, 2006 yil
44.	SHum bola	G'afur G'ulom	"Yoshlar nashriyot uyi", 2018 yil
45.	G'aroyib bolalar	Aziz Nesin	"SHarq" nashriyoti, 2006 yil
46.	Akam klarnet chalardi	Anatoliy Aleksin	"Yosh gvardiya", 1986 yil
47.	Oq kaptar	Lev Brandt	

48.	Bo'tako'z	CHingiz Aytmatov	"SHarq" nashriyoti, 2009 yil
49.	Sohil bo'ylab chopayotgan olapar	CHingiz Aytmatov	G'.G'ulom nashriyoti, 1984 yil
50.	Alvido, ey, Gulsari	CHingiz Aytmatov	G'.G'ulom nashriyoti, 1968 yil
51.	Kapitan qizi	Pushkin	"Yangi asr avlodi", 2017 yil
52.	Chig'oning siri (qissa va hikoyalar)	Erkin Nosirov	"Yosh gvardiya", 1990 yil
53.	Kish haqida qissa	Jek London	"Yosh gvardiya", 1979 yil
54.	Bolalagim-podsholigim	Nosir Fozilov	"Yulduzcha", 1989 yil
55.	Guliverning sayohatlari	Jonatan Svift	"Yoshlar nashriyot uyi", 2018 yil
56.	Bo'ri bolalarini qanday o'rgatadi (ertaklar, hikoyalar, masallar)	Lev Tolstoy	"CHO'lpon" nashriyoti, 1994 yil
57.	Bolalik xotiralarim	Oybek	"Yoshlar nashriyot uyi", 2018 yil
58.	Maugli	Kipling	"Yangi asr avlodi", 2016 yil
59.	Beg'ubor jilg'alar	Kavsar Turdieva	
60.	Robinzonlar maktabi	Jyul' Vern	"Yangi asr avlodi", 2016 yil

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KITOBXONLIK
KO'NIKMALARIGA EGALIKLARI ANIQLOVCHI ANKETA**
(respondent o'qituvchilar uchun)

1. Sizningcha, "kitobxonlik" va "kitobxonlik ko'nikmasi" tushunchalari qanday ma'noni anglatadi?
2. Siz qanday fikrdasiz, kitobxonlik ko'nikmasi negizida qanday sifatlar namoyon bo'lishi zarur?
3. Nima deb o'ylaysiz, o'quvchilaringiz kitobxonlik ko'nikmasiga egami?
4. O'quvchilaringizning kitobxonlik ko'nikmasini Siz qanday baholaysiz?
5. Siz qanday fikrdasiz, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini shakllantirishda nimalarga e'tibor qaratish zarur?
6. Sizning fikringizcha, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qishga bo'lgan qiziqishni shakllantirishda qanday omil muhim ahamiyat kasb etadi?
7. O'quvchilarning kitobxonlik ko'nikmasiga ega bo'lishlariga e'tibor qaratasizmi?
8. Sizningcha, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini shakllantirishga qaratilgan harakatlaringiz nimalardan iborat bo'ladi?
9. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini shakllantirish borasida shaxsiy tajribaga egaman, deb hisoblaysizmi?
10. O'quvchilaringizda kitobxonlik ko'nikmasini shakllantirishda otanalar bilan o'zaro hamkorlikka tayanasizmi?

4-ilova

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARDA KITOBXONLIK
KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN
PEDAGOGIK FAOLIYAT MAZMUNI BAHOLOVCHI ANKETA**
(respondent o'qituvchilar uchun)

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini shakllantirishda qanday tajribalar (mahalliy va xorijiy tajribalar)ga tayanasiz?
2. O'quvchilaringizda kitobxonlik ko'nikmasini shakllantirishda pedagogik faoliyatning qanday shakllariga tayanib ish ko'rasiz?
3. Sizningcha, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini shakllantirishda qanday metodlar samarali hisoblanadi?

4. Siz qanday qaraysiz, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini shakllantirishning samarali vositalari nimalardan iborat?

5. SHaxsan Siz boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini shakllantirishda qanday texnologiyalardan foydalanasiz?

6. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini shakllantirish yo'lida kasbiy malakangizni oshirib borishga e'tibor qaratasizmi?

7. Bu boradagi kasbiy malakani oshirishga nimalarni inobatga olasiz?

8. SHaxsan Siz boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini samarali shakllantirishga oid qanday tavsiyalarni ilgari surgan bo'ladingiz?

5-ilova

**“ZAMONAVIY BOLALAR ADABIYOTI VA SHAXS
KAMOLITI” MAVZUSIDAGI DAVRA SUHBATI
UCHUN MO'ljALLANGAN SAVOLLAR TO'PLAMI**
(respondent o'qituvchilar va ota-onalar bilan)

1. Zamonaviy o'zbek bolalar adabiyotining badiiy saviyasini Siz qanday baholaysiz?

2. Zamonaviy jahon bolalar adabiyoti namunalarining mazmuni va yo'nalishlari shaxsan Sizni qontiradimi?

3. Bugun chop etilayotgan bolalar adabiyotining dizayni Sizga ma'qulmi?

4. Sizningcha, bolalar adabiyotlarida qanday mavzular yoritilishi zarur?

5. Ayting-chi, bugun nashriyotlar va savdo tarmoqlari orqali tavsiya etilayotgan bolalar adabiyotlari moddiy qiymati aholining harid qobiliyatiga mos keladimi?

6. Siz qanday fikrdasiz, qanday bolalar adabiyoti boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini samarali shakllantirishga yordam beradi?

7. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ko'proq badiiy adabiyotning qaysi janri ko'proq qiziqtiradi?

8. Siz qanday baholaysiz, maktab kutubxonalari sifatli va mazmunli bolalar adabiyotlari bilan yetarli darajada ta'minlanganmi?

9. Sizningcha, zamonaviy bolalar adabiyoti boshlang'ich sinf o'quvchilarida qanday ma'naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalashga yordam berishi zarur?

6. Zamonaviy bosma adabiyotlar bolalarning mobil telefon va kompyuterlarga bo'lgan qiziqishlari o'rni bosa oladimi?

**“O’quvchilarning bolalar she’rlari bo’yicha bilimlarini aniqlash”
texnologiyasi uchun tanlangan she’rlar (muallif: T.Adashboyev)**

1. Do’stlik

Nasibaning olmasi
Tushib ketdi ariqqa.
Tutqich bermay o’ynaydi,
O’xshab oltin baliqqa.
Sodiqjon ko’rib qolib,
Olmani ushlab berdi.
“Rahmat” aytib Nasiba,
Yarmisin tishlab berdi...

2. Turnalar

Uchburchakli xat misol
Parvoz yetar tumalar.
- Arg’imchog’in ne uchun
Uzmay ketar tumalar?
- “Arg’amchiga qil quvvat”
Eldan qolgan naqldir.
Uka, bilsang, tumalar,
Ana shunday ahildir.

3. Momaqaymoq

Momaqaymoq, quyosh nuri
Senga ko’proq oqarmi?
Yo sariq soch o’zingga
Haddan ortiq yoqarmi?
Bugun ko’rib tanimay,
Ko’plar hayron boqardi.
Qani, ayt-chi, soching nega
Bir kechada oqardi.
Ohista qo’l uzatsam,
Shamol turdi aksiga.
Soching to’zg’ib birdaniga
Tushding yelning raqsiga.
“Umrin bekor o’tmabdi,
Shuning o’zi qadrli.

Netay, uch kn bo'lsa-da,
Yashnatdim qir-adirmi".

4. Xayrlashmay...

Tolning bargi suvga tushib
Qayiq bo'ldi.
Bu, ayniqsa, chumoliga
Loyiq bo'ldi.
Qo'sh qirg'oqni to'lqin yalab
Ko'kka sapchir.
Eshkakni-ku, o'zi eshar
Chaqqon-abjir.
Teng-to'shlari qoldi gap-so'z
Tayinlashmay.
Chumolivoy jo'nab ketdi
Xayrlashmay...

5. Dazmol

- Buvi, nega peshangiz,
Ajin bosib, tirishgan?
Sababini ayting yoki
Xafamisiz bir ishdan?
Bunga Zebi xolaning
Qistab ketdi kulgusi.
– Erkatoyim, bu ajin,
Qarilikning belgisi.
– Haligi-chi, deb Akmal
So'zin bayon etadi.
– Dazmol bosib olsangiz,
Tekis bo'lib ketadi.

GLOSSARIY

- Akademik litsey** - o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual rivojlanishi chuqur, sohashtirilgan, tabaqalashtirilgan, kasbga yo'naltirilgan ta'lim olishlarini ta'minlash maqsadida davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'rta maxsus ta'lim beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.
- Akademiya** - kadrlar tayyorlash va bilimlarning keng sohalari bo'yicha oliy va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturlarini amalga oshirishga imkon beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.
- Amaliy ishlar metodi** - o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantiruvchi usul.
- Anomaliya** (yunoncha – anomal) - me'yordan, umumiy qonuniyatlardan chetlanish, noto'g'ri rivojlanish.
- Anomal bolalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish** - korreksion pedagogikaning asosiy tushunchasi bo'lib, nuqsonning darajasi va tuzilishiga mos keladigan metod hamda vositalar yordamida anomal bolalarni faol ijtimoiy hayot va mehnatga tayyorlash, ularda fuqarolik sifatlarini shakllantirish.
- Axloq** (lotincha «moralis» - xulq-atvor ma'nosini bildiradi) - ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xatti-harakatini tartibga soluvchi, muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan xulq-atvor qoidalari, mezonlari yig'indisi
- Axloqiy ong** – shaxs axloqiy me'yorlar va xulq-atvor qoidalari to'g'risidagi nazariy bilimlarni berish asosida hosil qilinuvchi ong shakli.
- Axloqiy tarbiya** – muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan tartib, odob, o'zaro munosabat, muloqot va xulq-atvor qoidalari, mezonlarini o'quvchilar ongiga singdirish asosida ularda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari va

axloqiy madaniyatni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.

Aqliy tarbiya - shaxsga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi bilimlarni berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkuri va dunyoqarashini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi

Baynalmillalik («inter» – orasida, o'rtasida, aro, «natio» – xalq) – o'zga millat va elatlarning haq-huquqlari, erki, urf-odatlarini, an'analarini, turmush tarzi, tili hamda vijdon erkinligini hurmat qilish, ularning manfaatlariga ziyon yetkazmaslikni ifoda etuvchi shaxsga xos ma'naviy-axloqiy fazilat

Bakalavriyat - mutaxassisliklar yo'nalishi bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, ta'lim olish muddati kamida to'rt yil davom etadigan tayanch oliy ta'lim

Bashoratla- bo'lajak darsni tashkil etilishining turli varianlarini baholash va ulardan qabul qilingan mezonlarga muvofiq eng ma'qulini tanlab olish.

Baho – ta'lim oluvchilarga ularning ta'lim olishi, bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ijodiy yondoshishini rag'batlantirish maqsadida ta'sir ko'rsatish vositasi.

Bilim – shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui.

Bilim olish – borliqni idrok etish, o'rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko'nikma, malakalarining mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni.

Bilish - ob'ektiv borliqning inson ongida aks etish shakli; ilmiy bilimlarni o'zlashtirish jarayoni

Boshlang'ich ta'lim - o'quvchilarga murakkab bo'lmagan ilmiy bilimlarni berish asosida ularda o'qish, yozish va hisoblashga oid dastlabki bilim, ko'nikma hamda malakalarni shakllantirish asosida ularda shaxsiy gigiena va sog'lom turmush tarzi elementlarini hosil qilish bosqichi.

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi – boshlang'ich sinflar o'quvchilarini tarbiyalash, ularga ta'lim berish, ularning o'ziga xos psixologik hamda fiziologik xususiyatlarini tadqiq etish, shuningdek, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga yetkazish masalalarini o'rganadi.

Vatanparvarlik (lotincha «patriotes» – vatandosh, «patris» – vatan, yurt)- shaxsning o'zi mansub bo'lgan millat, tug'ilib o'sgan vatani tarixidan g'ururlanishi, buguni to'g'risida qayg'urishi hamda uning porloq istiqboliga bo'lgan ishonchini ifoda etuvchi yuksak insoniy fazilat

Verbal – bilim (ma'lumot, axborot)larni so'z yordamida (og'zaki) yetkazib berish, ifoda etish.

Gnoseologiya (yunon tilidan gnosis – bilim, ong, o'rganish) – bilish, ilmiy bilimlarning shakllanishi, xususiyatlari, qonuniyatlari, uslublari, ilmiy tafakkur shakllari, shuningdek, insonga xos bo'lgan borliqni anglash qobiliyati haqidagi nazariya, ta'limot

Davlat ta'lim standarti – 1) ta'lim olish shaklidan qat'iy nazar bitiruvchilar erishishlari zarur bo'lgan ta'lim darajasini belgilovchi asosiy hujjat; 2) o'quv fani bo'yicha ta'limning yakuniy natijalarini belgilovchi asosiy hujjat; 3) ta'lim dasturlari mazmunining minimumi, o'quvchilar tomonidan bajariladigan o'quv ishlarining maksimal hajmi, shuningdek, bitiruvchilarning tayyorgarlik darajalariga qo'yiluvchi talablar.

Dars - bevosita o'qituvchi rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli.

Darslik – muayyan fan bo'yicha ta'lim maqsadi, o'quv dasturi va didaktik talablarga muvofiq belgilangan ilmiy bilimlar to'g'risidagi ma'lumotlarni beruvchi manba.

Didaktika (ta'lim nazariyasi) – (yunoncha «didaktikos» “o'rgatuvchi”, «didasko» – “o'rganuvchi”) - ta'limning nazariy jihatlari (ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o'qituvchi va o'quvchi faoliyati mazmuni, ta'lim maqsadi, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari va hokazo muammolari)ni o'rganuvchi fan.

Didaktika tamoyillari - (lotin tilidan «principium») - har qanday nazariyaning asosiy, boshlang'ich, dastlabki holati) –ta'limni tashkil etishga qo'yilgan me'yoriy talablarni ifodalovchi, shuningdek, ta'lim jarayonining asosiy maqsadi va qonuniyatlariga muvofiq uning dastlabki holatini belgilovchi qarashlari

Didaktik tashhis maqsadi – o'quv jarayonining samaradorligini aniqlash, baholash va tahlil qilish.

Didaktik tizim (yunoncha «systema») – yaxlit, qismlarda tashkil topgan, birlashtirish) – ma'lum mezonlari asosida ta'lim jarayonining yaxlit holatini belgilash, ajratib ko'rsatish.

Didaktik o'yin – o'rganilayotgan ob'ekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida o'quvchining bilishga bo'lgan qiziqishi va faollik darajasini rag'batlantiruvchi o'quv faoliyati turi.

Dunyoqarash - tabiat, jamiyat, tafakkur hamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashlar va e'tiqodlar tizimi

Jazolash - tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga salbiy baho berish usuli.

Jamoa (lotincha «kollektivus») so'zining tarjimasi bo'lib, yig'ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh kabi ma'nolarni anglatadi) - bir necha a'zo (kishi)lardan iborat bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh

Jamoa an'analari – jamoa a'zolari tomonidan birdek qo'llab-quvvatlanuvchi barqarorlashgan odat.

Jamoaning norasmiy tuzilmasi- jamoa a'zolari o'rtasidagi shaxslararo ma'naviy-psixologik munosabatlarning umumiy tizimi, shuningdek, jamoada mikroguruhni tashqil qiluvchi ayrim shaxslar o'rtasidagi tanlash munosabatlarining mazmuni

Jamoaning rasmiy tuzilishi- turli ko'rinishdagi jamoa faoliyatini yo'lga qo'yishning tashkiliy jihatlari.

Jinsiy tarbiya- o'zida shaxsni jinsiy jihatdan chiniqtirish, ularni tozalik va ozodalikka o'rgatish, o'z sog'ligi uchun g'amxo'rlik qilish va mas'uliyatli bo'lishni ta'minlashga qaratilgan pedagogik faoliyat mazmuni.

Jismoniy tarbiya - o'quvchilarda jismoniy va irodaviy sifatlarni shakllantirish, ularni aqliy va jismoniy jihatdan mehnat hamda Vatan mudofaasiga tayyorlashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiya tizimining muhim tarkibiy qismi.

Joriy nazorat – ta'lim jarayonida o'quvchilar tomonidan o'quv dasturida belgilangan muayyan mavzularni o'zlashtirilish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli.

Idrok – aniq maqsadga yo'naltirilgan anglash jarayoni.

Ijtimoiy adaptatsiya (yunoncha adapto - moslashish) – anomal bolalar individual yoki guruhli xulqlarining ijtimoiy qadriyatlar va xulq-atvor qoidalari tizimiga mos kelishi.

Ijtimoiylashuv – ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etishi asosida shaxsning hayot va ishlab chiqarish jarayoniga moslashuvi.

Ijtimoiy ongni shakllantiruvchi metodlar- o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy sifatlar, e'tiqod hamda dunyoqarashni shakllantirish maqsadida ularning ongi, his-tuyg'usi va irodasiga ta'sir ko'rsatish usullari

Izohlash (tarbiya metodi sifatida) – tarbiyalanuvchiga hissiy-og'zaki ta'sir etish usuli.

Ilmiy dunyoqarash - uzluksiz, izchil ravishda mavjud fanlar asoslarini puxta o'zlashtirib borish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etish natijasida barqarorlashgan dunyoqarash shakli.

Ilmiy tafakkur – inson aqliy faoliyatining yuksak shakli sanalib, ijtimoiy voqea-hodisalar, jarayonlarga nisbatan ilmiy yondashuv.

Ilmiy qarash (yunoncha «idea»- g'oya, tasavvur, tushunchalar yig'indisi) - muayyan hodisa, jarayonning mohiyatini yorituvchi, ilmiy jihatdan asoslangan fikr, g'oya.

Individ (lotincha “individium” bo'linmas, yagona, alohida degan ma'nolarni anglatadi) independent– xatti-harakatlarini shartli refleks yordamidagina tashkil eta oluvchi biologik mavjudot.

Individuallik - shaxsning o'ziga xos xususiyatlari

- Institut** - bilimlarning bitta sohasi doirasida aniq yo'nalishlar bo'yicha oliy va qoidaga ko'ra oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.
- Iqtisodiy tarbiya** - o'quvchilarga iqtisodiy bilimlarni berish, ularda iqtisodiy faoliyat (oila byudjetini shakllantirish, xo'jalikni yuritish, mavjud moddiy boyliklarni asrash, ko'paytirish, savdo-sotiq munosabatlarini to'g'ri tashkil etish va hokazolar)ni tashkil etish ko'nikma va mалакаларини шакллантиришдан iborat pedagogik jараён.
- Iqtisodiy ta'lim** - o'quvchilarga xo'jalik yuritish tizimi (oila byudjetini shakllantirish, xo'jalikni yuritish, mavjud moddiy boyliklarni asrash, ko'paytirish, savdo-sotiq munosabatlarini to'g'ri tashkil etish va hokazolar) to'g'risidagi nazariy bilimlarni berishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.
- Yosh xususiyatlari** - muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar.
- Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash** - mutaxassislarning kasb bilimlari va ko'nikmalarini yangilash hamda chuqurlashtirish maqsadida tashkil etiluvchi ta'lim bosqichi.
- «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»** - «Ta'lim to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalariga muvofiq, milliy tajribaning tahlili hamda ta'lim tizimidagi jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri o'qib bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirish mazmunini belgilab beruvchi yuridik hujjat.
- Kadrlar tayyorlash milliy modeli** - shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarish kabi tarkibiy qismlarning o'zaro hamkorligi, ular o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik asosida «yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tayyorlash Milliy tizimi» mohiyatini aks ettiruvchi andoza, loyiha Uning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat

Shaxs – kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'ekti va ob'ekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi

davlat va jamiyat – ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimi faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlarni tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillari;

uzluksiz ta'lim – malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlarini, davlat ta'lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimining tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi;

fan – yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiqaruvchi;

ishlab chiqarish – kadrlarga bo'lgan ehtiyojni, shuningdek, ularning tayyorgalik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilaydigan asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliyaviy va moddiy-texnikaviy jihatdan ta'minlash jarayonining faol ishtirokchisi.

Kasb-hunar kolleji - o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantiruvchi, tanlab olingan kasb-hunar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisosni egallash imkonini yaratish maqsadida tegishli davlat ta'lim standartlari doirasida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.

Kategoriya - fanning mohiyatini ochib beruvchi eng muhim, asosiy tushuncha.

Kompensatsiya (yunoncha «compensatio» – o'rmini to'ldirish, tenglashtirish)- oliy nerv faoliyatining zahira imkoniyatlariga tayangan holda organizmning buzilgan yoki rivojlanmagan funktsiyalarining o'rmini to'ldirish yoki qayta qurish.

Korreksiya (yunoncha «correctio» - tuzatish)- pedagogik uslub va tadbirlardan iborat maxsus tizimi yordamida anomal bolalarning psixik va jismoniy rivojlanishidagi kamchiliklarini qisman yoki to'liq tuzatish.

Korreksion (maxsus) pedagogika (defektologiya - yunoncha «defectus»– nuqson, kamchilik, «logos» – fan, ta'limot) – rivojlanishda jismoniy yoki psixik kamchilikka ega, maxsus, individual

tarbiyalash va o'qitish metodlariga asoslangan, salomatlik imkoniyatlari cheklangan bolaning individualligi hamda shaxsini rivojlantirish jarayonini boshqarish mohiyati, qonuniyatlarini o'rganuvchi fan.

Korreksion-pedagogik faoliyat- yaxlit ta'lim jarayonini qamrab oluvchi hamda murakkab psixofiziologik va ijtimoiy-pedagogik chora-tadbirlarning amalga oshirilishini nazarda tutuvchi pedagogik tizim.

Korreksion-tarbiyaviy ishlar - shaxsning anomal rivojlanishi xususiyatlariga ko'ra umumiy pedagogik ta'sir ko'rsatish chora-tadbirlari tizimi.

Ko'nikma – shaxsning muayyan harakat yoki faoliyatni tashkil eta olish qobiliyati.

Ko'rgazmali metodla - predmet, hodisa yoki jarayonlar mohiyatini tabiiy holatda namoyish qilish, ularning maketlarini ko'rsatishda qo'llaniluvchi usullar.

Loyihalashtirish (rejalashtirish) - o'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish dasturini yaratish

Logopediya (yunoncha «logos» – so'z, nazariya, ta'limot, «paideia» - tarbiyalash)

- nutqiy nuqsonlarni o'rganish, ular kelib chiqishining oldini olish va ularni qisman yoki to'liq tuzatish masalalarini o'rganuvchi fan; korreksion pedagogika (defektologiya)ning muhim sohasi.

Madaniyat («cultura» so'zidan olingan bo'lib, parvarish qilish, ishlov berish ma'nosini bildiradi) – ijtimoiy taraqqiyot davomida insonlarning faoliyati tufayli qo'lga kiritilib, ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi moddiy va ma'naviy boyliklar tizimi

Mazmun (ta'lim (bilim olish) mazmuni) – ta'lim jarayonida shaxs tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan ilmiy bilim, amaliy ko'nikma, malaka, fikrlash hamda faoliyat usullari tizimi.

Maktabdan tashqari ta'lim - madaniy-estetik, ilmiy, texnikaviy, sport va boshqa yo'nalishlarda yo'lga qo'yiluvchi, bolalar hamda

o'smirlarning ta'limga bo'lgan, yakka tartibdagi, ortib boruvchi talab-ehiyojlarini qondirish, ularning bo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish maqsadida tashkil etiladigan ta'lim bosqichi.

Malaka – muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli.

Materialni og'zaki bayon qilish metodlari – o'quv materiali mohiyatini og'zaki (hikoya, tushuntirish, maktab ma'ruzasi kabi shakllarda) yoritishda qo'llaniluvchi usullar.

Mafkura (arabcha «mafkura» - naqta nazar va c'tiqodlar tizimi, majmui) – jamiyatdagi muayyan siyosiy, huquqiy, axloqiy, diniy, badiiy, falsafiy, ilmiy qarashlar, shuningdek, ma'naviy-axloqiy yuksaklash, ma'rifiy-tarbiyaviy ishlarning rivojini ta'minlovchi, ularning maqsad va yo'nalishlarini aniqlashda yetakchi o'rin tutuvchi g'oyalar tizimi

Mashq va o'rgatish (faoliyatda mashqlantirish) metodlari—muayyan mashqyordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq me'yorlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirish usullari.

Ma'lumot – ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

Ma'naviyat (arabcha «ma'naviyat» - ma'nolar majmui) – mohiyatiga ko'ra ijtimoiy taraqqiyotga ijobiy ta'sir o'tkazuvchi falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvur, tushuncha va g'oyalar majmui.

Ma'rifat – shaxs ongiga ilmiy bilim, axloq qoidalari hamda ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy me'yorlarni singdirish, ta'lim-tarbiyani takomillashtirish, milliy meros va umuminsoniy qadriyatlarni o'rganish, ularni targ'ib etish maqsadida amalga oshiriladigan tadbirlar tizimi

Ma'ruza – yirik hajmdagi o'quv materialini og'zaki bayon qilish shakli.

Menejment – mavjud minimal imkoniyatlardan maksimal natijalarga erishish uchun shaxs (xodim) yoki guruhga ta'sir o'tkazish asosida ularning faoliyatini tashkil etish tamoyillari, shakllari, metodlari va usullari.

Metod - yunoncha tarjimasida «tadqiqot, usul, maqsadga erishish yo'li» kabi ma'nolarni anglatadi.

Metodika (fan sifatida)– xususiy fanlarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi.

Mehnat tarbiyasi - shaxsga mehnatning mohiyatini chuqur anglatish, ularda mehnatga ongli munosabat, shuningdek, muayyan ijtimoiy-foydali harakat yoki kasbiy ko'nikma va malakalarini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni; ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismi

Munozara (tarbiya metodi sifatida) - tarbiyalanuvchilarga hissiy-og'zaki ta'sir ko'rsatish asosida ularda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan bahs-munozara usuli

Nazorat (ta'lim jarayonida)– ta'lim oluvchining bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, o'lchash va baholash jarayoni

Nafosat didi - shaxsning buyum yoki hodisaga nisbatan munosabat bildirish turi, ob'ektiv nafosat o'lchovi

Nafosat madaniyati - go'zallikni his etish, undan zavqlanish, mavjud go'zalliklarni asrash va boyitish yo'lida o'zlashtirilgan bilim hamda amalga oshiriladigan nafosat faoliyatini tashkil etish darajasining sifat ko'rsatkichi.

Nafosat ongi - go'zallik, go'zallikni his etish, uning mohiyatini anglash, nafosat his-tuyg'usi, nafosat didi kabi tushunchalarning ongda aks etishi.

Nafosat tarbiyasi (estetik tarbiya- lotincha «esteziyo» go'zallikni his qilaman) - o'quvchilarni voqelik, tabiat, ijtimoiy va mehnat munosabatlari va turmush go'zalliklarini anglash, idrok etish va to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, ularda go'zallikka muhabbat uyg'otish, ular tomonidan go'zallikni yaratish qobiliyatlarini tarbiyalashga

yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.

Oila – kishilarning nikoh yoki qon-qarindoshlik rishtalari, umumiy turmush tarzi, axloqiy mas'uliyat hamda o'zaro yordamga asoslanuvchi kichik guruhi.

Oilaviy munosabatlar – ota-onalar (yoki bolaning kamoloti uchun mas'ul bo'lgan shaxslar) hamda farzandlar o'rtasida turli yo'nalishlarda tashkil etiluvchi munosabatlar.

Oila tarbiyasi – ota-onalar (yoki bola kamoloti uchun mas'ul shaxslar) tomonidan tashkil etiluvchi hamda farzandlarni har tomonlama yetuk, sog'lom etib tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

Pedagogika (yunoncha «paidagogike» bo'lib, «paidagogos» - bola, yetaklayman) – ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash hamda unga ta'lim berishning mohiyati va muammolarini o'rganadigan fan.

Pedagogika tarixi – ta'lim va tarbiyaning yuzaga kelishi, taraqqiy etishi, muayyan tarixiy davrlarda yetakchi o'rin egallagan pedagogik fikrlar taraqqiyoti masalalarini o'rganadi

Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari – shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berish tamoyillari, ob'ektiv va sub'ektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullari.

Pedagogik mahorat – bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini oshirish, takomillashtirish muammolarini o'rganadi.

Pedagogik paradigma - (yunoncha «paradeigma» - misol, namuna) – pedagogika fani rivojining ma'lum bosqichida ta'limiy va tarbiyaviy muammolarni hal etish namunasi (modeli, standarti) sifatida ilmiy pedagogik hamjamiyat tomonidan e'tirof etilgan nazariy hamda metodologik ko'rsatmalar to'plami; ta'limning kontseptual modeli

- Pedagogik talab** - turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida o'quvchi tomonidan amal qilinishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari.
- Pedagogik texnologiya**– ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini o'rganadi.
- Pedagog kadrlar tarkibi** – o'qituvchi, metodist, tarbiyachi, psixolog, defektolog, logoped, sport instruktorigi, musiqa, badiiy ijodiyot, radiotexnika, sport va boshqa yo'nalishlarda faoliyat ko'rsatuvchi to'garaklarning rahbarlaridan iborat mutaxassislar.
- Pedagogik mahorat** – ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli, ijodiy yondashuv, metodik bilimlarni samarali qo'llay olish qobiliyati, yuksak pedagogik tafakkur.
- Pedagogik talab** - turli harakatlarni bajarish, muayyan faoliyat jarayonida ishtirok etishda o'quvchi amal qilishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlarini ifodalovchi vazifa; tarbiyaning eng muhim usuli.
- Rag'batlantirish** - tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko'ngilini ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash usuli.
- Rivojlanish** – shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon
- Reyting** (baholash, tartibga keltirish, klassifikatsiyalash) - muayyan hodisani oldindan belgilangan shkala bo'yicha baholash
- Sinf** - yoshi va bilimi jihatidan bir xil bo'lgan, ma'lum o'quvchilar guruhi
- Surdopedagogika** (yunoncha «surdus» – kar) - eshitish qobiliyati buzilgan bolalarni o'qitish va tarbiyalash jarayonini o'rganuvchi fan; korreksion (maxsus) pedagogikaning yana bir muhim sohasi.
- Suhbat** – savol va javob shaklidagi dialogik ta'lim metodi.

- Tamoyil** (yunoncha «principium») – biror-bir nazariyaning asosi, negizi, asosiy boshlang'ich qoidasi; boshqaruvchi g'oya, faoliyatning asosiy qoidasi; umumlashtirilgan talab.
- Tarbiya** – muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.
- Tarbiya jarayoni** - o'qituvchi va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan samarali hamkorlik jarayoni.
- Tarbiya mazmuni** - shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyati.
- Tarbiya metodi** (yunoncha «metodos» – yo'l) – tarbiya maqsadiga erishish yo'li; tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullari.
- Tarbiya nazariyasi** – pedagogikaning muhim tarkibiy qismi; tarbiyaviy jarayon mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari hamda uni tashkil etish muammolarini o'rganadi.
- Tafakkur** (ijtimoiy voqea-hodisalarning ongda to'laqonli aks etishi, inson aqliy faoliyatining yuksak shakli)
- Tashhis** –didaktik jarayon kechadigan barcha sharoitlarni oydinlashtirish, uning natijalarini belgilash.
- Ta'lim** – o'quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon.
- Ta'lim va tarbiya mazmuni** – shaxsning aqliy va jismoniy qobiliyatini har tomonlama rivojlantirish, dunyoqarashi, odobi, xulqi, ijtimoiy hayot va mehnatga tayyorlik darajasini shakllantirish jarayonining mohiyati.
- Ta'lim vositalari** – ta'lim samaradorligini ta'minlovchi ob'ektiv (darslik, o'quv qo'llanmalari, o'quv qurollari, xarita, diagramma, plakat, rasm, chizma, dioproektor, magnitafon, videomagnitafon, uskuna, televizor, radio, kompyuter va boshqalar) va sub'ektiv

(o'qituvchining nutqi, namunasi, muayyan shaxs hayoti va faoliyatiga oid misollar va hokazolar) omillar.

Ta'lim jarayoni – o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

Ta'lim menejeri – ta'lim muassasasi faoliyatini zamonaviy menejment qonuniyatlariga muvofiq boshqaruvchi mutaxassis.

Ta'lim metodlari – ta'lim jarayonida qo'llanilib, uning samarasini ta'minlovchi usullar majmui.

Ta'lim muassasi Ustavi – ta'lim muassasasiga rahbarlik mohiyatini yorituvchi hamda uning faoliyatini boshqarish tizimini aniqlovchi hujjat.

Ta'lim kontseptsiyalari (lotin tilidan «conceptio» –tizim) – ta'lim-tarbiya mazmuni, istiqbolini yorituvchi yaxlit qarashlar tizimi; uzluksiz ta'lim tizimining turli bosqichlarida ta'lim muassasalari faoliyati yo'nalishi, maqsad va vazifalarini belgilashning alohida usuli.

Ta'lim mazmuni – davlat ta'lim standartlari asosida belgilab berilgan hamda ma'lum sharoitda muayyan fanlar bo'yicha o'zlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar mohiyati

Ta'lim maqsadi (o'qish, bilim olish maqsadi) – ta'limning aniq yo'nalishini belgilab beruvchi yetakchi g'oya.

Ta'lim natijasi (ta'lim mahsuli) – ta'lim yakunining mohiyatini qayd etuvchi tushuncha; o'quv jarayonining oqibati; belgilangan maqsadni amalga oshirish darajasi

Ta'limni boshqarish – ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, boshqarish, nazorat qilish hamda istiqbollarni belgilash masalalarini o'rganadi.

Ta'limning sinf-dars tizimi - dars shaklida muayyan o'quvchilar guruhi bilan o'quv rejasiga muvofiq tuzilgan aniq jadval bo'yicha olib boriladigan ta'lim jarayoni.

Ta'lim tizimi – davlat siyosatining asosiy tamoyillari asosida yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish yo'lida faoliyat yurituvchi barcha turdagi ta'lim muassasalari majmui.

Ta'lim shakli – ta'lim jarayonining tashkiliy tuzilmasi.

Tizim (mustaqil tushuncha sifatida) - o'zaro bog'langan ko'plab elementlar (tarkibiy qismlar) o'rtasidagi mustahkam birlik va o'zaro yaxlitlik.

Tiflopedagogika - (yunoncha typhlos – ko'r) – ko'rish qobiliyati buzilgan bolalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish muammolarini o'rganuvchi fan; korreksion pedagogika (defektologiya)ning muhim sohasi.

Test - aniq maqsad asosida muayyan holat darajasini sifat va miqdoriy ko'rsatkichlarda belgilashga imkon beruvchi sinov vositasi.

Topshiriq - o'quvchilarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan usul

Tushuntirish - o'quv materialini mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilish.

To'garak - o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida sinfdan yoki maktabdan tashqari sharoitda uyushtiriluvchi qo'shimcha ta'lim shakli.

Umumiy pedagogika – maktab yoshidagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish masalalarini o'rganadi.

Umumiy o'rta ta'lim - o'quvchilarning fan asoslari bo'yicha muntazam bilim olishlarini, ularda bilim o'zlashtirish ehtiyojini, asosiy o'quv-ilmiiy va umummadaniy bilimlarni, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlarini, mehnat ko'nikmalarini, ijodiy fikrlash va atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lishni va kasb tanlash ko'nikmalarini shakllantirish bosqichi.

Universitet - kadrlar tayyorlash va bilimlarning keng sohalari bo'yicha oliy va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.

Usul - muayyan o'quv materialini o'zlashtirishda qo'llanilayotgan asosiy ta'lim metodi bilan birga ikkinchi bir ta'lim metodining ayrim elementlaridan foydalanish

Faoliyat - shaxs tomonidan tabiiy va ijtimoiy maqsadga muvofiq tashkil etiluvchi kundalik, ijtimoiy yoki kasbiy harakatlarning muayyan shakli, ko'rinishi.

Fuqaro – fuqaroligi huquqiy jihatdan e'tirof etilgan hamda muayyan jamiyat (davlat) a'zosi bo'lgan shaxs.

Fuqarolik – huquqiy va axloqiy me'yorlarga ongli rioya etish, ma'lum huquqlardan foydalanish hamda burchlarni bajarishga mas'ullik bilan yondoshuv, mehnat jarayoni va jamoadagi faollik, ma'naviy yetuklik asosida muayyan davlatga mansublik.

Fuqarolik tarbiyasi – fuqarolik tushunchasining mohiyatini anglatish orqali o'quvchilarda yuksak darajadagi fuqarolik madaniyatini shakllantirish, ularni xalq, Vatan, jamiyat uchun fidoiy fuqarolar etib tarbiyalashdan iborat

Shaxs - psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi.

Shaxsni ijtimoiylashtirish - uni jamiyat tomonidan tan olingan xulq-atvor me'yorlari, bilim hamda qadriyatlar tizimini o'zlashtirishdan iborat ijtimoiy hayotga jalb etish jarayoni.

Shkalalash - aniq jarayonlarni raqamlar tizimi yordamida modellashtirish.

Ekologik madaniyat - o'quvchining ijtimoiy talablarga muvofiq tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish qobiliyati.

Ekologik ong - tabiat va atrof-muhitning mavjud holati, ularni muhofaza etish borasidagi tushunchalarning ongdagi ifodasi.

Ekologik madaniyat - o'quvchining ijtimoiy talablarga muvofiq tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish qobiliyati.

Ekologik tarbiya - o'quvchilarga dastlabki ekologik bilimlarni berish, ularning mavjud ekologik bilimlarini boyitish, ularda tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayon.

Ekologik ta'lim - o'quvchiga aniq maqsadga muvofiq, izchil, tizimli va uzluksiz ravishda nazariy ekologik bilimlarni berishga yo'naltirilgan ta'limiy jarayon.

Ekologik faoliyat - ekologik bilimlarga tayanilgan holda tabiat va atrof-muhit muhofazasini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan xatti-harakatlar majmui.

Estetik tarbiya - o'quvchilarni tabiat, ijtimoiy va mehnat munosabatlari, turmush go'zalligini idrok etish, to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, ularda go'zallikka muhabbat uyg'otish va hayotiga go'zallik olib kirish qobiliyatini tarbiyalash jarayoni; ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismi.

E'tiqod - dunyoqarash negizida aks etuvchi ijtimoiy-falsafiy, huquqiy, ma'naviy-axloqiy, estetik iqtisodiy, hamda ekologik bilimlarning takomillashgan ko'rinishi; muayyan g'oyaga cheksiz ishonch.

Yakuniy nazorat – ta'lim oluvchilarning chorak yoki yarim yillik uchun belgilangan o'quv materiallari bo'yicha o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli

O'z-o'zini baholash - mavjud fazilatleri, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish asosida o'z shaxsiga baho berishga yo'naltirilgan faoliyat usuli.

O'z-o'zini tarbiyalash metodlari - o'quvchilarning o'zini o'zi idora qilishlari, turli o'quvchilar organlari faoliyatida faol ishtirok etishlarini ta'minlash, ularning ijtimoiy mavqelarini oshirish maqsadida qo'llaniluvchi usullar.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish - o'z shaxsi, mavjud fazilatleri, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish, mavjud sifatlarni boyitish yoki salbiy odatlarni bartaraf etishga qaratilgan faoliyat usuli.

O'z-o'zini qayta tarbiyalash – shaxsning o'zidagi salbiy odatlar, xarakteridagi zararli sifatlarni yo'qotish, ularni bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyati jarayoni.

O'zlashtirish – ta'lim jarayonida ustuvor o'rin tutuvchi ijtimoiy talablarga muvofiq shaxs tomonidan muayyan xatti-harakat va xulq usullarining egallanishi.

O'rgatish - tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlar.

O'qituvchi (pedagog) – pedagogik, psixologik va mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha maxsus ma'lumot, kasbiy tayyorgarlik va ma'naviy-

axloqiy sifatlariga ega hamda ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxs.

O'qish – ma'lum usullar yordamida tashkil etilgan bilimlarni o'rganish jarayoni; o'quvchilar tomonidan o'quv faoliyati usullarini egallab olishga yo'naltirilgan faoliyat.

O'quv dasturi – muayyan o'quv fani bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalar mazmuni, umumiy vaqtning mavzularni o'rganilishi bo'yicha taqsimlanishi, mavzularning ketma-ketligini belgilash hamda ularning o'rganilish darajasini yorituvchi me'yoriy hujjat.

O'quv rejasi – ta'lim muassasida o'qitiladigan o'quv fanlarining tartibi, ularning o'quv yili bo'yicha taqsimlanishi, har bir o'quv faniga ajratiladigan haftalik va yillik o'quv soatlari, shuningdek, o'quv yili tuzilishini belgilovchi me'yoriy hujjat.

O'quv fani – ta'lim muassasalarida o'quvchilarning yosh, idrok etish imkoniyatlariga muvofiq ularga muayyan fan sohasi bo'yicha umumiy yoki mutaxassislik bilimlarini berish, ko'nikma va malakalarni shakllantirishni ta'minlovchi manba.

O'quvchilar jamoasi – ijtimoiy-foydali ahamiyat kasb etuvchi umumiy maqsad va birgalikdagi faoliyatga asosan jipslashgan o'quvchilar birlashmasi, guruhi.

O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarishi - o'quvchilarning jamoa faoliyatini uyushtirish va boshqarishdagi faol ishtiroklari.

O'quv qo'llanmasi – 1) ma'lum o'quv fanlari bo'yicha metodik materiallar, tushuntirishlar, tavsiyalarni yorituvchi hamda o'qituvchi yoki o'quvchilar uchun mo'ljallangan manba; 2) muayyan fan bo'yicha tayyorlangan hamda metodik jihatidan o'quv-tarbiyaviy jarayonda bevosita foydalanish imkonini beruvchi qo'shimcha o'quv materiallari.

Harbiy vatanparvarlik tarbiyasi - yoshlarni vatan himoyasi hamda harbiy mudofaaga tayyorlash, ularda favqulotda holatlarda harbiy mudofaani tashkil etish ko'nikma va malakalarini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

Hikoya – o'qituvchi tomonidan mavzuga oid dalil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo'lib, tasviriy vositalar yordamida

obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishi.

Hisobga olish – ta'lining muayyan davrida o'quvchilar va o'qituvchi faoliyatini umumlashtirish, xulosalash.

Huquqiy madaniyat – shaxs tomonidan huquqiy bilimlarning o'zlashtirilishi hamda huquqiy faoliyatni tashkil etish darajasining sifat ko'rsatkichi.

Huquqiy ong - muayyan jamiyatning moddiy hayot tarzi bilan belgilanadigan tasavvur, idrok, tafakkur va e'tiqodlar tizimi bo'lib, ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida murakkab tuzilishga ega.

Huquqiy tarbiya - shaxs tomonidan o'zlashtirilgan nazariy-huquqiy bilimlar negizida huquqiy faoliyatni tashkil etish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, unda ijobiy huquqiy sifatlarni qaror toptirish va huquqiy madaniyatni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

Huquqiy ta'lim - o'quvchilarga huquqiy me'yorlar, qonunlar hamda ijtimoiy-huquqiy munosabatlar mohiyati to'g'risidagi tizimlangan bilimlarni berish, ularda huquqiy bilimlarni egallashga bo'lgan chtiyojni yuzaga keltirish, huquqiy ongni shakllantirish jarayoni

Huquqiy faoliyat - huquqiy me'yorlar, qonunlar talablariga nisbatan ongli yondashish, ularga qat'iy va og'ishmay amal qilish, qonunlarni hurmat qilish, ularni shaxs erkini himoya qilish kafolati sifatida e'tirof etish, huquqiy munosabatlar jarayonidagi faol ishtirokni tashkil etishga yo'naltirilgan amaliy xatti-harakatlar majmui.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo`limizni qat`iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko`taramiz. – T.: “O`zbekiston”, NMIU, 2017. – 592 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O`zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz // O`zR Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag`ishlangan Oliy Majlis palatalari qo`shma majlisidagi nutq. – T.: O`zbekiston, 2016. – 56 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustivorligi va inson manfaatlarini ta`minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T.: “O`zbekiston” nashriyoti, 2017. – 24-byu
4. O`zbekiston Respublikasi “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” //Barkamol avlod – O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: Sharq nashriyot-matbaa konserni, 1997. – 31-61-b.
5. O`zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. – T.: O`zbekiston, 2014. – 48 b.
6. O`zbekiston Respublikasining “Ta`lim to`g`risida”gi Qonuni //Barkamol avlod – O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: Sharq nashriyot-matbaa konserni, 1997. – 20-29-b.
7. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ`ib qilish bo`yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to`g`risida”gi (2017 yil 13 sentyabr) Qarori //lex.uz/docs/3338600.
8. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ`ibot qilish bo`yicha komissiya tuzish to`g`risida”gi Farmoyishi // <http://uza.uz/oz/documents/kitob-masulotlarini-chop-etish-va-tar-atish-tizimini-rivozh-12-01-2017>.
9. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining «O`zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo`yicha Harakatlar strategiyasi to`g`risida»gi (2017 yil 7 fevral) Farmoni // http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_idq3107036#3109146.
10. Abakumova S.I. Tvorcheskoe chtenie. Opo`t metodiki chteniya xudojestvenno`x proizvedeniy v shkolax nachalnogo tipa. – Brokgauz-Efron: Efron, 2008. – S. 92.
11. Abdulazizov A. O`rta maxsus, kasb-hunar ta`limi o`quv yurtlarida shaxs mutolaa sub`ekti sifatida // Fan, ta`lim, madaniyat va biznes sohalarida internet va kutubxona-axborot resurslaridan foydalanish: “Central Asia-2008” konferensiya materiallari. – Farg`ona: FarDU, 2008. – 300-304-b.

12. Авдсева А.В., Молькова М.В. Формирование читательской компетенции младших школьников // Ж. Молодой ученый. – Казань: 2015. - №22. – С. 44-46.
13. Агапова И., Давыдова М. Литературные игры для детей. – М.: “Лада”, 2011. – 165 с.
14. Актуальные проблемы детского чтения и подготовки педагогов-библиотекарей / Сборник мат. междунар. научно-практ. конф. Науч. ред.: Г.А.Иванова, А.С.Матвеева. – М.: МГУКИ, 2013. – 167 с.
15. Акулова О.В., Гуревич Л.М. Чтение художественной литературы. – М.: Изд-во “Детство-Пресс”, 2012. – 192 с.
16. Беленькая Л.И. Ребенок и книга / О читателе восьми-девяти лет. – М.: ВЦХТ, 2005. – 144 с.
17. Библиотерапия: задачи, подходы, методики / Сб.статей. Сост. О.Л.Кабачек. М.:БМЦ, 2001. – 128 с.
18. Библиотечная энциклопедия. – М.: Изд-во РГБ “Пашков дом”, 2007. – 1300 с.
19. Большой психологический словарь / Под ред. Б.Мещерякова, В.Зинченко. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. – 666 с.
20. Бондаренко Г.И. Развитие умений смыслового чтения в начальной школе // Ж. Начальная школа плюс: до и после. – М.: 2012. - №1. – С. 1-3.
21. Бородина В. А. Культура чтения – универсум развития личности и модернизация образования // Культура чтения в контексте модернизации Российской школы: материалы Второй науч.-практ. конф. – СПб.: 2003. – С. 7-9.
22. Бунеева Е.В., Чиндилова О.В. Технология работы с текстом в начальной школе и 5-6 классах (технология формирования типа правильной читательской деятельности) // Образовательные технологии. Сборник материалов. – М.: Баласс, 2008. – С. 77.
23. Васюкова, Н. Е., Алиева, Т. И. Художественная литература для детей 5-7 лет / Мет.пособие. – М.: Изд-во “ТЦ Сфера”, 2015. – 224 с.
24. Воропаев А.Н., Столяров А.А. Читатель и книга. Проблемы чтения в развитых зарубежных странах // Проблемы полиграфии и издательского дела. – М.: 2005. – № 4. – С. 89-99.
25. Воспитание детей в школе: Новые подходы и новые технологии / Под ред. Н.Е.Щурковой. – М.: Новая школа, 2010. – 303 с.
26. Вьюшкова Л.Н. Развитие чувства юмора при обучении школьников чтению // Ж. Русский язык в школе. – 1996. - №5. – С. 21-28.

27. Гапоева Л.А. Педагогические условия подготовки студентов университета – будущих учителей к формированию читательской культуры младших школьников / Монография. – М.: Директ-Медиа, 2014. – 160 с.
28. Гербова В.В. Приобщение детей к художественной литературе / Учеб.пособие. – М.: Мозаика-Синтез, 2008. – 80 с.
29. Граник, Г.Г., Бондаренко С.М., Концевая Л.А. Как учить работать с книгой. – М.: Мой учебник, 2007. – 256 с.
30. Григорьева Е.Ю. Развитие у учащихся интереса к чтению // Молодой ученый. – Чита: 2011. - №7. Т.2. – С. 86-90.
31. Гриценко З.А. Положи свое сердце у чтения / Пособ. для родителей по орг. чтения дошкольникам. 2-е изд. – М.: Просвещение: РОСМЭН, 2004. – 77 с.
32. Гриценко З.А. Пришли мне чтения доброго / Пособ. для чтения и рассказывания детям седьмого года жизни (с метод. реком. – М.: Просвещение, 2003. – 93 с.
33. Гриценко З.А. Ребенок и книга // Ж. Дошкольное воспитание. – 2000. – № 3. – С. 49-52.
34. Голубева Е.И. Поддержка семейного чтения – общая задача специалистов // Недетские проблемы детского чтения. – М.: Российская детская библиотека, 2002. – С. 20-23.
35. Гроф С. Области человеческого бессознательного. – М. : Изд-во Трансперсонального Института, 1997. – 457 с
36. Гурович Л.М. Ребенок и книга / Пособие для воспитателя детского сада. – 3-е изд. – М.: Изд-во “Детство-Пресс”, 2007. – 128 с.
37. Гусев Д.А. Народное творчество как средство развития духовно-нравственных ценностей в дошкольном и младшем школьном детстве в условиях села // Ж. Детский сад от А до Я. – М.: 2015. - № 3. – С. 34-40.
38. Гусев Д.А. Педагогический потенциал народного творчества в контексте исторического анализа развития образовательных учреждений на селе // Ж. Гуманитарные науки и образование. – М.: 2015. - № 1 (21). – С. 44-47.
39. Денисова С.А. Родители о детском чтении и роли библиотек // Ж. Родительское собрание по детскому чтению. – 2008. – С. 30-32.
40. Детство / Примерная образ.программа дошкольного образования / Т.И.Бабасва и др. – СПб.: ООО Изд-во “Детство-Пресс”, 2014. – 321 с.
41. Диагностика эмоционально-нравственного развития / Ред. и сост. И.Б.Дерманова. – СПб.: Юность, 2002. – С. 114.

42. Дитрих А.К. Почемучка: детское справочное бюро / Для совместного чтения родителей с детьми – М.: ООО “Издательство Астрель”, 2002. – 348 с.

43. Добрынина Н.Е. В мир книг до рождения: когда учить ребенка читать // Ж. Книжное обозрение. – М.: 2000. - №16. – С. 4.

44. Добрынина Н.Е. По ступенькам культуры чтения // Ж. Библиотекосведение. – М.: 2000. - №3. – С. 52-57.

45. Добрынина Н.Е. Черты духовной общности: рус. худож. лит. в чтении многонац. сов. читателя. – М.: Книга, 1983. – 112 с.

46. Дубин Б.В., Зоркая Н. А. Чтение и общество в России 2000-х годов // Ж. Вестник общественного мнения. – М.: 2008. – № 6. – С. 30-53.

47. Дунаева Н.О. Значении художественной литературы в формировании личности ребёнка // Ж. Дошкольное воспитание. – М.: 2007. – № 6. – С. 35-39.

48. “Yosh kitobxon” tanlovining yangi mavsumi uchun saralangan kitoblar ro`yxati e`lon qilindi // <https://kun.uz/news/2019/02/01/yosh-kitobxon-tanlovining-yangi-mavsumi-uchun-saralangan-kitoblar-royxati-elon-qilindi>.

49. Жесткова Е.А., Клычёва А.С. Духовно-нравственное развитие младших школьников на уроках литературного чтения посредством русской народной сказки // Ж. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – М.: 2015. - №1(1). – С. 126-129.

50. Жесткова Е.А. Мир детства в творческом сознании и художественной практике В.И.Даля // Ж. Филологические науки. Вопросы теории и практики. – М.: 2014. № 4-3 (34). – С. 70-74.

51. Жесткова Е.А., Цудкова Е.В. Внеклассная работа по литературному чтению как средство развития читательских интересов младших школьников // Ж. Современные проблемы науки и образования. – М.: 2014. - №6. – С. 1330.

52. Збаровская Н.В. Информационная культура личности // Ж. Библиотечное дело. – М.: 2005. - №1. – С. 7-8.

53. Збаровская Н.В. Формирование культуры чтения в общедоступных библиотеках: Дисс... канд. пед. наук. – СПб.: 1997. – С. 156.

54. Здравомыслов А.Г. Потребности, интересы, ценности. – М.: Изд-во Политиздат, 1999. – 563 с.

55. Ибрат. Ажзий. Со`физода. – Т.: Шарқ, 1999. – 38 б.

56. Иванова Г.А., Тихомирова И.И. Психология чтения школьников / Учеб.-мет.пособ.для педагогов-библиотекарей. – М.: РШБА, 2016. – С. 74/

57. Из детства – в творчество / Программа для родителей и воспитателей по формированию здоровья и развитию детей от 1 года до 7 лет. Т.Н.Доронова и др. – М.: Просвещение, 2007. – 303 с.

58. Илдаркина Е.В. Библиотечные уроки: Обучение школьников основам библиотечно-библиографических знаний / Мет.пособие. Вып 1: 1-11 кл /Сост. Е.В. Илдаркина. – 2-е изд. – М.: Глобус, 2007. – 217 с.

59. Ипполитова Н.А. Обучение школьников разным видам чтения. Ознакомительное чтение // Ж. Русский язык в школе. – М.: 1998. - №2. – С. 9-14.

60. Ипполитова Н.А. Развитие речи школьников в процессе обучения чтению // Ж. Русский язык в школе. – 1997. - №1. – С. 11-19.

61. Истоки / Примерная образовательная программа дошкольного образования. Т.И.Алиева и др. Под ред. М.Н.Лазутова. – 5-е изд. – М.: ТЦ Сфера, 2014. – 161 с.

62. Yo`ldosheva E. Xazinalar maskani // Muloqot j. – T.: 2001. - № 6. – 29-30-b.

63. Yo`ldoshev E. Kutubxona va yosh kitobxon. – T.: O`zbekiston, 2003. – 298 b.

64. Yo`ldoshev E. Kutubxonada bolalar o`qishiga rahbarlik qilish / O`quv qo`ll. – T.: O`zbekiston, 2002. – 128 b

65. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе: от действия к мысли: пособие для учителя / Под ред. А.Г.Асмолова. – М.: Просвещение, 2011. – С. 152.

66. Kitob komillikka yetaklaydi / Metodik-bibliografik qo`ll. Tuzuvchi M.Boltaboyeva. Muharrir Sh.Qurbon. – T.: A.Navoiy nomidagi O`zbekiston milliy kutubxonasi, 2017. – 78 b.

67. Колесникова Е. В. Развитие интереса и способностей к чтению у детей 6-7 лет / Учеб.-мет.пособие. 3-е изд., перераб. – М.: Изд-во “Ювента”, 2016. – 64 с.

68. Колпашикова Ю.С., Рожина В.А. Как развивать интерес к чтению у младшего школьника? // Научно-мет.элек. ж. «Концепт». – М.: 2017. – Т. 29. – С. 104-109.

69. Куно К. Чтение во Франции. – М.: Рудомино, 1992. – 21 с.

70. Курочкина М. Методы развития творческих способностей младших школьников // Ж. Воспитание школьников. – М.: 2009. - № 4. – С. 48-51.

71. Леонтьев А.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии. – М.: Изд-во МПСИ, 2004. – С. 471.

72. Лео́нтьев А.Н. Психологические основы развития ребенка и обучения. – М.: Смысл, 2009. – С. 119-185.
73. Лео́нтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентации. – М.: Смысл, 1992. – 17 с.
74. Ливанова О.А. Учимся читать художественную литературу. – М.: Школьная пресса, 2004. – 80 с.
75. Машри́к замин – никмат бо’стони. – Т.: Шарқ, 1997. 39-6.
76. Методика обучения литературе в начальной школе / Учебник для студ. высш. учеб.заведений. Под ред. М.П.Воюшиной. – М.: Издат.центр “Академия”, 2010. – 288 с.
77. Мокина М. Чтение – основа грамотности // Ж. Этносфера. – М.: 2008. – № 12. – С. 21-22.
78. Морозова Н.Г. Учителю о познавательном интересе. – М.: Сфера, 2007. – 110 с.
79. Мосунова Л.А. О теоретических основах развития полноценного восприятия художественной литературы // Ж. Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. – Вятск: 2009. - №1. – С. 136-141.
80. Набатова М. Б. Чтение и читательские интересы в исследованиях 90-х годов // Ж. Мир библиотек сегодня. – М.: 1995. – Вып. 2. – С. 13-21.
81. Необутова Н.Л. Формирование читательской культуры на уроках литературы в 5-6 классах: Дис...канд.пед.наук. – Якутск: 2000. – 187.
82. Нечаев А.П. Психологические основы разных типов процесса чтения у детей // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – С. 8-11.
83. Пантюхова Т.В. Читательская культура в обществе коммуникаций // Ж. Библиотекосведение. – М.: 2008. - №3. – С. 61-64.
84. Перова Г.М. Проверочные работы по чтению в начальных классах. – М.: АРКТИ, 2006. – 127 с.
85. Петровский, А. В. Общая психология / Учеб. для студ.пед. ин-тов. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1996. – С. 195.
86. Поддержка и развитие чтения: тенденции и проблемы: по итогам пяти лет реализации национальной программы поддержки и развития чтения в России / Сборник статей. – М.: Межрегиональный центр библиотечного сотрудничества, 2011. – 216 с.
87. Посашкова Е.В. Формирование читательской культуры младших школьников на уроках внеклассного чтения (на материале

авторской программы по внеклассному чтению) // Ж. Педагогическое образование. – М.: 2009. №1. – С. 76-82.

88. Примаковский А.П. О культуре чтения: методы самостоятельной работы с книгой в свете научной организации умственного труда. – М.: Книга, 2009. – 158 с.

89. Рабочая книга социолога / Под общ. ред. Г. В. Осипова. – 3-е изд. – М.: Аудиториал УРСС, 2003. – 343 с.

90. Раввинский Д. К. Чтение в контексте времени // Что мы читаем? Какие мы? // Сб. науч. тр. – СПб.: 1993. – С. 9-15.

91. Радуга / Примерная образовательная программа дошкольного образования. Т.Н.Доронова и др. – М.: Просвещение. – 232 с.

92. Развитие / Образовательная программа дошкольного образования / Е.В.Андреева и др. Под ред. А.И.Булычевой. – М.: НОУ “УЦ им. Л.А.Венгера “Развитие”, 2016. – 173 с.

93. Rokeach M. The nature of human values. – N.Y.–L.: 1973. – 73 p.

94. Рубинштейн Л.С. Основы общей психологии. – 2-е издание. – СПб.: Питер, 2009. – С. 186-525.

95. Основы общей психологии: в 2 т. – Т. 2. – М.: Педагогика, 1989.– 370 с.

96. Самохина М.М. Социально-психологические аспекты чтения молодежи // Ж. Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии. – 2004. – Вып. 4. – С. 56-60.

97. Самохина М.М. Читающая Россия: мифы и реальность. – М.: Либерия, 1997. – С. 4.

98. Сеницына Е.И. Сказки для игры и развития. – М.: Лист Нью, КАРО. 2002. – 241 с.

99. Слостенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика / Учеб. пособие для студ. высш. пед.учеб. зав. – М.: Издат-кий центр “Академия”, 2002. – С. 99.

100. Смородинская М.Д., Маркова Ю.П. О культуре чтения. – М.: Книга, 1994. – 125 с.

101. Суворова Е.В. Душа поэта и теория литературы // Ж. Литература. – М.: 1997. - №26. – С. 14.

102. Сухин И.Г. Литературные викторины в начальной школе. – М.: “Айрис Пресс”, 2005. – 128 с.

103. Сухин И.Г. 50 литературных викторин для детей дошкольного и младшего школьного возраста. – М.: АРКТИ, 2002. – 272 с.

104. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Минск: Народная асвета, 2001. – 287 с.

105. Творчество как основа деятельности детской библиотеки: Материалы Всеросс. науч.-практ. конференции. – Пермь: Перм. обл. дет. б-ка им. Л.И.Кузьмина, 2001. – 176 с.

106. Тихомирова И.И. Педагогическая деятельность школьного библиотекаря / Учеб.-мет. пособие. – М.: РШБА, 2014. – 464 с.

107. Umarov A. Jamiyatda mutolaa madaniyatini shakllantirish va kutubxonachilik muammolari // Fan, ta'lim, madaniyat va biznes sohalarida internet va kutubxona-axborot resurslaridan foydalanish: "Central Asia-2004" konf.mat. – T.: A.Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2004. – 4-10-b.

108. Umarov A. Kitob va kitobxon: an'analar va yangiliklar // Sog'lom avlod uchun j. – T.: 2003. - №11. – 16-20-b.

109. Umarov A. Kutubxona – yoshlar muloqot maskani // Betger o'qishlari – 2008: "Kutubxona: yoshlar tilida muloqot" mavzusidagi davra suhbat mat.to'pl. – T.: A.Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 9-12-b.

110. Umarov A. Kutubxona faoliyati va mutolaa madaniyati // Jamiyat va boshqaruv j. – T.: 2004. - №1. - 14-18-b.

111. Umarov A. Mutolaa madaniyati (kitob inson uchunmi yoki inson kitob uchunmi?) // Hayot va qonun j. – T.: 2004. - №6. - 74-76-b.

112. Umarov A. Mutolaa madaniyatini shakllantirishda ommaviy kutubxonalarning o'imi // Ijtimoiy fikr. Inson huquqlari j. – T.: 2004. - №4. – 135-140-b.

113. Umarov A. Mutolaa madaniyati – taraqqiyot omili // Betger o'qishlari-2003: "Kutubxona ustivorligi" davra suhbat mat. – T.: A.Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2003. – 14-22-b.

114. Umarov A. Mutolaa madaniyati: shaxs, jamiyat, taraqqiyot / Mas'ul muhar. M.Bekmurodov. – T.: Fan, 2004. – 192 b.

115. Umarov A. Mutolaa – ehtiyoj farzandi // Hayot va qonun j. – T.: 2005. - №2. – 71-73-b.

116. Урман Ф. И. Формирование осознанного чтения в начальной школе // Ж. Школа. – М.: 2003. – № 3. – С. 41-42.

117. Федорова Т.В. Что читают и не читают современные школьники // Ж. Директор школы. – М.: 2003. - № 9. – С. 57-61.

118. Филатова С.Г. Станиславчик Н.Ф. Формирование читательской грамотности младших школьников в рамках ФГОС //http://school4.

119. Филиппова Л.В. Словарная работа как средство формирования коммуникативных умений младших школьников // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – М.: 2014. - № 11. – С. 800-803.

120. Хабко Е. Д., Соколова Т. В. Читатель, как объект исследования // Ж. Научные и технические библиотеки. – М.: 1996. – № 6. – С. 15-27.

121. Хафизов Д.М. Социокультурные практики повышения читательской активности молодежи: стимулирующие возможности моды: Автореф.дис... канд.наук. культурологии. – Челябинск: 2017. – 27 с.

122. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности: основные положения, исследования и применение. – СПб.: Питер, 2011. – 606 с.

123. Чернышова С.А., Тарасова А.И. Формирование читательской культуры младших школьников на уроках внеклассного чтения // Ж. Молодой ученый. – М.: 2015. - №22.1. – С. 72-74.

124. Шипилова И.З. Библиотека семейного чтения как социокультурный институт // Ж. Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. – М.: 2016. - №1. – С. 216-222.

125. Шукина Г.И. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении. – М.: Сфера, 2004. – 192 с.

126. Цыбульник В.И. Золотой карнавал сказок – М.: ООО “Изд-во АСТ” Донецк, 2001. – 157 с.

127. Эрштейн Л. Б. Запретная теория ценностей: Психологические и социологические следствия представления ценностей как динамических запретов. – СПб.: 2008. – 100 с.

128. Юматова М.А. Интерес к чтению: как его пробудить? //открытыйурок.рф/статьи/501680.

129. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности. – 3-е изд., испр. – М.: Омега-Л, 2007. – 567 с.

130. Яницкий М.С. Ценностные ориентации личности как динамическая система. – Кемерово: Кузбассвуиздат, 2000. – 204 с.

131. O`zbek tilining izohli lug`ati. N – Tartibli / 5 jildli. Uchinchi jild. A.Madvaliev tahriri ostida. – T.: “O`zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2007. – 416-b.

132. O`zbek tilining izohli lug`ati. ye – M / 5 jildli. Ikkinchi jild. A.Madvaliev tahriri ostida. – T.: “O`zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 376-655-b.

133. Qayumxo'jaeva Yo. O'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirish imkoniyatlari. – T.: A.Qodiriy nomidagi Toshkent davlat madaniyat instituti, 2007. – 12-48-b.

134. G'anieva B. Bolalar o'qish madaniyatini tarbiyalashning muammolari // Betger o'qishlari-2004: Kutubxona resurslaridan faol va ijodiy foydalanish muammolari / Davra suhbatlari mat. – T.: A.Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2004. – 135-137-b.

МУҲДАРИЖА

КИРИШ	4
I BO'LIM	6
I BOB BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH NING ILMIY-METODOLOGIK ASOSLARI	
1.1-§. Kitob o'qish va kitobxonlikni rivojlantirishning ijtimoiy-tarixiy an'analari va zamonaviy yondashuvlari.....	6
1.2-§. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish mazmuni va asosiy bosqichlari	13
II BO'LIM	37
II BOB BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH	
2.1-§. Xorijiy tajribalarining boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni.....	37
2.2-§. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishning ustuvor tamoyillari va muhim omillari	55
BO'YICHA DARS ISHLANMALAR	75
XULOSA	125
ILOVALAR	129
GIOSARIY	141
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	160

